

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ:

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

У НОМЕРІ:

- **СУСПІЛЬНА ДУМКА**

∨ *Чому перехідне правосуддя має бути невіддільною частиною євроінтеграційної програми України*

- **ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР**

∨ *Чи може впровадження штучного інтелекту стати частиною судової реформи*

∨ *Зворотний бік законопроєкту про множинне громадянство: застереження правозахисників*

№ 12 грудень 2024

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:**

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

№ 12 (127) 2024

(01 грудня -31 грудня)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів

Додаток до журналу
«УКРАЇНА: ПОДІЇ, ФАКТИ, КОМЕНТАРЬ»

Редакційна колегія:

Л. Дубровіна, член-кореспондент НАН України, генеральний директор НБУВ
(головний редактор);

Ю. Половинчак, керівник НЮБ (заступник головного редактора);

Н. Іванова, зав. аналітично-прогностичного відділу НЮБ;

В. Бондаренко, ст. наук. співроб. НЮБ

Заснований у 2014 році

Видається один раз на місяць

Передрук – тільки з дозволу редакції

З повнотекстовою версією видання

можна ознайомитись на сайті

Центру досліджень соціальних комунікацій

nbuviar.gov.ua

ЗМІСТ

НОВИНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ	4	ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	30
КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ	6	ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР	
СУСПІЛЬНА ДУМКА		<i>Жигалкін І.</i>	
УГСПЛ: Навіщо українцям перехідне правосуддя: Олександр Павліченко про глобальні проекти УГСПЛ	13	Практика ЄСПЛ в роботі ВРП: статистичний аналіз з неочікуваними висновками	33
<i>Т. Безрук</i> , Дзеркало тижня: Криза судової реформи від ГРД та ВККС. Нова історія на старі дріжджі	15	<i>Жигалкін І.</i>	
УГСПЛ: Що таке колабораційна діяльність: правозахисники про проблеми з визначенням і перспективи перехідного правосуддя	19	Людина vs влада	48
<i>К. Асланян</i> , Дзеркало тижня: Конкурс до Конституційного суду України: (не)засвоєні уроки	20	<i>Козьяков С.</i>	
<i>А. Заремба</i> , Главред: ВПО під ударом і лазівка для росіян: чим небезпечний закон про множинне громадянство	25	Чи може впровадження штучного інтелекту стати частиною судової реформи?	66
<i>А. Луньова</i> , ZMINA: Чому перехідне правосуддя має бути невіддільною частиною євроінтеграційної програми України	28	<i>Отрош І.</i>	
		Міфологічне мислення: теорія «якісного» судді від членів ВРП	
		<i>О. Кваші та Р. Маселка</i>	70
		<i>Отрош І.</i>	
		ВККС у пошуках добросовісності: софістика, класичний «макгафін» та світ абсурду	80
		<i>Лаврінок М.</i>	
		Зворотний бік законопроекту про множинне громадянство: застереження правозахисників.....	85

*Вітаємо з обережкою
Різдвяно-новорічних свят!*

Дорогі українці!

Прийміть найщиріші вітання з Різдом Христовим та Новим роком!

Цей рік був дуже непростим для нашої країни. Ми пережили ще один рік в умовах війни. Але ми не здалися, ми продовжуємо боротися за свою свободу і незалежність.

Бажаємо, щоб Новий рік приніс Перемогу, мир та злагоду Українській землі! Нехай цей рік буде роком відновлення, єдності і процвітання для України.

Нехай серце завжди пишається нашою великою нацією, а душа щиро дякує українським героям за можливість прокидатися вранці з надією на світле майбутнє.

Щиро бажаємо Вам щастя, любові, добробуту і затишку у Вашій оселі, впевненості у майбутньому та міцного здоров'я!

Нехай Новий рік стане для нас початком нового життя, життя у мирі та свободі!

Щасливих свят!

НОВИНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

14 грудня відбувся семінар, присвячений ролі та використанню *amicus curiae* у конституційному провадженні. Захід, організований Конституційним Судом України у співпраці з Проектом «Підтримка національних стейкхолдерів через покращення доступу до конституційної юстиції» Програми підтримки ОБСЄ для України, відбувся у змішаному форматі. У ньому взяли участь судді Конституційного Суду України, провідні правники, міжнародні експерти, представники Секретаріату Суду, помічники та наукові консультанти суддів Суду.

Під час заходу учасники обговорили, як висновки незалежних експертів можуть сприяти підвищенню якості правосуддя, посилити ефективність судових рішень та розширити взаємодію між судом, громадськістю й правничою спільнотою.

Семінар відкрив суддя Конституційного Суду України Олександр Петришин, який акцентував на значенні *amicus curiae* як інструменту, що сприяє ухваленню якісних та аргументованих судових рішень. Віктор Бесчастний, керівник Секретаріату Суду, зазначив, що співпраця з Програмою підтримки ОБСЄ для України відіграє важливу роль у впровадженні сучасних стандартів судової практики. Він підкреслив, що такі заходи є ефективною платформою для обміну досвідом та формування незалежних і обґрунтованих підходів у роботі суду. Олександр Водянніков, старший проектний співробітник Програми підтримки ОБСЄ для України, відзначив ключову роль міжнародного досвіду для адаптації кращих практик в Україні.

Під час першої сесії учасники, серед яких судді Конституційного Суду України Віктор Городовенко, Алла Олійник, Олександр Петришин, а також спеціальний радник КСУ, Голова Конституційного Суду Грузії (2006–2016 рр.) Георгій Папуашвілі, обговорили міжнародний досвід використання *amicus curiae* у практиці Європейського суду з прав людини, Суду справедливості ЄС та конституційних судів інших держав.

Основна увага була приділена ролі та механізмам застосування *amicus curiae* у конституційних провадженнях Конституційного Суду України. Учасники наголосили на важливості залучення громадськості та правничої спільноти до процесу формування юридичних позицій КСУ.

Друга сесія була присвячена аргументації висновків *amicus curiae* та відображенню їх у рішеннях Конституційного Суду України. Судді КСУ Оксана Грищук, Василь Лемак, Олег Первомайський та спеціальний радник Конституційного Суду України, суддя Конституційного Трибуналу Польщі у відставці Мірослав Гранат наголосили на необхідності чіткої, обґрунтованої та зрозумілої аргументації у висновках для ефективного використання їх при ухваленні рішень.

Учасники сесії «Інституціоналізація діалогу з правничою спільнотою: роль Науково-консультативної ради при Конституційному Суді України» наголосили на важливості двостороннього діалогу між юридичною спільнотою та Конституційним Судом, а також підкреслили, що юридичні висновки є важливим інструментом для формування обґрунтованих рішень. Обговорили критерії формування складу НКР, механізми залучення експертів до підготовки висновків у справах, які розглядає Суд. Учасниками цієї дискусії були: суддя КСУ Сергій Різник, суддя Суду, голова комісії з питань наукового забезпечення Оксана Грищук та голова НКР КСУ Юрій Барабаш.

Модерували захід старший проектний співробітник Програми підтримки ОБСЄ для України Олександр Водянніков, професор Ужгородського національного університету Михайло Савчин, завідувачка кафедри конституційного права ЛНУ імені Івана Франка Олена Бориславська.

Наостанок учасники зазначили, що семінар став ефективною платформою для обміну досвідом, налагодження діалогу між судьями, правничою спільнотою та міжнародними експертами. Вони наголосили на важливості подальшого розвитку механізмів використання

amicus curiae як інструменту, що підвищує якість і обґрунтованість судових рішень (*Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/suddi-ksu-ta-mizhnarodni-eksperty-obgovoryly-rol-amicus-curiae-yak-instrumentu-vzayemodiyi>). – 2024. – 17.12*).

Верховна Рада 17 грудня прийняла за основу законопроект № 11469 «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України», «за» відповідне рішення проголосували 247 народних обранців.

Також окремим голосуванням (150 голосів) депутати доручили запитати думку Конституційного суду щодо цього законопроекту.

У пояснювальній записці вказано, що ухвалення цього закону допоможе забезпечити умови для повернення громадян, які вимушено покинули Україну через війну, а також збереження ними громадянства України.

Окрім того, це розширить можливості для набуття українського громадянства деякими категоріями іноземців та людей без громадянства.

Глава держави пропонує, щоб множинність громадянства (підданства) допускалась у таких випадках:

-одночасне набуття дитиною за народженням громадянства України та громадянства іншої держави;

-набуття дитиною, яка є громадянином України, громадянства своїх усиновлювачів-іноземців;

-автоматичне набуття громадянином України іншого громадянства внаслідок одруження з іноземцем;

-автоматичне набуття громадянином України, який досяг повноліття, іншого громадянства внаслідок застосування законодавства про громадянство іноземної держави, якщо такий громадянин України не отримав документ, який підтверджує наявність у нього громадянства іншої держави;

-набуття громадянства України у спрощеному порядку для іноземців, що є громадянами держав, які входять до переліку тих, хто може отримати громадянство у спрощеному порядку;

-набуття громадянином України громадянства держав з переліку тих, чії громадяни набувають громадянство України у спрощеному порядку.

Окрім того, множинність громадянства не допускатиметься щодо людей, які мають громадянство Росії (тобто країни, визнаної Верховною Радою державою-агресором / державою-окупантом) або держави, яка не визнає територіальну цілісність і суверенітет України (*Українська правда (<https://www.pravda.com.ua/news/2024/12/17/7489489/>). – 2024. – 17.12*).

Вища рада правосуддя повідомляє, що 23 грудня 2024 року визначено днем початку роботи служби дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя згідно з рішенням Вищої ради правосуддя від 10 грудня 2024 року № 3582/0/15-24.

Відповідне оголошення розміщено в газеті «Голос України» від 21 грудня 2024 року № 194 (246).

Нагадаємо, рішенням від 21 березня 2024 року у складі секретаріату ВРП було утворено службу дисциплінарних інспекторів. 19 грудня 2024 року Вища рада правосуддя затвердила Положення про службу дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя.

Служба дисциплінарних інспекторів створена для реалізації повноважень Вищої ради правосуддя щодо здійснення дисциплінарного провадження стосовно суддів. До її складу входять дисциплінарні інспектори ВРП, керівник служби, його заступник та працівники, які здійснюють організаційне забезпечення служби.

28 листопада 2024 року Вища рада правосуддя за результатами співбесіди з переможцями конкурсу вирішила призначити заступника керівника служби дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя та дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя. 12 грудня 2024 року на посаду керівника служби дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя строком на п'ять років був призначений Тарас Кузик (*Pravo.ua (<https://pravo.ua/sluzhba-dystsyplinarnykh-inspektoriv-vyshchoi-rady-pravosuddia-rozpochala-robotu/>). – 2024. – 23.12*).

КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ

Другий сенат Конституційного Суду України 18 грудня 2024 року на пленарному засіданні ухвалив Рішення у справі за конституційною скаргою Бурми Кирила Андрійовича щодо відповідності Конституції України приписів статті 51 Цивільного кодексу України (далі – Кодекс).

Згідно зі статтею 51 Кодексу «до підприємницької діяльності фізичних осіб застосовуються нормативно-правові акти, що регулюють підприємницьку діяльність юридичних осіб, якщо інше не встановлено законом або не впливає із суті відносин».

Суб'єкт права на конституційну скаргу стверджував, що оспорювані приписи Кодексу порушують конституційний принцип недискримінації (стаття 24 Конституції України) та унеможливають застосування до фізичної особи-підприємця принципу зворотної дії в часі законів та інших нормативних актів в аспекті пом'якшення відповідальності особи (частина перша статті 58 Конституції України).

Суд дійшовши висновку, що приписи статті 51 Кодексу відповідають Конституції України (є конституційними), водночас акцентував, що основою юридичного статусу фізичної особи є гарантовані Конституцією України людські права і свободи. У випадку реалізації фізичною особою конституційного права на підприємницьку діяльність, її юридичний статус додатково набуває правомочностей, які впливають зі статусу підприємця. Відтак юридичний статус підприємця не обмежує фізичну особу щодо обсягу її людських прав і свобод, гарантованих Конституцією України.

Конституційний Суд України наголосив також, що дотримання конституційних гарантій вільного розвитку підприємництва є значущим не лише для ефективного розвитку ринкової економіки, самозайнятості осіб і наповнення державного бюджету, а й також для зміцнення таких основоположних цінностей конституційного порядку України як демократія та правовладдя (верховенство права).

На підставі наведеного Конституційний Суд України дійшов висновку, що тлумачення та застосування приписів статті 51 Кодексу мають бути сутнісно узгодженими з принципами та нормами Конституції України (конституційно-конформний спосіб) задля того, щоб рівень конституційних гарантій прав і свобод людини в умовах реалізації нею права на підприємницьку діяльність, не заборонену законом (частина перша статті 42 Конституції України), не було знижено.

Суддя-доповідач у цій справі – суддя Конституційного Суду України Василь Лемак (*Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України* (<https://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciyyny-sud-ukrayiny-uhvalyvrishennya-u-spravi-shchodo-konstytuciynyh-garantiy-prav>)). – 2024. – 18.12).

18 грудня 2024 року Другий сенат Конституційного Суду України на пленарному засіданні розглянув справу та ухвалив Рішення у справі за конституційною скаргою Панченка Богдана Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 9 частини першої статті 51, підпункту 1 пункту 51 розділу XIII «Перехідні положення» Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року № 1697–VII зі змінами (далі – Закон № 1697).

За пунктом 9 частини першої статті 51 Закону № 1697 прокурора звільняють з посади у разі, зокрема, «ліквідації чи реорганізації органу прокуратури, в якому прокурор обіймає посаду, або в разі скорочення кількості прокурорів органу прокуратури».

Згідно з підпунктом 1 пункту 51 розділу XIII «Перехідні положення» Закону № 1697:

1) прокурорами місцевих прокуратур призначаються:

а) особи, які не мають досвіду роботи в органах прокуратури, – за умови успішного проходження ними тестування та подальшого стажування строком до одного року. На таких осіб поширюються вимоги частин першої та

п'ятої статті 27 цього Закону, крім вимоги щодо наявності стажу роботи в галузі права;

б) особи, які мають досвід прокурорської діяльності, проте на день набрання чинності цим Законом не працюють в органах прокуратури, – за умови успішного проходження ними тестування;

в) прокурори, які на день набрання чинності цим Законом працюють у міських, районних, міжрайонних, районних у містах прокуратурах, – за умови успішного проходження ними тестування.

Проведення тестування, стажування здійснюється в порядку, затвердженому Генеральним прокурором України».

Цим Рішенням Конституційний Суд України ухвалив:

Визнати таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), підпункт «в» підпункту 1 пункту 51 розділу XIII «Перехідні положення» Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року № 1697–VII зі змінами.

Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), пункт 9 частини першої статті 51 Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року № 1697–VII зі змінами та відтермінувати втрату його чинності на шість місяців із дня ухвалення цього Рішення.

Закрити конституційне провадження у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпунктів «а», «б» та абзацу п'ятого підпункту 1 пункту 51 розділу XIII «Перехідні положення» Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року № 1697–VII зі змінами на підставі пункту 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» – неприйнятність конституційної скарги.

Суддя доповідач у справі – Олег Первомайський (*Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України* (<https://ccu.gov.ua/novyna/sud-uhvalyv-rishennya-u-spravi-shchodo-konstytuciynosti-okremyh-prypysiv-rozdilu-hiii>)). – 2024. – 18.12).

Перший сенат 18 грудня 2024 року на відкритій частині пленарного засідання у формі

письмового провадження розпочав розгляд справи за конституційною скаргою Караса Сергія Анатолійовича.

Заявник просить Суд перевірити на відповідність Конституції України пункт 3 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 6 грудня 2016 року № 1774–VIII.

Оспорюваними положеннями цього закону встановлено, що мінімальну заробітну плату після набрання чинності цим Законом не застосовують як розрахункову величину для визначення посадових окладів та заробітної плати працівників та інших виплат, крім розрахунку щорічного обсягу фінансування статутної діяльності політичних партій; до внесення змін до законів України щодо незастосування мінімальної заробітної плати як розрахункової величини її застосовують у розмірі прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого на 1 січня календарного року, з 1 січня 2017 року.

У цій справі Суд оголосив перерву.

Суддя-доповідач у справі – Ольга Совгіря (*Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України* (<https://ccu.gov.ua/novyna/sud-ogolosyv-perervu-u-rozglyadi-spravy-za-konstytuciynou-skargoyu-karasya-sa-shchodo>)). – 2024. – 18.12).

Перший сенат 18 грудня 2024 року на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розглядав справу за конституційною скаргою Олександра Третяка щодо конституційності частини шостої статті 30 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – Кодекс).

Під час пленарного засідання суддя-доповідач Ольга Совгіря поінформувала, що зазначена справа у зв'язку із припиненням повноважень попереднього судді-доповідача та внаслідок перерозподілу справ перебуває на розгляді Першого сенату Суду. Для забезпечення здійснення прав учасників конституційного провадження Перший сенат у листопаді цього року ухвалив Ухвалу, якою поновив розгляд цієї справи на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження.

Суддя-доповідач повідомила про предмет конституційного контролю та зміст конституційної скарги. Вона зазначила, що заявник оспорує частину шосту статті 30 Кодексу, яка визначає, що адміністративне стягнення у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю призначає суд на строк від шести місяців до одного року, незалежно від того, чи визначено воно в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини Кодексу, коли з урахуванням характеру адміністративного правопорушення, вчиненого за посадою, особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, та інших обставин справи суд визнає за неможливе збереження за нею права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Автор клопотання – Олександр Третяк – був обраний Рівненським міським головою наприкінці 2020 року. Рівненський міський суд Рівненської області в липні 2023 року ухвалив постанову, якою визнав О. Третяка винним у вчиненні адміністративних правопорушень, визначених частинами першою, другою статті 1727 Кодексу, а саме: неповідомлення особою у встановлених законом випадках та порядку про наявність у неї реального конфлікту інтересів; учинення дій чи ухвалення рішень в умовах реального конфлікту інтересів. Суд наклав адміністративне стягнення у вигляді штрафу в розмірі чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян із застосуванням на підставі частини шостої статті 30 Кодексу додаткового стягнення у вигляді позбавлення права обіймати посади, пов'язані з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, строком на один рік.

Заявник оскаржив постанову суду першої інстанції в апеляційному суді, який залишив його скаргу без задоволення, а постанову суду першої інстанції – без зміни.

На думку Олександра Третяка, оспоруване положення Кодексу не відповідає частині другій статті 5, статті 7, частині першій статті 8, частині першій статті 32, частині першій статті 38 Конституції України.

Суддя-доповідач повідомила, що з метою забезпечення повного та всебічного розгляду

справи було надіслано запити із проханням висловити позицію з питань, порушених у конституційній скарзі заявника, а саме: до Президента України, Верховної Ради України, наукових установ, закладів вищої освіти, науковців, Європейської Комісії «За демократію через право», Всеукраїнської асоціації органів місцевого самоврядування «Асоціація міст України». Ольга Совгіря зазначила, що отримані відповіді містяться в матеріалах справи.

На засіданні були присутні суб'єкт права на конституційну скаргу Олександр Третяк, уповноважена особа, яка діє від імені суб'єкта права на конституційну скаргу, адвокат Валерія Лутковська.

У цій справі Суд перейшов до закритої частини пленарного засідання (*Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/sud-pereviryt-na-konstytucijnist-polozhennya-yakymy-vstanovleno-poryadok-zastosuvannya>). – 2024. – 18.12*).

Другий сенат 18 грудня 2024 року на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розпочав розгляд справи за конституційною скаргою Червінського Романа Григоровича щодо конституційності частини п'ятої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України.

Під час пленарного засідання суддя-доповідач у справі Олег Первомайський виклав зміст конституційної скарги та обґрунтування заявника.

Як зазначив суддя-доповідач, Роман Червінський звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність частині другій статті 3, частинам першій, другій статті 8, статті 21, частинам першій, другій статті 22, частинам першій, другій статті 29, статтям 55, 59, частині другій статті 63, частині першій статті 126, пункту 1 частини другої статті 129 Конституції України частину п'яту статті 615 Кримінального процесуального кодексу України (далі – Кодекс).

Згідно з частиною п'ятою статті 615 Кодексу «у разі неможливості проведення підготовчого

судового засідання обраний слідчим суддею, керівником органу прокуратури під час досудового розслідування запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважається продовженим до вирішення відповідного питання у підготовчому судовому засіданні, але не більше ніж на два місяці».

На думку автора клопотання, частина п'ята статті 615 Кодексу «призводить до втрати ефективного судового контролю та можливості ув'язнення особи без дослідження обґрунтованості обвинувачення та ризиків передбачених КПК України», порушує принцип рівності сторін судового процесу, дає змогу ухвалювати невмотивовані судові рішення.

Як зазначив суддя-доповідач, зі змісту конституційної скарги та долучених до неї матеріалів убачається таке.

Заявник має процесуальний статус обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, встановленого частиною п'ятою статті 426-1 Кримінального кодексу України. Слідчий суддя Шевченківського районного суду міста Києва ухвалою від 25 квітня 2023 року обрав Роману Червінському запобіжний захід у вигляді тримання під вартою строком до 22 червня 2023 року без визначення розміру застави.

Строк дії вказаного запобіжного заходу слідчі судді названого суду неодноразово продовжували.

Кіровоградський районний суд Кіровоградської області ухвалою від 19 квітня 2024 року відклав підготовче судове засідання на 24 травня 2024 року, продовжив відповідно до частини п'ятої статті 615 Кодексу строк дії обраного заявнику запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою до вирішення питання в судовому засіданні, але не більше ніж на два місяці, тобто до 17 червня 2024 року.

Кіровоградський районний суд Кіровоградської області обґрунтував рішення про неможливість проведення підготовчого судового засідання і потребу в його відкладенні, а також про доцільність продовження строку тримання Романа Червінського під вартою численними та тривалими

повітряними тривогами та неявкою захисників обвинуваченого у підготовче судове засідання.

Кропивницький апеляційний суд ухвалою від 8 травня 2024 року вказану ухвалу суду першої інстанції залишив без змін.

Під час пленарного засідання суддя також поінформував, що для об'єктивного й повного розгляду справи та ухвалення Судом обґрунтованого рішення було надіслано низку запитів до Президента України, Голови Верховної Ради України, Віцепрем'єрміністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України – Міністра юстиції України, а також закладів вищої освіти та наукових установ із питань, порушених у конституційній скарзі.

Суд дослідив матеріали цієї справи і перейшов до закритої частини пленарного засідання для ухвалення рішення.

На відкритій частині пленарного засідання були присутні суб'єкт права на конституційну скаргу Роман Червінський, Уповноважені особи, які діють від імені суб'єкта права на конституційну скаргу, адвокати Андрій Йосипов та Костянтин Глоба (*Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/sud-rozglyadaye-spravu-za-konstytuciynoyu-skargoyu-romana-chervinskogo-shchodo>). – 2024. – 18.12*).

Суддя Конституційного Суду України Галина Юровська взяла участь у круглому столі «Сприяння утвердженню доброчесності та професійної етики суддів: досягнення, виклики та подальші кроки», який відбувся 13–14 грудня 2024 року. На заході, що його проведено за участі представників судової влади, громадянського суспільства, науковців і міжнародних експертів, було обговорено ключові питання, зокрема суддівської доброчесності та професійної етики. Цей захід відбувся завдяки Програмі USAID «Справедливість для всіх», Вищій раді правосуддя та Раді суддів України.

Суддя Галина Юровська під час свого виступу наголосила на важливості дотримання вимоги суддівської етики. Підкреслила, що етична поведінка суддів має забезпечувати об'єктивність і неупередженість їх діяльності та сприяти підвищенню авторитету правосуддя.

Окремо Галина Юровська звернула увагу на питання оцінки доброчесності під час проходження конкурсних процедур. Вона зазначила, що така оцінка повинна бути об'єктивною та базуватися на чітких критеріях, які гарантують добір фахівців із бездоганною репутацією та високим рівнем професійності.

Також було акцентовано увагу на потребі збалансованого підходу до прозорості конкурсних процедур. Суддя наголосила, що прозорість є важливим інструментом довіри до процесу відбору, однак вона має застосовуватись домірно, щоб уникнути порушення права кандидатів на захист персональних даних.

Суддя Конституційного Суду України також звернула увагу на важливість процедури відбору суддів КСУ, яка відіграє ключову роль у забезпеченні ефективної роботи Суду. Галина Юровська також наголосила на значенні роботи Дорадчої групи експертів, яка здійснює відбір кандидатів на посади суддів КСУ. Водночас вона зазначила, що після припинення повноважень трьох суддів КСУ у січні 2025 року існує ризик призупинення роботи Конституційного Суду України через відсутність кворуму, що може статися у разі, якщо не буде своєчасно призначено нових суддів. Галина Юровська підкреслила, що своєчасне обрання і призначення суддів Суду є важливим для підтримання його незалежності та ефективності.

Упродовж дводенного заходу учасники обговорили сучасні тенденції у забезпеченні суддівської доброчесності, разом із вирішенням етичних дилем, що постають перед суддями, працівниками апаратів судів та членами органів суддівського врядування під час відбору кандидатів. Значну увагу було приділено аналізу нормативно-правових прогалин, які ускладнюють забезпечення етичності у судовій системі. Представники міжнародних організацій, зокрема Організації економічного співробітництва та розвитку і USAID, поділилися досвідом упровадження найкращих практик у різних країнах світу, що може бути корисним для адаптації в Україні.

Окрім цього, під час круглого столу були презентовані успішні програми з навчання

суддів і правників, спрямовані на підвищення рівня обізнаності щодо стандартів професійної етики.

У заході також взяли участь завідувач сектору з питань запобігання і виявлення корупції Секретаріату Суду Людмила Какауліна та науковий консультант судді КСУ Віра Назарова (*Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/suddya-ksu-galyna-yurovska-vzyala-uchast-u-kruglomustoli-spryyannya-utverdzhennyu>)*). – 2024. – 17.12).

Перший сенат 11 грудня 2024 року на відкритій частині пленарного засідання у формі усного провадження розглядав справу за конституційною скаргою Матвійчук Олександри В'ячеславівни.

Під час пленарного засідання суддя-доповідач у справі Ольга Совгіря повідомила, що заявниця звернулася до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність Конституції України статтю 18840 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – Кодекс) та статтю 22 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 року № 776/97–ВР зі змінами (далі – Закон).

Згідно зі статтею 18840 Кодексу «невиконання законних вимог Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або представників Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини – тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб, громадян – суб'єктів підприємницької діяльності від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Стаття 22 Закону встановлює обов'язок органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, посадових і службових осіб, до яких звернувся Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (далі – Уповноважений), співпрацювати з ним та надавати йому потрібну допомогу.

Зі змісту конституційної скарги та долучених до неї матеріалів убачається таке.

Матвійчук О.В. є головою Громадської організації «Центр громадянських свобод» (далі – Громадська організація). У жовтні 2023 року Секретаріат Уповноваженого, здійснюючи провадження щодо ймовірного порушення головою Громадської організації вимог Закону України «Про звернення громадян», звернувся до Громадської організації з проханням, зокрема, поінформувати про результати розгляду заяв громадянина, поданих у січні та вересні 2022 року. У зв'язку з тим, що цей лист Секретаріату Уповноваженого залишили без реагування, представник Уповноваженого у листопаді 2023 року звернувся до Громадської організації з попередженням, що відмова від співпраці з Уповноваженим матиме наслідком відповідальність згідно з чинним законодавством.

Секретаріат Уповноваженого у січні 2024 року склав протокол про адміністративне правопорушення на Матвійчук О.В. за «невиконання законних вимог представника Уповноваженого» та скерував матеріали справи на розгляд до суду.

Суд першої інстанції прийняв постанову, якою визнав Матвійчук О.В. винною у вчиненні правопорушення, визначеного статтею 18840 Кодексу, і застосував адміністративне стягнення у вигляді штрафу в розмірі 1700 гривень. Не погоджуючись із цим, вона звернулася до апеляційного суду зі скаргою про скасування зазначеної постанови та закриття провадження у справі. Суд залишив апеляційну скаргу Матвійчук О.В. без задоволення, а постанову суду першої інстанції – без зміни, посилаючись, зокрема, на статтю 22 Закону.

Заявниця вважає, що «повноваження Уповноваженого щодо здійснення парламентського контролю за дотриманням конституційного права на звернення громадян обмежені вимогами ст. 40 Конституції України і поширюється виключно на суб'єктів владних повноважень».

На її думку, застосування оспорюваних положень Кодексу та Закону є втручанням у свободу об'єднань, призводить до порушення принципів законності, юридичної визначеності та заборони свавілля, гарантованого права на

індивідуалізацію відповідальності та реалізацію вимог щодо своєчасного, всебічного, повного й об'єктивного з'ясування обставин справи, що суттєво обмежило право на справедливий суд.

Суддя-доповідач поінформувала, що для забезпечення повного і всебічного розгляду справи було надіслано листи-запити до органів державної влади, наукових установ та закладів вищої освіти із проханням висловити позиції щодо питань, порушених у конституційній скарзі. Суддя зазначила, що зміст викладених позицій вона повідомить суддям на закритій частині пленарного засідання.

Під час пленарного засідання Суд заслухав пояснення представників суб'єкта права на конституційну скаргу, адвокатів Михайла Тарахкало, Юлії Коваленко, постійного представника Верховної Ради України у Конституційному Суді України Максима Дирдіна, представника Президента України у Конституційному Суді України Сергія Дембовського.

Свою позицію також виклали залучені учасники конституційного провадження – Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Дмитро Лубінець, представник Уповноваженого в системі судоустрою з права на справедливе правосуддя та представництва в Конституційному Суді України Андрій Овсієнко, в.о. Міністра юстиції України, перший заступник Міністра юстиції України Микола Кучерявенко.

Суд дослідив матеріали справи на відкритій частині та перейшов до закритої частини пленарного засідання для подальшого обговорення питань, пов'язаних із конституційним провадженням у цій справі, та ухвалення рішення (*Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/sud-pereviryt-na-konstytucyynist-okremi-polozhennya-kodeksu-ukrayiny-pro-administratyvni>). – 2024. – 11.12).*

Велика палата Суду 10 грудня 2024 року на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розглядала справу за конституційним поданням Верховного Суду щодо конституційності пункту 12 частини

першої статті 34 Закону України „Про виконавче провадження».

Під час пленарного засідання Суд заслухав інформацію судді-доповідача у справі Оксани Гришук щодо змісту конституційного подання та підстав для відкриття конституційного провадження у справі.

За її словами, Верховний Суд звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність Конституції України пункт 12 частини першої статті 34 Закону України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 року № 1404-VIII зі змінами (далі – Закон).

Згідно з оспорюваними положеннями Закону виконавець зупиняє вчинення виконавчих дій у разі «включення єдиного майнового комплексу боржника – державного або комунального підприємства, пакета акцій (часток) у розмірі більше 50 відсотків статутного капіталу боржника – господарського товариства до переліку об’єктів малої або великої приватизації, що підлягають приватизації».

Суддя-доповідач зазначила, що автор клопотання стверджує, що оспорюваний припис Закону суперечить статті 8, частині другій статті 19, частинам першій, другій статті 55, пункту 9 частини другої статті 129, частинам першій, другій статті 129-1 Конституції України, оскільки обмежує право на справедливий суд.

Зі змісту конституційного подання та долучених до нього матеріалів убачається, що підставою для звернення Верховного Суду з конституційним поданням до Конституційного Суду України стала постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду, якою залишено в силі ухвалу суду першої інстанції, згідно з якою визнано неправомірною та скасовано постанову заступника начальника державної виконавчої служби про зупинення вчинення виконавчих дій за виконавчими провадженнями та зобов’язано поновити порушені права стягувача шляхом поновлення виконавчих проваджень.

Суддя-доповідач також поінформувала, що для забезпечення повного та всебічного розгляду справи було надіслано запити з

проханням висловити позицію щодо питань, порушених у конституційному поданні Верховного Суду, до органів державної влади, наукових установ.

Суд дослідив матеріали цієї справи на відкритій частині пленарного засідання та перейшов до закритої частини пленарного засідання для ухвалення рішення у цій справі.

На пленарному засіданні Великої палати були присутні представник суб’єкта права на конституційне подання, перший заступник керівника Апарату Верховного Суду Радім Бабанли, постійний представник Верховної Ради України у Конституційному Суді України Максим Дирдін, представник Президента України у Конституційному Суді України Сергій Дембовський (*Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/sud-rozglyadaye-spravu-pro-konstytuciynist-zakonodavchyh-polozhen-shchodo-zurynennya>). – 2024. – 10.12*).

2 грудня 2024 року, Другий сенат Конституційного Суду України (далі – Суд) на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розглядав справу за конституційними скаргами Литвинової Лілії Олександрівни, Ковальчук Людмили Артурівни щодо конституційності пункту 3 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 6 грудня 2016 року № 1774-VIII (далі – Закон № 1774).

Суддя-доповідач у цій справі – суддя Конституційного Суду України Василь Лемак зазначив, що зазначені справи були об’єднані в одне конституційне провадження з огляду на те, що конституційні скарги стосуються того самого питання.

Заявники звернулися до Суду з клопотаннями перевірити на відповідність приписам статей 1, 3, частини другої статті 6, частини другої статті 8, статті 16, частини другої статті 19, статей 21, 22, частин першої, другої статті 24, частин першої, четвертої статті 41, частин першої, третьої статті 46, частини першої статті 50 Конституції України пункт 3 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 1774.

Відповідно до пункту 3 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 1774 «мінімальна заробітна плата після набрання чинності цим Законом не застосовується як розрахункова величина для визначення посадових окладів та заробітної плати працівників та інших виплат, крім розрахунку щорічного обсягу фінансування статутної діяльності політичних партій» (абзац перший); «до внесення змін до законів України щодо незастосування мінімальної заробітної плати як розрахункової величини вона застосовується у розмірі прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого на 1 січня календарного року, починаючи з 1 січня 2017 року» (абзац другий).

На думку авторів клопотань, унаслідок застосування пункту 3 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 1774 фактично більше ніж у два з половиною рази зменшено гарантований розмір доплати до пенсії, а отже оспорюваними приписами порушено їхні конституційні права, а саме: право власності, право на соціальний захист, а також право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди, гарантовані приписами частин першої, четвертої статті 41, частин першої,

третьої статті 46, частини першої статті 50 Конституції України.

Також вони зазначають, що оспорювані приписи Закону № 1774 не відповідають приписам статті 21, частин першої, другої статті 24 Конституції України, оскільки ставлять їх у нерівне становище, порівняно з іншими пенсіонерами, які не працюють і проживають у зоні радіоактивного забруднення та отримують підвищення до пенсії.

Під час пленарного засідання суддя-доповідач також поінформував, що у провадженні Суду перебуває низка справ, що стосуються того самого питання. Суддя також повідомив, що з метою забезпечення повного й об'єктивного розгляду справи він направив запити до органів державної влади, закладів вищої освіти із проханням висловити позиції щодо питань, порушених у конституційних скаргах. Про зміст відповідей суддів буде детально поінформовано на закритій частині пленарного засідання Суду.

У цій справі Суд перейшов до закритої частини пленарного засідання (*Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/u-spravi-pro-konstytucijnist-zakonodavchyh-prypysiv-shchodonezastosuvannya-minimalnoyi>). – 2024. – 2.12).*

СУСПІЛЬНА ДУМКА

УГСПЛ: Навіщо українцям перехідне правосуддя: Олександр Павліченко про глобальні проекти УГСПЛ

Олександр Павліченко на посаді виконавчого директора УГСПЛ з 1 листопада 2017 року. До цього він керував проектами Ради Європи України, «Українською фундацією правової допомоги», що розробляла і впроваджувала стандарти правничої допомоги в Україні, працював заступником директора Харківської правозахисної групи Євгена Захарова – співзасновника УГСПЛ та очолював правління організації. У 2017-му Українська Гельсінська спілка з прав людини сформулась, як потужне правозахисне

об'єднання: найбільша мережа громадських приймалень надавала безкоштовну юридичну допомогу тисячам українців, документувались воєнні злочини, скоєні у Криму та зоні АТО/ООС, експерти активно працювали над стратегічним, аналітичним та освітнім напрямками. Про глобальні проекти, над якими працювали з 2017-го року і на чому сконцентровані нині – інтерв'ю Олександра Павліченка в рамках 20-ти річчя УГСПЛ.

Ще наприкінці 2015 року представники неурядових організацій відвідали Боснію і

Герцеговину. Серед делегатів був і керівник аналітичного напрямку УГСПЛ Олег Мартиненко. У країні, де також добре знають, що таке бойові дії, правозахисники познайомились з таким поняттям, як «Transitional Justice» – перехідне правосуддя.

– Олег Мартиненко приніс цю ідею нам, в УГСПЛ. На той момент термін «перехідне правосуддя» знало вузьке коло фахівців, які працювали у сфері міжнародного права. УГСПЛ започаткувала цю дискусію: ми говорили про запровадження юридичних та позасудових механізмів, які б діяли під час переходу від війни до сталого миру. Відверто: перед нами стояло завдання винайти велосипед. І ми взяли за це, крок за кроком. Першими відгукнулись академічні кола.

У травні 2017–го у Києві відбулась міжнародна конференція «Пост-конфліктне правосуддя в Україні», де УГСПЛ зібрала експертів з ЄС, Канади, Великої Британії, Австралії. Також наші експерти підготували «Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні». Стратегічні кроки в інноваційному напрямі УГСПЛ робила спільно з Офісом уповноваженого з прав людини ВРУ. За три роки, разом з іншими неурядовими організаціями, ми розробили законодавчу рамку для впровадження засад перехідного правосуддя – проєкт Закону України «Про засади державної політики захисту прав людини в умовах подолання наслідків збройного конфлікту». Цей документ базувався на стандартах ООН і підходах ЄС.

Презентація законопроєкту про «Про засади державної політики захисту прав людини в умовах подолання наслідків збройного конфлікту». Київ, 25 квітня 2018.

У 2018-му році, тоді вже Омбудсменом була Людмила Денисова, ми вели мову про те, щоб до кінця року цей законопроєкт внести на розгляд парламенту і почати роботу з нардепами. Але Україну захопив електоральний процес: спочатку президентські вибори, потім дострокові парламентські – політикам було не до перехідного правосуддя. Все загальмувало.

Пізніше з'явилась окрема група, яка працювала над концепцією перехідного

правосуддя. Паралельно віце-прем'єр-міністр – міністр з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України Олексій Резніков в рамках Мінреінтеграції підготував окремий законопроєкт з цієї проблеми. Він був досить слабкий, отримав зауваження Венеціанської комісії. Цей документ також критикували неурядові громадські організації. Але попри це, законопроєкт Резнікова був внесений у ВРУ, навіть пройшов перше читання і лежить там досі до закінчення цієї каденції депутатів ВРУ.

В підсумку жоден законопроєкт не дійшов до фіналу. А потім сталось повномасштабне вторгнення, яке знову підсвітило низку невирішених питань: і невизначеність – що вважати колабораціонізмом, а що – ні, кого вважати колаборантом, яка відповідальність загрожуватиме цим людям. Поки що ці питання оперативно «врегулювали» змінами до кримінального та кримінально-процесуального кодексів.

Концепція ж перехідного правосуддя зависла у повітрі. Хоча ми розуміємо яка низка проблем на нас чекає після деокупації територій, наприклад, не врегульоване питання визнання документів. Приміром, діти, які отримали документи на окупованих територіях, наприклад, у Криму, стали повнолітніми і «вирвалися» на материк, тут зіштовхуються з величезною проблемою – це підтвердження документів.

«Трибунал для Путіна»

Повномасштабне вторгнення застало Олександра Павліченка у Києві. Він згадує, що перше, що зробив – це поїхав до офісу УГСПЛ, де з колегами провів кілька днів, збирав необхідну документацію.

– Ми одразу зрозуміли, що потрібно фіксувати воєнні злочини росіян. Тим більше, що в УГСПЛ вже був цей досвід документування. Наші громадські приймальні продовжували працювати «на місцях», допомагали, консультували українців, де б вони не були: на сході, на півдні.

Згодом наша ініціатива вилилась у глобальну: спільно з Харківською правозахисною групою та Центром громадянських свобод ми утворили

Т4Р («Трибунал для Путіна»). В загальну базу заносяться відомості про події, що містять ознаки злочинів згідно з Римським статутом Міжнародного кримінального суду. Йдеться про геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини. Це один з найбільших масивів даних про війну в Україні. Нині в «Трибунал для Путіна» зібрано понад 80 тисяч епізодів. Ми хочемо використати чинні механізми ООН, Ради Європи, ОБСЄ, ЄС і Міжнародного кримінального суду, аби запобігти цим брутальним злочинам і притягнути винних до відповідальності.

У цьому приміщенні розташовувалась російська катівня у Херсоні. Документатори зафіксували інфо в рамках проекту «Трибунал для Путіна»

Вже сьогодні цією інформацією користуються у своїй роботі органи національного розслідування: Офіс генпрокурора, обласні прокуратури. Окремі епізоди «лягатимуть» у стратегічні справи. До речі, у березні 2022 року ми, разом із юристами Суспільного, підготували подання до ЄСПЛ відносно нападок армії РФ на національного мовника. Тоді росіяни намагались заблокувати трансляцію і припинити сигнал. Ми збрали дані щодо порушення ст 10 Європейської конвенції з прав людини, йдеться про порушення права вільно транслювати та отримувати інформацію. Нині ця справа на розгляді. Але ми розуміємо, що це може розтягнутись на роки і документування – це в першу чергу збереження національної пам'яті та масив даних для аналітиків та істориків.

«Правова держава має бути не лише на словах»

В своєму інтерв'ю перший виконавчий директор УГСПЛ Володимир Яворський згадував, що 20-ть років тому влада була абсолютно зацементована: у ній не було чиновників, політиків, готових говорити про права людини – це була не популярна риторика.

Нині, вважає Олександр Павліченко, з державою та владними органами склалась все ж інша парадигма взаємовідносин.

– У нас є діалог з низкою державних структур. За цей час в країні з'явилися інститути, які мають працювати на захист прав людини. Звичайно, є проблеми. Йдеться і про корупцію, і про відсутність незалежності окремих гілок влади. Це все обтяжує зростання та розвиток. До того ж, через воєнний стан виникає чимало специфічних ситуацій. Але я вважаю, що ми маємо потрібний вектор руху. Україна – гарний зразок того, що коли демократія перемагає, то вона «вибудовує» ефективнішу державу. Також не варто забувати, про силу громадянського суспільства, яке відіграє важливу роль.

Бажаю, щоб у нас укорінилась вискоєфективна система захисту прав. Україна має стати правовою державою на ділі, а не на словах. У фокусі має знаходитись людина з її правами та свободами. Найбільше мені, як і кожному українцю, хочеться справедливого миру і щоб ми могли перейти до практичної реалізації перехідного правосуддя (*УГСПЛ (<https://www.helsinki.org.ua/articles/navishcho-ukraintsiam-perekhidne-pravosuddia-oleksandr-pavlichenko-pro-hlobalni-proiektu-uhspl/>). – 2024. – 23.12).*

Т. Безрук, Дзеркало тижня: Криза судової реформи від ГРД та ВККС. Нова історія на старі дріжджі

Для того, щоб упроваджувати судову реформу, вісім років тому було ухвалено відповідне законодавство. Згідно із законом, орган суддівського врядування – Вища кваліфікаційна комісія суддів України (ВККС) – з 2016 року проводить кваліфікаційне оцінювання діючих суддів, а також добирає нових через конкурсні процедури.

Допомагає їй у цьому Громадська рада доброчесності (ГРД), яка складається з представників громадськості та журналістів і під час кваліфікаційного та конкурсних процедур перевіряє суддів зі свого боку та має повноваження надавати негативні висновки на тих суддів і кандидатів у судді, які не відповідають критеріям доброчесності та професійної етики.

Отже, обидва органи аналізують «книгу життя» кожного з них, тобто суддівське досьє.

У листопаді в цій роботі стався серйозний збій, бо ГРД не встигла проаналізувати суддів на відповідність їх займаним посадам, а ВККС «пропустила» їх далі, не дочекавшись рішення щодо них від громадської ради. І відбулося це не через лінь чи недолугість когось із залучених до процесу, а, як це часто буває, тому що в законодавстві недостатньо точно описані механізми роботи винайдених інструментів.

Аби розібратися, що сталося й чому всі знову розводять руками, ми поговорили з представниками обох сторін процесу, які оцінюють суддів, і дійшли досить простих висновків. Але спершу питання.

Скільки важить суддівська біографія?

У кабінеті члена Вищої кваліфікаційної комісії Руслана Сидоровича є своя невелика кавомашина. Її об'єми майже збігаються з об'ємами одного суддівського досьє, що лежить у нього на столі. Три великі теки з документами, загальна вага яких – близько трьох кілограмів. Пан Сидорович не може називати, чиє саме це досьє, й обговорювати вміст документів, але під час розмови ці теки стоять ліворуч, і на них час від часу переводить свій погляд Сидорович.

«Суддівське досьє, – каже член комісії, – це книга життя. В суддівському досьє – все, всі його родичі, практично все майно».

Що ж міститься в суддівському досьє? Починаємо загинати пальці: інформація з податкової, від Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК) про майновий стан судді чи кандидата на посаду судді, про те, чи коректно суддя подав усі декларації, чи притягався до адміністративної відповідальності, де й на чому перетинав державний кордон, яким автомобілем володіє і як купив його, якщо суддя колись порушував правила дорожнього руху, то на якому автомобілі, будинки, квартири, земля і навіть церкви (так, є судді, у власності яких перебувають цілі храми). Ці дані можуть бути як в електронній формі, так і в паперовій, якщо цифровізація десь зламалася. Тому часто виникають ситуації, коли дані з податкової

та від НАЗК члени комісії та їхні інспектори звіряють вручну.

«Щоб отримати цю інформацію, ми надсилаємо запит до відповідного органу, й орган каже: так ви маєте доступ, але... і виставляє цілу купу вимог, щоб його отримати. Або потрібно виробити алгоритм взаємодії з певним реєстром, або просто держорган знаходить мільйон причин, чому каже «ні». І ми опиняємося в ситуації, коли нам складно отримати цю інформацію», – розповідає Руслан Сидорович.

Раніше необхідну інформацію (аналітичні довідки) членам комісії надавали в Національному антикорупційному бюро (НАБУ). Але наприкінці 2023 року НАБУ припинило надавати інформацію, бо не може «інституційно» цього робити. Якщо розшифрувати красиве дипломатичне «інституційно», то під ним ховається купа роботи всередині самого бюро, бо НАБУ не є структурною одиницею ВККС і має свої завдання.

«Ми можемо отримувати доступ до реєстрів, але закон не каже, що вони (НАБУ та НАЗК. – Т.Б.) мають нам надавати інформацію з реєстрів, до яких ми теоретично повинні були б мати право доступу, – уточнює Сидорович. – На початку цього року ми опинилися в стані інституційної кризи, коли ні ми, ні ГРД не мали доступу до інформації, з якої могли б робити аналітику».

ГРД та ВККС мають незалежно одне від одного аналізувати всі суддівські досьє. Але громадська рада є залежною від комісії, бо у ГРД немає свого досьє з усіма відповідями, отриманими на запити. Закон декларує, що вони можуть мати доступ до досьє. Та навіть пан Сидорович визнає, що такого доступу немає. А без ГРД кваліфікаційне оцінювання суддів відбудеться неповноцінно. Та й чи буде до нього довіра?

Що написано в законі

Йдеться про те, як саме Вища кваліфікаційна комісія має ділитися з Громадською радою доброчесності інформацією про суддю. Якщо абстрактні формулювання існують – отже, це комусь потрібно. Але не завжди.

Відкриваємо статтю 85 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»: «Пункт 8. Повний та безпосередній доступ до суддівського досьє (досьє кандидата на посаду судді) мають члени та уповноважені працівники секретаріатів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради правосуддя відповідно, а також уповноважені працівники Державної судової адміністрації України». Цілком логічне формулювання, яке дає можливість членам ВККС та їхнім інспекторам працювати з тим обсягом інформації, який вони отримують стосовно суддів.

До речі, слово «доступ» у статті 85 згадується шість разів. Але в жодній зі згадок так і не трактується сповна, який саме доступ має ГРД.

«Для здійснення своїх повноважень члени Громадської ради доброчесності мають право повного доступу до матеріалів суддівського досьє (досьє кандидата на посаду судді). Якщо до інформації, що міститься в суддівському досьє (досьє кандидата на посаду судді), законом встановлено спеціальні чи особливі вимоги доступу, доступ до такої інформації здійснюється в порядку, передбаченому відповідним законом».

І тут починається улюблена вправа юристів – пояснити закон так, як зручно.

«Зараз повний доступ дорівнює праву перегляду. Без копіювання. В законі немає визначення повного доступу. Хто має визначити цей повний доступ? Що це означає? В локальних документах є порядок доступу до суддівського досьє, і там йдеться про те, що повний доступ – це право перегляду. Там немає обробки та копіювання інформації. Це затверджують члени комісії», – розповідає співкоординаторка ГРД Вероніка Крейденкова.

Локальні документи, на які звертають увагу в ГРД, – це «Порядок формування і ведення суддівського досьє», який затвердили ще 2016 року за головування Сергія Козьякова.

В пункті 1.9 описано декілька видів доступу.

Повний доступ – доступ до інформації суддівського досьє, а також даних, на підставі яких її було включено, для перегляду без можливості їх зміни.

Безпосередній доступ – доступ до інформації суддівського досьє, а також даних, на підставі

яких її було включено, з можливістю внесення до неї змін у межах повноважень відповідного органу (посадової особи) у встановленому комісією порядку.

Загальний доступ – доступ до перегляду матеріалів суддівського досьє як публічної інформації, який здійснюється виключно через вебсайт комісії.

«Що означає «право перегляду»? Ти можеш просто дивитись на інформацію. До «сірої зони» вже потрапляє те, що я в калькулятор виписую суми доходів. Бо це вже обробка інформації. Або VIN-код – 16 символів. Його треба копіювати й пробивати в Гуглі, – пояснює Вероніка Крейденкова. – Коли був законопроект щодо Громадської ради міжнародних експертів (ГРМЕ) (ГРМЕ бере участь у доборі суддів до Вищого антикорупційного суду. – Т.Б.) і продовження їхнього мандату, то в законопроекті їм надавався повний доступ до досьє. Були правки від депутатів, які говорили: давайте визначимо в законі, що таке повний доступ, щоб закласти туди формулювання про обробку інформації. Комітет відхилив ці правки. І ми з ГРМЕ опинилися в однаковій ситуації: якщо закон не дає визначення, отже, це дає внутрішній акт комісії. А внутрішній акт ВККС каже, що це право перегляду».

Як ви вже могли здогадатися, якщо на проблему довго не звертати уваги, то рано чи пізно вона вибухне. І це сталося в листопаді цього року.

За один зрозумілий доступ три завуальовані дають

Явним питання стало в листопаді, але говорити про нього почали ще в серпні цього року. Між громадською радою та комісією велися дискусії про формат роботи із суддівським досьє. Крім цього, органи домовилися про розклад розгляду суддівських досьє в кожній колегії, бо на цих засіданнях обговорюється те саме досьє судді в присутності самого судді та члена ГРД. Члени ВККС не зобов'язані чекати, доки ГРД проаналізує суддів (цю проблему закладено в законі), однак для ефективнішої роботи органи погодили формат роботи та їхню синхронність.

Так, ГРД та ВККС погодили час, а саме 33 дні, які даються для того, щоб поставити розгляд певного суддівського досьє в розклад. Тобто якщо 30 листопада ВККС поставили суддю № у розклад, то засідання в колегії стосовно нього має відбутися 2 січня. За цей час ГРД має визначитися, чи є в неї запитання до судді, й оформити їх у негативний висновок (потребує подолання пленарним складом ВККС) або негативну інформацію (не потребує подолання пленарним складом, однак враховується під час розгляду судді колегією ВККС).

19 листопада Громадська рада доброчесності виходить із заявою, в якій каже: «Вища кваліфікаційна комісія суддів у складі Колегії № 2 (Людмила Волкова, Руслан Сидорович, Роман Кидисюк) визнала суддів Яну Шкарлат, Володимира Чубая такими, що відповідають займаній посаді... Колегії було відомо, що ГРД ще не сформувала своєї позиції щодо цих суддів. ГРД була позбавлена безперешкодного доступу до суддівських досьє та через це не могла вчасно, повно та якісно проаналізувати матеріали, що є критично важливими для прийняття рішення щодо відповідності чи невідповідності критеріям доброчесності. Попри такі обставини Людмила Волкова, Руслан Сидорович та Роман Кидисюк внесли в порядок денний суддів та ухвалили рішення про їхню відповідність займаній посаді».

«Ми бачили, що цих суддів ставлять на колегію. Вони відповіли: «Будемо думати». Колегія вирішувала, що вона заходить у розгляд. Я бачу, що судді з'являються в розкладі. Ми в робочому порядку говорили з членами колегії. Ми не позначали нашої готовності. Ми не маємо достатньої інформації через те, як відбувається повний доступ. Була стандартна відповідь: «Щось будемо думати». І 19 листопада колегія вирішує завершити кваліфікаційне оцінювання й визнати суддів такими, що відповідають обійманій посаді», – так свою позицію сформулювала Вероніка Крейденкова.

Але ця позиція не єдина, й ВККС пояснює її зі свого кута зору.

Руслан Сидорович зазначає, що член комісії не може усунути ГРД від ознайомлення із

суддівським досьє. Якщо так сталося, то це неправомірні дії з боку члена ВККС. «Це може бути підставою й для притягнення до відповідальності у вигляді звільнення, якщо Вища рада правосуддя ухвалює таке рішення. Це дуже серйозна пляма на професійній репутації. Водночас я не можу забороняти членам моєї колегії виносити питання на розгляд. На підставі чого? Бо мені не подобається? Бо я не хочу його ставити на розгляд? Це свавільна історія, яка підважує сам принцип колегіального органу».

Далі громадська рада вдається до наступного кроку. Вона затверджує висновки про невідповідність критеріям доброчесності та професійної етики суддів (а їх тоді було вісім у списку), співбесіди з якими були заплановані на 26 та 28 листопада. Водночас у самих висновках про власне недоброчесність суддів не йдеться. Лише зазначається, що ГРД не може належним чином перевірити суддю, бо немає доступу до досьє. Тобто гостросюжетна історія сягнула свого піку. ГРД це зробила з тієї причини, що якщо є її висновок і члени комісії в колегії (а колегія – це зазвичай три представники ВККС) не погоджуються, що суддя має бути звільнений, то питання вирішує весь пленарний склад, тобто всі члени ВККС. І на пленарному засіданні вони мають або подолати 11 голосами, або не подолати, а отже, погодитись із ГРД.

Ситуація «згорів сарай – гори і хата», бо члени ВККС могли б подолати такі «висновки» ГРД, і тоді для восьми суддів була б своя окрема процедура кваліфікаційного оцінювання, під час якого їх не аналізувала б громадська рада, а рішення ухвалювали б лише в комісії.

Але в кімнаті ще залишилися дорослі, причому по обидва боки, й вирішили розпочати діалог. Його результатом стало те, що:

-ГРД скасує висновки про невідповідність критеріям доброчесності та професійної етики від 26 листопада 2024 року стосовно восьми суддів;

-ГРД розробить процедуру того, як захищатиме дані із суддівського досьє;

-ВККС внесе зміни до локальних актів комісії в частині вдосконалення повного доступу членів ГРД та ГРМЕ до суддівських досьє.

Цієї історії могло просто не бути, якби в законі було чітке та зрозуміле формулювання того, як усі актори судової реформи, кожен на своєму рівні, працюють задля її втілення. Ба більше, хотілося б запитати, чим думали, коли не окреслили чіткі рамки того, як Громадська рада доброчесності має отримувати інформацію із закритих реєстрів, а потім її аналізувати? Бо якщо вже громадськість допускають до виконання державної функції, то водночас потрібно надати їй дієві інструменти для її належної роботи.

Буквально минулого тижня Вища рада правосуддя затвердила Єдині показники для оцінки доброчесності та етики суддів (кандидатів у судді). А ГРД напередодні Різдва вийшла з повідомленням про те, що затвердила Положення про обробку та захист персональних даних, яке регламентує порядок роботи із суддівськими досьє та іншими персональними даними, зібраними нею.

Положення передбачає, що члени ГРД зберігають та обробляють інформацію в

захищеному хмарному сервісі. Персональні дані обробляються виключно в межах процедур кваліфікаційного оцінювання, а після завершення процедури – знищуються, про що повідомляється ВККС. У паперовому вигляді інформація не зберігається. Доступ до інформації мають виключно члени ГРД.

Тепер м'яч на боці ВККС (Вища кваліфікаційна комісія суддів України), яка має ухвалити оновлений порядок доступу до суддівських досьє, вирішивши в такий спосіб адміністративні питання цього доступу.

Наступний пласт питань лежить у трактуванні ухвалених Вищою радою правосуддя Єдиних показників доброчесності та етики. Та це вже інша історія, до якої ми обов'язково повернемося наступного року після того, як ухвалені показники запрацюють на практиці (*Дзеркало тижня* (<https://zn.ua/ukr/reforms/kriza-sudovoji-reformi-vid-hrd-ta-vkks-nova-istorija-na-stari-drizhdzhi.html>). – 2024. – 27.12).

УГСПЛ: Що таке колабораційна діяльність: правозахисники про проблеми з визначенням і перспективи перехідного правосуддя

Норми Кримінального кодексу, запроваджені у 2022-му році задля превенції колабораціонізму, не відповідають вимогам сьогодення і впливають на перспективи повоєнного врегулювання. Росія порушує вимоги міжнародного гуманітарного права щодо здійснення окупації, проте ця обставина майже не врахована в нашому законодавстві і практиці його застосування. Проблеми покарання за співпрацю з ворогом представники громадського сектору обговорили під час зустрічі у Києві – передає УКРІНФОРМ.

Виконавчий директор УГСПЛ Олександр Павліченко зазначив, що правозахисники спостерігають за статистикою і перебігом відкритих кримінальних проваджень.

Випадки судових переслідувань стосуються як очевидних форм співпраці, так і випадків,

коли межа між вимушеною співпрацею та колаборацією є нечіткою.

За словами експертів, в Україні і досі є проблеми з тим, як трактувати поняття колабораційна діяльність. Адже окупація відбувалася блискавично і чимало українців просто не змогли швидко покинути території. Олександр Павліченко навів приклад вартових, які працювали в установі пенітенціарної системи.

Вони не отримали прямої вказівки від керівництва залишити роботу і виїжджати. Ці люди не кинули свою роботу з охорони засуджених і, відповідно, опинилися в окупації. І досі багато хто з них виконує ті самі функції, але зараз працює під ризиком кримінального переслідування вже з боку України. І це питання, яке варто обговорювати.

Більш того, відомі випадки, коли агресор перешкоджав виїзду українців на підконтрольні

території та примушував спеціалістів різних галузей до співпраці силою.

Високий рівень запиту на справедливість – це те, що демонструють проведені соціологічні опитування. Але єдиного уявлення хто такий колаборант немає ні у громадянського суспільства, ні у громад, які мають досвід окупації. Часто очікування не відповідають реаліям. Є проблеми і з винесенням справедливих вироків.

Уявлення фахівців, суспільна думка та кримінальна політика щодо колабораціонізму відрізняються. Як приклад, можна згадати освітню політику Росії, до якої вона вдається на окупованих територіях. Українська освіта в окупації може діяти лише підпільно і переслідується росіянами. Ми дослідили – дії українських працівників сфери освіти, які відкрито працюють на ТОТ відповідно до російського законодавства, визнаються впровадженням стандартів освіти держави-агресора і підпадають під санкцію однієї з частин статті 111-1 КК України щодо колабораційної діяльності. Притягнення до відповідальності такої значної кількості людей, здійснене, фактично, за фаховою ознакою, ймовірно, ніяк особливо не позначиться на запобіганні колабораціонізму, оскільки умови перебування в російській окупації тут і зараз значно сильніше впливають на дії людей. Разом з тим, це матиме суттєві негативні наслідки для нашої держави. Можна прогнозувати повну втрату лояльності

до України освітян, які здатні цю лояльність зберегти і пронести навіть через умови окупації. Також це погіршить наші переговорні позиції в повоєнному врегулюванні, оскільки Росія всіляко демонструватиме, що ці люди визнані її співучасниками, а не жертвами. Серйозними наслідками також стануть перевантаження правоохоронної системи, вимушеної розслідувати непомірну кількість справ, і руйнування позбавленої фахівців системи освіти на територіях, які зараз окуповані. Це велика загроза для нашої єдності і згуртованості. Ми не маємо забувати, що люди на окупованих територіях є частиною нашого суспільства і ми не будемо відмовлятися ні від цих територій, ні від цих людей, – пояснив Мирослав Лаврінок, керівник аналітичного напрямку УГСПЛ.

Опитані представниками громадського сектору українці, які опинились в окупації на різних (географічно) територіях, схилилися до думки, що окупанти – це передусім ті, хто представляв окупаційну владу та увійшов у силовий блок. Щоправда, на практиці, після деокупації виявляється, що саме ці колаборанти виїжджають разом з тікаючою армією РФ. Тому фактично за колабораційну діяльність засуджують тих, до кого можуть дотягнутись, – резюмують експерти (*УГСПЛ* (<https://www.helsinki.org.ua/articles/shcho-take-kolaboratsiy-na-dialnist-pravozakhysnyky-pro-problemy-z-vyznachenniam-i-perspektyvy-perekhidnoho-pravosuddia/>). – 2024. – 2.12).

К. Асланян, Дзеркало тижня:

Конкурс до Конституційного суду України: (не)засвоєні уроки

Другий рік в Україні триває конкурсний відбір кандидатів на посади суддів Конституційного суду України (КСУ).

Правила відбору суддів КСУ було змінено у 2022–2023 роках на виконання однієї з семи вимог Єврокомісії, які Україна отримала одночасно із статусом кандидата на вступ до Євросоюзу.

Така вимога стала наслідком масштабної конституційної кризи, що почалася ще 2020 року після рішення КСУ щодо е-декларування, яким

було визнано неконституційною статтю 366-1 Кримінального кодексу України, що передбачала покарання за недостовірне декларування, та низку норм Закону «Про запобігання корупції».

Цього року за результатами роботи Дорадчої групи експертів (ДГЕ) двоє правників – науковець Сергій Різник і суддя Верховного суду Алла Олійник, яких було відібрано за новими правилами, вдягли мантиї суддів КСУ.

Однак, попри шість відборів кандидатів у судді КСУ, чотири вакансії в суді наразі є

незаповненими. А завершення повноважень ще у трьох суддів КСУ наприкінці січня 2025 року фактично паралізує роботу цієї інституції, даючи початок новій конституційній кризі.

Чому так відбувається та як запобігти зупинці в роботі КСУ – розбираємося в цьому матеріалі.

Що таке КСУ та як він формується?

Конституційний суд є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції, вирішує питання про відповідність законів України нормам Конституції, здійснює офіційне тлумачення Конституції тощо.

До його складу входять 18 суддів, які призначаються строком на дев'ять років за квотним принципом. Президент, парламент і з'їзд суддів призначають по шість суддів КСУ.

Закон «Про Конституційний суд України» визначає, що КСУ є повноважним, якщо в його складі щонайменше 12 суддів, які набули відповідних повноважень, тобто склали присягу.

КСУ працює у складі двох сенатів і Великої палати. Сенат є повноважним, якщо у його складі не менш як шість суддів КСУ. При цьому Велика палата діє у складі всіх наявних суддів КСУ.

Криза неповноважності, що насувається

Станом на грудень 2024 року КСУ складається з 14 суддів, двоє з яких призначені за результатами конкурсних відборів, проведених цього року ДГЕ. Склад КСУ за квотами наразі виглядає так: чотири судді КСУ призначено парламентом, п'ять – президентом і п'ять – з'їздом суддів.

27 січня 2025 року в трьох суддів КСУ – Віктора Колісника (квота президента), Віктора Кривенка (квота з'їзду суддів) і Володимира Мойсика (квота президента) – закінчується дев'ятирічний строк повноважень.

Таким чином, починаючи з кінця січня 2025 року склад КСУ становитиме лише 11 суддів. Цього недостатньо для повноважності Великої палати КСУ, яка розглядає конституційні подання та конституційні звернення. Другий

Сенат КСУ також втратить свою повноважність, оскільки в його складі залишаться лише п'ятеро суддів.

Фактично це означає, що КСУ зможе працювати лише у складі колегій суддів і першого Сенату та розглядати окремі конституційні скарги, що знаходяться у провадженні суддів саме цього Сенату.

Вакантними з 27 січня 2025 року стануть сім посад суддів КСУ: по дві посади від ВРУ та з'їзду суддів і три – за квотою президента.

Триваючі конкурсні процедури

Після внесення змін до закону про КСУ призначати кандидатів на посади суддів цього суду президент, парламент і з'їзд суддів можуть лише після перевірки кандидатів Дорадчою групою експертів – органом, який сприяє суб'єктам призначення в оцінюванні моральних якостей і рівня компетентності кандидатів на посаду судді КСУ. Зазначена група розпочала свою діяльність 12 листопада 2023 року.

За більш як рік із початку своєї діяльності ДГЕ провела близько ста робочих зустрічей і офіційних засідань, консультацій та обговорень у рамках шести конкурсних відборів.

Загалом Дорадча група опрацювала майже 10 тисяч сторінок матеріалів щодо 109 кандидатів на посади суддів КСУ, які брали і надалі беруть участь у конкурсних відборах. Також вона проаналізувала інформацію щодо 63 кандидатів і провела 45 співбесід (приблизно 50 годин).

Що ж у підсумку?

Відбір за квотою з'їзду суддів України

Останній конкурсний відбір 2024 року на дві посади суддів КСУ за квотою з'їзду суддів завершився нульовим результатом, оскільки жоден із трьох кандидатів, які успішно пройшли перевірку високих моральних якостей, не подолав етапу оцінки рівня компетентності у сфері права.

У зв'язку з цим Рада суддів 9 грудня оголосила про новий конкурс на дві посади суддів КСУ. Документи від кандидатів прийматимуть до 9 січня 2025 року.

Відбір за квотою парламенту

Наразі 14 кандидатів на дві посади суддів КСУ продовжують брати участь у конкурсі, оголошеному Верховною Радою України. Лише 20 вересня ДГЕ отримала всі документи щодо кандидатів від парламенту, тож зараз триває оцінювання їхньої відповідності критерію високих моральних якостей. Закон про КСУ передбачає, що експерти мають завершити цей етап упродовж чотирьох місяців, тобто не пізніше 20 січня 2025 року.

Відбір за квотою президента

У конкурсі на три посади суддів КСУ, оголошеному президентом, продовжують брати участь 30 кандидатів. 18 жовтня ДГЕ отримала всі документи щодо цих кандидатів від конкурсної комісії при президентові України, і наразі триває оцінювання високих моральних якостей кандидатів. Цей етап група експертів має завершити не пізніше 18 лютого 2025 року.

Тож із високою ймовірністю ані за квотою парламенту, ані за квотою президента неможливо буде призначити суддів у строк до 27 січня 2025 року. Адже після перевірки високих моральних якостей, що має відбутися до 20 січня та 18 лютого 2025 року (залежно від конкретного відбору), кандидатів чекатиме оцінка рівня компетентності у сфері права.

Як виправити ситуацію?

Є два типи проблем – часові / організаційні (власне темпи роботи ДГЕ та органів, які надають їй документи та інформацію щодо кандидатів). Вони вирішуються шляхом пришвидшення всіх учасників цього процесу.

І складніший рівень – законодавчий.

Перша проблема, яку закладено у законі, – це послідовність проведення перевірки кандидатів на посади суддів КСУ.

Річ у тім, що закон визначає, що першим етапом конкурсного відбору є перевірка високих моральних якостей усіх кандидатів, які допущені до цього етапу.

На практиці цей етап, по-перше, займає більше часу, ніж визначено законом, а по-друге, довга і важка перевірка втрачає свою актуальність для тих кандидатів, які не проходять оцінки визнаного рівня компетентності у сфері права.

Наприклад, у другому конкурсі, оголошеному Радою суддів, відповідної оцінки не пройшли всі кандидати.

Насправді майже в усіх конкурсах на державні посади, у бізнесі чи у громадському секторі першим завжди перевіряється рівень компетентності. Ніхто не наймає лікаря чи айтішника, якщо вони не здатні провести унікальну операцію чи розробити унікальний алгоритм. Судді КСУ – це унікальні спеціалісти, тому замість витратити місяці на перевірку десятків кандидатів на добросовісність було б результативніше відсіювати більшість із них на етапі оцінки професіоналізму. А вже у кандидатів із підтвердженим рівнем компетентності перевіряти майно, статки та спосіб життя. І якщо вони бездоганні, надавати суб'єкту призначення.

Звісно, і за такої послідовності результат може бути нульовим, адже цілком імовірно, що ті, хто покаже високий рівень компетентності, виявляться недобросовісними. Однак такий результат можна буде отримати швидше. А в конкурсних процедурах швидкість – це також про час, гроші, ефективність і навіть про повноважність органу.

Другою, більш масштабною, проблемою є низька активність кандидатів, які бажають узяти участь у конкурсі, що, зі свого боку, впливає на якісний відбір майбутніх суддів КСУ. Ця проблема актуальна для всіх доборів у судді. Тож конкурси до КСУ, на жаль, не стали винятком.

Середня кількість кандидатів на етапі подання документів становить близько десяти осіб на місце, що є надзвичайно низьким показником для державних посад такого рівня, фінансове забезпечення яких одне з найбільших у країні.

Про низьку якість кандидатів говорить неймовірно мала кількість осіб (лише шість), що успішно пройшли перевірки компетентності та добросовісності.

Логічним рішенням має стати більша активність суб'єктів призначення – президента, парламенту та з'їзду суддів щодо залучення до конкурсу найкращих кандидатів, а також більша повага до кандидатів з боку членів ДГЕ під час публічних співбесід.

Співбесіда не є допитом, а кандидати не мають відчувати на собі надмірний тиск. Наприклад, під час співбесід траплялися випадки доведення кандидатів до сліз із боку окремих членів Дорадчої групи експертів.

Також більш логічним є так званий позитивний відбір кандидатів, аніж надання їм негативних висновків. Визначення кандидатів недоброчесними в конкурсних процедурах, що негативно впливає на їхню подальшу кар'єру, не сприяє залученню для участі в конкурсі найкращих кадрів.

Фактично держава запрошує унікальних спеціалістів на конкурс, витрачає їхній час, а потім частині з них видає «чорну мітку». Чи підвищує це бажання брати участь у конкурсах і доборах?

У бізнесі кандидатам, які беруть участь у конкурсі і не підійшли на посаду, висловлюють вдячність за їхній час і зусилля та коректно відмовляють. Ніхто ж не розсилає у топ-100 компаній висновків, що ось ці кандидати не можуть працювати в цих топ-100?

Це, звісно ж, не означає, що треба пропускати кандидатів із низьким рівнем компетентності та доброчесності, аби тільки конкурс відбувся. Ні! Тричі ні!!! Однак порівняння кількох схожих процедур – добору членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, перевірок кандидатів до Вищої ради правосуддя та Конституційного суду показують, що позитивний результат конкурсів / перевірок можна мати і без «чорних міток» і десятків позовів про скасування негативних висновків.

Третьою проблемою є вимога щодо наявності не менш як двох кандидатів на одну вакантну посаду судді КСУ за підсумками відбору / перевірки.

Більш як річний досвід конкурсів на посади суддів КСУ та відсутність достатньої кількості гідних кандидатів вказує на надмірність такої вимоги, адже якщо ДГЕ визначила кандидата як такого, що відповідає всім вимогам, які висуваються до судді КСУ, то саме суб'єкт призначення повинен мати право вирішувати, чи підходить йому кожен із перевірених кандидатів, без штучного обмеження дискреції такого суб'єкта призначення. Тим більше що

в інших схожих конкурсах уже були випадки, коли у фінал виходили два кандидати, чий рівень доброчесності був підтверджений Етичною радою (схожим до ДГЕ органом, який перевіряє кандидатів до ВРП), однак суб'єкт призначення (президент) відхилив обидві кандидатури. І всі процедури довелося розпочинати знову.

Тож наразі питання, чи мають бути два кандидати на одне місце у фіналах конкурсів або ж суб'єкт призначення повинен обирати з усіх, хто успішно пройшов перевірки (навіть якщо залишився лише один кандидат), – привід для глибокого аналізу всіх конкурсів і доборів на топ-посади останніх кількох років. Однак на прикладі добору суддів КСУ (та й членів ВРП) зрозуміло, що формула «не менш як два кандидати на одне місце» працює проти колегіальних органів, які через тривалі процедури добору балансують на межі кворумів.

Це нас підводить до четвертої проблеми – відсутності кадрового резерву кандидатів у судді КСУ.

Закон не дозволяє автоматичної участі у конкурсі для осіб, що не були призначені на посаду судді КСУ, наприклад, через те, що у фіналі конкурсу були відсутні два кандидати на одне вакантне місце. Такі особи змушені повторно подавати свою кандидатуру для участі у конкурсі й упродовж одного року двічі чи навіть тричі його проходити.

Більш логічним видається такий підхід: створення загального кадрового резерву з кандидатів, які успішно пройшли перевірку високих моральних якостей і визнаного рівня компетентності. Кандидат може перебувати у резерві упродовж (наприклад) двох років і брати участь у фіналі будь-якого з конкурсів за квотою всіх суб'єктів призначення.

Це дасть змогу швидше та якісніше заповнювати наявні вакансії та унеможливить зупинку діяльності КСУ.

Замість висновків

КСУ – єдиний орган, який здатен (чи не здатен) балансувати три гілки влади між собою.

Від його спроможності працювати та приймати незалежні рішення, без оглядки

на політичну доцільність, на пряму залежать конституційні гарантії кожного українця та країни в цілому.

З високою ймовірністю в січні 2025 року КСУ тимчасово втратить свою повноважність. Однак є низка нагальних дій, які варто вчинити, щоб мінімізувати цей ризик, а також щоб удосконалити положення законодавства щодо проведення конкурсних процедур у майбутньому.

Перше, що потрібно зробити, це пришвидшити роботу ДГЕ, щоб призначення суддів КСУ відбулося наприкінці січня – на початку лютого 2025 року.

Друге – розпочати дискусію, насамперед за участі парламенту, щодо:

- зміни послідовності етапів проведення конкурсу – спочатку оцінка рівня компетентності кандидатів, а далі перевірка їхніх високих моральних якостей;

- створення дворічного кадрового резерву з кандидатів у судді КСУ, які успішно пройшли перевірку ДГЕ;

- відмови від формули «два переможці на одне місце», а точніше, надання суб'єкту призначення всіх наявних кандидатів, що успішно пройшли конкурс / перевірку;

- відмови від практики надання негативних висновків кандидатам на користь так званого позитивного відбору, адже завдання конкурсів і доборів – це знайти найкращих, а не ідентифікувати всі проблеми найгірших. За наявності сумнівів у компетентності чи доброчесності кандидат просто припинятиме участь у конкурсі, а не судитиметься за кожен пункт негативного висновку.

І третє – проводити проактивну комунікаційну кампанію щодо залучення до

конкурсу на посаду судді КСУ найкращих кандидатів, а з іншого боку, громадським організаціям-вочдогам, які тиражують відео з провальними відповідями кандидатів у Тік-Тоці та Фейсбуці, варто утриматися від цього хайпу, адже мільйонні перегляди в соціальних мережах не сприяють бажанню гідних кандидатів іти на конкурси. І хто від цього програє? Негідні кандидати? Ні. Програє, на жаль, Україна.

А міжнародні партнери, делегувавши до Дорадчої групи експертів трьох своїх представників, розділили з Україною відповідальність мати належно працюючий Конституційний суд.

Хоча зараз цю, здавалося б, вже сталу конструкцію (коли в конкурсних комісіях та дорадчих групах українські експерти працюють разом з представниками міжнародних партнерів) намагаються розхитати деякі народні депутати – представники БЮТ та ОПЗЖ, які звернулися до КСУ із поданням щодо неконституційності участі в таких комісіях / радах іноземних громадян. Тепер Конституційному суду доведеться вирішити долю низки комісій, в тому числі і Дорадчої групи експертів, яка відібрала вже як мінімум двох діючих суддів КСУ.

Однак, поки що, напередодні конституційної кризи (та з метою її недопущення), саме час Дорадчій групі експертів працювати не тільки результативно, а й швидко, щоб знівелювати ризики зупинки роботи Конституційного суду під час війни (та напередодні виборів, які, очевидно, буде проведено, щойно це стане можливим) (*Дзеркало мужня (<https://zn.ua/ukr/UKRAINE/konkurs-do-konstitutsijnoho-sudu-ukrajini-nezasvojeni-uroki.html>). – 2024. – 23.12).*

А. Заремба, Главред: ВПО під ударом і лазівка для росіян: чим небезпечний закон про множинне громадянство

Нещодавно Верховна Рада ухвалила за основу законопроект, яким в Україні дозволяється множинне громадянство. Однак документ викликав безліч суперечок – його критики переконані, що в поточному варіанті він може поставити під сумнів національну безпеку.

Що про документ думають депутати та експерти – у матеріалі Главреда.

Проект закону про множинне громадянство – про що документ

Згідно з пояснювальною запискою до законопроекту №11469 «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України», документ спрямований на внесення змін до законодавства України для поліпшення правового регулювання питань громадянства. Так, він закріплює допустимі випадки наявності в громадян України другого або більше громадянств, зберігаючи їхній правовий статус як громадян України.

Також документ спрощує процес набуття українського громадянства для іноземних громадян та осіб без громадянства, які служили у Збройних Силах України або перебувають у шлюбі з такими особами, та уточнює умови набуття громадянства за народженням, територіальним походженням і поновленням громадянства.

Разом із цим документ пояснює підстави для втрати громадянства. Ними можуть бути:

- добровільне набуття громадянством України громадянства держави, визнаної парламентом державою-агресором або державою-окупантом, або громадянства (підданства) держави, занесеної до переліку країн, громадяни (піддані) яких набувають громадянство України у спрощеному порядку на момент повноліття;

- використання на території України паспорта іноземного громадянина, що створює загрозу національній безпеці та/або національним інтересам України;

- набуття громадянства України внаслідок надання неправдивих відомостей, підроблених

документів, приховування будь-якого істотного факту, за наявності якого не могло бути прийнято рішення про громадянство України, обману або невиконання зобов'язання відмовитися від іноземного громадянства, зазначеного в декларації про відмову від іноземного громадянства та визнання себе лише громадянином України, чи невиконання зобов'язання скласти іспити з основ Конституції України, історії України та на рівень володіння державною мовою;

- встановлення факту проходження військової служби за контрактом у державі-агресорі;

- набрання законної сили обвинувальним вироком суду за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, за вчинення, публічні заклики або сприяння в скоєнні теракту, створення терористичної групи чи організації, фінансування тероризму, створення злочинної організації, керівництво такою організацією або її структурними частинами, створення злочинного співтовариства, установлення чи поширення злочинного впливу, сприяння учасникам злочинних організацій і приховування їхньої злочинної діяльності;

- участь у збройній агресії проти України у складі збройних формувань держави-агресора або держави-окупанта, або тієї, що перебуває у збройному конфлікті (війні) з Україною, або тієї, що сприяє (сприяє) вчиненню збройної агресії проти України.

Крім того, законопроект спрямований на збереження громадянства України за особами, які вимушено залишили країну через війну, а також передбачено правила для іноземних громадян, які надають підтримку українським силам під час воєнного стану, включно з медичною, технічною і тактичною допомогою.

Однак законопроект викликав дискусії. Деякі експерти та політики висловили занепокоєння можливими ризиками для національної безпеки та необхідністю доопрацювання документа перед остаточним ухваленням.

Зокрема, народний депутат Володимир В'ятрович зазначив, що законопроект містить норми, які дають змогу більшості іноземців,

які набуватимуть українського громадянства, не складати іспити з української мови, історії України та основ Конституції, що може призвести до збільшення кількості громадян, які не знайомі з Україною та її правовою системою.

Окрім цього, нардеп звертає увагу на те, що із проекту закону зник список із 33 країн Європи та Великої Сімки, із якими українці можуть мати множинне громадянство, який ухвалюватимуть пізніше окремим законопроектом.

У ЯКИХ КРАЇНАХ СВІТУ ДОЗВОЛЕНО МНОЖИННЕ ГРОМАДЯНСТВО:

 Франція	 Єгипет
 Німеччина	 Південна Корея
 Італія	 Болгарія
 Данія	 Угорщина
 Бельгія	 Вірменія
 Іспанія	 Кіпр
 Швеція	 Норвегія
 США	 Португалія
 Канада	 Греція
 Аргентина	 Румунія
 Бразилія	 Сербія
 Філіппіни	 Словенія
 Пакистан	 Швейцарія
 Австралія	 Чехія
 Нова Зеландія	 Хорватія
 ПАР	 Об'єднані Арабські Емірати
 Росія	 Україна*
 Туреччина	

***УКРАЇНА УХВАЛИЛА ЗАКОН ПРО МНОЖИННЕ ГРОМАДЯНСТВО У ПЕРШОМУ ЧИТАННІ**

Главред

«Які там будуть країни? Туреччина? Китай? Білорусь? Може Росія? Яка логіка голосувати окремо? Навіщо голосувати за kota в мішку?», – зазначив В'ятрович.

Як наслідок, низка громадських організацій виступили із заявою, якою вимагають усунути в законопроекті, що готують до другого читання, норми, що можуть створити загрозу нацбезпеці та українській ідентичності.

Водночас у Держміграційній службі зазначили, що для набуття українського громадянства процедурою вже передбачено знання української мови, історії України та Конституції, і для цього мають бути розроблені відповідні тести.

«І коли особа подаватиме документи для набуття громадянства України, разом із пакетом документів вона має надавати інформацію про

те, що складено іспити», – заявила заступниця голови Державної міграційної служби Ірина Ковалевська.

Однак, окрім небезпек, закон може створити додаткові проблеми українцям на окупованих територіях через насильницьку паспортизацію, яку РФ проводить на Донбасі, в Криму та інших регіонах, що наразі контролюються російськими військами. Як уточнили в Українській Гельсінській спілці з прав людини (УГСПЛ), це пов'язано з тим, що паспортизація, яку проводила РФ, передбачала подання заяв громадянами України про набуття громадянства країни-агресора.

«Таким чином, формально, мешканці тимчасово окупованих територій Донецької, Запорізької, Луганської, Харківської та Херсонської областей, а також невизначена кількість ВПО, які набули громадянства РФ унаслідок подання відповідних заяв, у разі ухвалення закону та набуття ним чинності в запропонованій редакції можуть згодом вважатися такими, що набули громадянство РФ добровільно. Передбачені законопроектом винятки щодо застосування цієї підстави втрати громадянства України не розв'язують зазначену проблему», – уточнив керівник аналітичного напрямку УГСПЛ Мирослав Лавринок.

Водночас ухвалення законопроекту підтримали у Світовому конгресі українців (СКУ) – в організації вважають, що законопроект є значним кроком уперед у визнанні різноманітної та глобальної природи української громади, а також інтеграції України до ЄС, однак документ потребує доопрацювання.

«Цей закон дасть змогу українцям зберігати свою спадщину та ідентичність, водночас роблячи внесок у країну їхнього проживання та Україну... Дозволяючи множинне громадянство, закон допомагає сповільнити асиміляцію українців, які мешкають за кордоном, даючи їм змогу зберігати міцний зв'язок зі своєю спадщиною та культурою, не примушуючи обирати між громадянством України та країни проживання. З 25 мільйонами українців за межами України сьогодні, збереження їхньої культурної та політичної ідентичності

критично важливе для майбутнього України», – зазначили в організації.

Справа за КСУ

Варто зазначити, що наразі множинне громадянство в Україні заборонено Конституцією, тому законопроект відправили на розгляд до Конституційного суду.

За словами політичного аналітика Дмитра Франчука, Конституційний Суд України у своєму рішенні від 1999 року зазначив, що принцип єдиного громадянства не виключає можливості існування множинного громадянства у випадках, передбачених міжнародними договорами України. Водночас документ дійсно містить низку ризиків для росіян.

«Законопроект передбачає обмеження щодо громадян країн, визнаних агресорами. Очевидно, що Росія потрапляє під цю категорію. Тому громадяни Росії не зможуть скористатися положеннями цього закону. Однак існують ризики отримання російськими агентами громадянства третіх країн з метою подальшого набуття українського громадянства. Для мінімізації цих ризиків необхідно ретельно перевіряти документи та біографії осіб, які претендують на громадянство України», – розповів Франчук у коментарі Главреду.

Водночас експерт переконаний, що для українців, які проживають за кордоном, ухвалення цього закону матиме позитивні наслідки, оскільки дасть можливість зберегти українське громадянство, не відмовляючись від громадянства країни проживання, що спростить чимало бюрократичних процедур і зміцнить їхній зв'язок з Україною.

На думку адвоката, старшого юриста адвокатського об'єднання «ЕХРАТПРО» Катерини Затулко, законопроект відкриває перспективу запровадження інституту множинного громадянства в Україні, що є важливим кроком у напрямі інтеграції з глобальним світом, однак спочатку варто усунути правові колізії.

«Для ефективного впровадження інституту множинного громадянства необхідно забезпечити правову визначеність, рівність

усіх громадян перед законом та конституційну узгодженість законодавчих змін», – каже Затулко (*Главред* (<https://glavred.net/analytics/>

vpl-pod-udarom-i-lazeyka-dlya-rossiyanchem-opasen-zakon-o-mnozhestvennom-grazhdanstve-10624661.html). – 2024. – 26.12).

А. Луньова, ZMINA: Чому перехідне правосуддя має бути невіддільною частиною євроінтеграційної програми України

Адвокаційна директорка Центру прав людини ZMINA Альона Луньова виступила з промовою на міжнародній конференції «Майбутнє правосуддя перехідного періоду в Європі», яка відбулася в листопаді цього року в Сараєво. На думку правозахисниці, заходи з перехідного правосуддя мають бути невіддільною частиною євроінтеграційного порядку денного України. Публікуємо основні тези цього виступу.

Ми в Україні робимо спроби розбудувати повноцінну рамку перехідного правосуддя від початку агресії у 2014 році, а з 2017 року вперше за це питання, окрім спільноти громадських організацій, взялася державна інституція – Уповноважений з прав людини. Зараз, після майже семи років роботи над різними державними документами й співпраці з органами влади, ми ще досі не маємо цієї рамки, хоча Україна зробила вже немало. Ми маємо цілий трек підтримки постраждалих осіб. Під парасолькою Ради Європи створено реєстр шкоди, заподіяної збройною агресією проти України. І ми віримо, що рано чи пізно буде забезпечений компенсаційний механізм за кошт конфіскованих активів РФ. Ми маємо національний координаційний центр підтримки потерпілих від воєнних злочинів при Офісі генерального прокурора.

Ми підтримуємо внутрішньо переміщених осіб. Забезпечуємо, хоч і складно, правосуддя за найтяжчі воєнні злочини. І тут у нас, звичайно, є серйозні проблеми, оскільки, напевно, жодна система правосуддя не в змозі впоратися з такою кількістю злочинів. Станом на листопад розпочато розслідування майже 150 тисяч фактів скоєння воєнних злочинів. І це не враховуючи того, що про велику кількість порушень та злочинів ми не знаємо: чверть території нашої країни окуповано.

Ми на етапі формування політики меморіалізації війни. Адже ми розуміємо, що за умови, коли традиційне правосуддя не здатне повною мірою відповісти на запит про справедливість, пам'ять може це зробити. «Символічне правосуддя», – почула я від колеги з Афганістану на одному із заходів, і, як на мене, це досить точно відбиває завдання політики меморіалізації, яке стоїть на сьогодні перед Україною.

Ми маємо робити більше. І тут я маю три міркування щодо майбутнього перехідного правосуддя.

Перше – затяжний характер війни Росії проти України не залишає нам можливості відкласти запровадження підходів перехідного правосуддя на час після завершення війни. Є ймовірність, що війна триватиме довго. Це підводить нас до питання, чи інструменти перехідного правосуддя нам підходять для досягнення тих цілей, які, очевидно, зараз стоять перед нами, – мінімізація негативних наслідків війни та створення умов для того, щоб після завершення війни ми могли «зшити» нашу країну (тобто запобігти закладанню підстав для майбутніх конфліктів та розколів). Водночас заходів перехідного правосуддя нам доводиться вживати вже зараз, під час збройної агресії проти України. І це суттєво впливає на те, які інструменти перехідного правосуддя ми можемо обрати. Наприклад, навряд чи зараз можна говорити з українським суспільством про амністію, зокрема за факти співпраці з ворогом. Нам досить складно передбачити, як буде після того, як війна закінчиться. Але ми як країна зараз намагаємося розв'язати два різних завдання: вижити/ вистояти та сприяти/ не нашкодити нашому майбутньому. Наявність цих двох завдань приводить державу до необхідності ухвалювати суперечливі рішення. Наприклад,

оговально криміналізувати колабораціонізм і водночас планувати забезпечення соціальної згуртованості й примирення.

Друге – питання використання міжнародного досвіду. Ми в Україні намагаємося запроваджувати рамку перехідного правосуддя, яке мало б допомагати переходити від війни до миру, під час зовнішньої збройної агресії. Свого роду це унікальний досвід. Проте після десяти років війни, власних напрацювань сильного громадянського суспільства ми й далі бачимо, що є інтенція «імпортувати» до України не дуже релевантний досвід і пропонувати подумати про нього під час напрацювання різних політик. Я вважаю, що час для ознайомлення з чужими досвідами без критичного оцінювання, спроб змодельювати, як цей досвід може бути використаний в Україні і які це наслідки може мати, вже минув. Зараз ці досвіди і власний досвід України потрібно переосмислити. Потрібно напрацьовувати рішення, які мають враховувати досвід інших конфліктів, але не мають копіювати його без належного оцінювання.

Третє – питання запровадження перехідного правосуддя має стати частиною євроінтеграційного порядку денного. Україна тільки почала свій, напевно, довгий євроінтеграційний шлях. Проте ми вже зіткнулися з позицією європейських партнерів щодо того, що непотрібно давати ніяких рекомендацій країні в контексті подолання наслідків війни та окупації частини нашої території. Цього року наша організація в коаліції з партнерами готувала тіньовий звіт для Єврокомісії щодо реалізації розділу 23 («Фундаментальні права»), і ми приділили значну увагу ситуації, в якій перебувають мешканці окупованих територій, ВПО, який вигляд має державна політика реінтеграції. На жаль, багато наших рекомендацій у цих темах не знайшли відображення в рекомендаціях звіту про розширення ЄС на відміну від інших питань розділу 23. І дійсно, існує позиція, що це різні треки й не варто питання подолання наслідків

війни вкладати в євроінтеграційну рамку. Але це хибна та небезпечна логіка. Наприклад, в Україні ми не визнаємо жодних документів, виданих в окупації. Такий підхід виник ще після окупації Криму у 2014 році й відтоді особливо не змінився. Проте змінились обставини: ми маємо велику частину окупованих територій, на яких проживає більш ніж 5 млн громадян України (і якась ще кількість громадян РФ) протягом тривалого часу. Ці громадяни можуть виїжджати на підконтрольну уряду України територію або на територію інших країн, зокрема ЄС, із документами, які не визнає жодна інша країна, окрім РФ та Білорусі. І йдеться тут про можливу дискримінацію, тобто обмеження доступу до реалізації прав на підставі відсутності українських документів. Наявність поточного стану війни не є перешкодою в розробленні виваженішого підходу щодо документів, виданих в окупації. Так само запровадження процедури люстрації для відновлення довіри до органів влади й убезпечення державного апарату від впливу РФ матиме величезне безпекове значення. І я впевнена, що ці рекомендації мають бути частиною євроінтеграційної адженди України.

На завершення хочу сказати таке. Сьогодні ми чуємо в різних політичних та експертних обговореннях, що Україна має поступитися Кримом та іншими окупованими територіями в обмін на перемир'я. Проте в Україні таких настроїв немає. Ми дуже добре розуміємо, що територія – це люди, які перебувають у дуже складних умовах унаслідок окупації. Для держави має бути пріоритетом полегшити, а не ускладнити життя тих, хто перебуває в окупації, наших громадян. Україна повинна мати загальну візію впровадження перехідного правосуддя, щоб наші дії та рішення сьогодні не шкодили нашому спільному майбутньому (*ZMINA (https://zmina.info/columns/chomu-perehidne-pravosuddya-maye-buty-neviddilnoyu-chastynoyu-yevrointegracijnoyi-programy-ukrayiny/)*. – 2024. – 4.12).

ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

13-14 грудня 2024 року в стінах Українського католицького університету відбулась діалогова платформа «Єдність судової практики: спроба переосмислення», організована Верховним Судом спільно з Українським католицьким університетом, проєктом Ради Європи «Підтримка судової влади України в умовах війни та післявоєнного періоду», Програмою підтримки ОБСЄ для України в рамках проєкту «Підтримка Верховного Суду та вищих судів у реалізації судової реформи та забезпеченні доступу до правосуддя в умовах війни».

До обговорення були залучені судді Верховного Суду, апеляційних та місцевих судів, юристи-практики, представники наукової спільноти. У діалозі взяв участь суддя Європейського суду з прав людини від України Микола Гнатовський; цінним досвідом і власними цікавими спостереженнями поділилася з учасниками заходу Ніна Бететто – суддя Верховного суду Республіки Словенія, членкиня Венеційської комісії та голова Консультативної ради європейських суддів у 2020-2021 рр. Цінним змістовно став діалог і для студентської спільноти Школи права УКУ та інших університетів України, яка долучилася й до обговорення проблемних питань.

Фокус діалогової платформи був спрямований на осмислення єдності судової практики як однієї з вимог євроінтеграції. Обрання Україною проєвропейського вектору розвитку поклало на судову владу зобов'язання із пошуку механізмів досягнення сталості та інструментів забезпечення єдності судової практики.

Діалогова платформа стала основою для глибокого аналізу рамкових чинників довіри до влади країни та необхідності переосмислення значення єдності судової практики як неправової цінності та засобу відновлення кредиту інституційної довіри, наданої державі суспільством в рамках суспільного договору.

У процесі аналізу викликів, які стоять перед судовою владою України, обговорено питання навантаження на судову систему,

проаналізовано переваги та недоліки окремих процесуальних механізмів, які могли б ефективно вплинути на цю ситуацію (судовий збір, інститут зразкової справи, касаційні фільтри тощо), переосмислено їх змістовне наповнення в ракурсі кожної з юрисдикцій.

Висвітлено процесуальні особливості такого базового інструмента забезпечення єдності судової практики, як висновки Верховного Суду щодо застосування норм права, які формуються в результаті розгляду справ палатами, об'єднаними палатами та Великою Палатою, а також особливості інституту зразкових і типових справ, який нині функціонує лише в межах адміністративного судочинства.

Окремий наголос у рамках обговорення було зроблено на актуальності підготовки та оприлюднення тематичних оглядів і дайджестів судової практики, а також функціонування доступних для загалу інноваційних платформ аналізу судової практики, над розробленням яких упродовж останніх років успішно працюють фахівці апарату Верховного Суду.

Предметом для дискусії стали міркування з приводу впровадження додаткових інструментів, здатних розв'язати проблеми, які залишаються у царині забезпечення єдності судової практики: запровадження в цивільному і господарському процесах правил про зразкові та типові справи; виникнення інституту преюдиційних запитів суддів до Верховного Суду; поява екстраординарної касації, яка надає сторонам конфлікту право у виключних випадках звернутися до суду касаційної інстанції зі скаргою на рішення, яке зазвичай не підлягає касаційному перегляду.

Увагу професійної спільноти приділено також питанням можливості відступу Верховним Судом від правових позицій, проаналізовано умови, за яких такий відступ є можливим та обґрунтованим з огляду на динаміку розвитку суспільних відносин і потребу переосмислення деяких із підходів, що вважалися прийнятними за інших обставин.

Діалог, що відбувся, дав змогу його учасникам обмінятися думками, які почасти не збігались. Але такий обмін завжди стимулює пошук додаткових аргументів, які врешті-решт схиляють до висновків, що допомагають еволюції національних процесуальних законів і належному застосуванню їхніх правил.

Та безумовно, ключовою ідеєю, яка наскрізь пронизувала змістовну складову частину кожної з доповідей, було те, що єдність судової практики не є самоціллю. Вона – важлива константа, досягнення якої, очевидно, необхідне. Без сумніву, така єдність зміцнює довіру до суду, живить авторитет кожного, хто презентує суддівську спільноту. Водночас не виключається те, що вироблені задля її досягнення правові позиції можуть бути модернізовані або навіть скасовані. Проте кінцево єдність судової практики повинна бути лише інструментом у руках судді для забезпечення ідеї верховенства права та справедливості (*Pravo.ua* (<https://pravo.ua/pereosmyslennia-idei-iednosti-sudovoi-praktyky-pidsumky-dialohovoi-platfomy/>). – 2024. – 20.12).

Активісти та громадські організації заявляють, що законопроект про множинне громадянство містить загрози українській ідентичності, національній безпеці та правам громадян. Це, зокрема, можливість для іноземців вступу до українського громадянства без складання іспитів з української мови та історії.

Про це йдеться в заяві, яку підписала низка громадських організацій, серед яких рух «Простір свободи», всеукраїнський рух «Єдині», освітня платформа «Є-мова», громадянський рух «Відсіч», Громадський сектор Євромайдану, Портал мовної політики.

Верховна Рада 17 грудня підтримала в першому читанні законопроект № 11469 «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України», яким запроваджується інститут множинного громадянства в Україні.

У пояснювальній записці законопроекту йдеться, що поняття множинного громадянства

є частиною національного законодавства України відповідно до ратифікованої Україною Європейської конвенції про громадянство.

Документ визначає особливості набуття громадянства України та поновлення в громадянстві України для деяких категорій іноземців, зокрема в спрощеному порядку.

Водночас автори заяви вбачають у законопроекті загрози українській ідентичності та національній безпеці.

«Підтримана в першому читанні можливість масового вступу до українського громадянства іноземців, які не володіють українською мовою і не мають уявлення про історію і правовий лад України, є небезпечним абсурдом», – зазначається у зверненні.

Автори заяви закликають Верховну Раду до другого читання внести такі поправки до законопроекту:

Складення іспитів на рівень володіння українською мовою, знання історії та основ Конституції України до отримання українського громадянства іноземцями має залишатися обов'язковим.

Перелік держав, громадяни яких зможуть отримувати громадянство України в спрощеному порядку (і водночас громадяни України зможуть отримувати громадянство цих держав без втрати громадянства України), мають бути названі безпосередньо в тексті законопроекту. Зокрема, до переліку з 33 держав (члени ЄС, США, Канада, Велика Британія, Норвегія, Швейцарія і Японія) можна додати Австралію, Нову Зеландію, Ісландію і Ліхтенштейн.

«Перелік згаданих 37 держав має бути вичерпним, його розширення – неприпустиме», – зауважують у заяві.

Автори заяви закликають також вилучити із законопроекту згадку, що його ключові положення набувають чинності лише разом з нормами іншого законопроекту, який «усупереч Конституції ділить українських громадян на сорти і зводить нанівець позитивні сторони законопроекту 11469».

Зазначається, що такі самі вимоги містяться в численних коментарях та заявах народних депутатів, громадських активістів і в заяві

Світового Конгресу Українців від 17 грудня 2024 року.

Автори заяви зазначають, що готові запропонувати необхідні поправки й разом з народними депутатами України, представниками виконавчої влади та світового українства працювати над зміною тексту законопроекту до другого читання.

Законопроект № 11469 передбачає множинне громадянство в таких випадках:

-коли дитина при народженні одночасно набуває громадянства України та іншої країни;

-коли дитина, яка є громадянином України, набуває громадянства своїх іноземних усиновлювачів;

-у разі автоматичного отримання іншого громадянства громадянином України внаслідок шлюбу з іноземцем;

-коли повнолітній громадянин України автоматично стає громадянином іншої країни відповідно до її законодавства, за умови, що він не має офіційного документа, який підтверджує це іноземне громадянство;

-під час спрощеної процедури набуття громадянства України для іноземців із країн, які входять до спеціального переліку держав, що мають таке право;

-у випадках, коли громадянин України набуває громадянства держав із цього ж переліку.

Водночас у проекті закону забороняється множинне громадянство для людей, які мають громадянство Росії або держав, що не визнають територіальної цілісності й суверенітету України (*Zmina (<https://zmina.info/news/zakonoprojekt-pro-mnozhyne-gromadyanstvo-mistyt-zagrozy-ukrayinskij-identychnosti-gromadski-organizaciyi>). – 2024. – 23.12*).

Уповноважений із захисту державної мови Тарас Кремень вважає, що окремі положення проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення реалізації права на набуття та збереження громадянства України» можуть мати негативні наслідки для забезпечення національної єдності та міжнародного іміджу України.

Про це йдеться у листі омбудсмена на адресу Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин.

На думку Кременя, запровадження спрощеного порядку набуття громадянства України для громадян певних держав, без попереднього складання іспитів на знання державної мови, Конституції України та історії України є дискримінаційним і не виглядає обґрунтованим.

Омбудсмен також застерігає, що люди, які отримують громадянство без знання державної мови, опиняться в складній ситуації та не зможуть повноцінно реалізувати свої громадянські права: брати участь у виборах, взаємодіяти з державними органами, отримувати послуги чи освіту, працювати в державному і комунальному секторі тощо.

«Реалізація положень законопроекту щодо набуття громадянства за спрощеним порядком без попереднього складання іспиту на рівень володіння державною мовою може в подальшому призвести до виникнення у значної кількості громадян України підстав для втрати громадянства, зокрема у зв'язку з відсутністю належної мотивації для вивчення мови або доступу чи належних умов для складання відповідного іспиту. Позбавлення таких осіб громадянства України вимагатиме значних адміністративних ресурсів та може мати негативні наслідки для міжнародного іміджу України», – наголосив Кремень.

Відповідно до чинного законодавства, для отримання українського громадянства необхідно володіти українською мовою на рівні не нижче B1 (середній рівень). Цей рівень передбачає, що людина розуміє основний зміст чіткої, стандартної інформації на знайомі теми, може спілкуватися в окремих ситуаціях та висловлювати свою думку. Винятком є лише іноземці, які мають визначальні заслуги перед Україною (*Anocmpoф (<https://apostrophe.ua/ua/news/society/2024-12-26/yazyikovoy-ombudsmen-videl-ugrozyi-v-zakonoproekte-o-mnojestvennom-grajdanstve/336628>). – 2024. – 26.12*).

ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

Жигалкін І., суддя-спікер Господарського суду Харківської області, д.ю.н.

Практика ЄСПЛ в роботі ВРП: статистичний аналіз з неочікуваними висновками

Наприкінці року прийнято підводити певні підсумки. Проведення відповідного аналізу в контексті діяльності державної інституції, зокрема ВРП, дає можливість встановити основний функціональний напрямок роботи органу влади з-поміж кількох визначених законом, а також простежити конкретну специфіку його втілення в життя.

Зважаючи на неоднозначну роль ВРП у забезпеченні діяльності суддівського корпусу, отримана в ході аналізу інформація може бути особливо корисною, оскільки здатна певною мірою внести ясність у питання яку все ж таки роль відносно суддів виконує існуюча сьогодні ВРП в її теперішньому персональному складі: каральну чи все ж таки судову.

Не претендуючи у цьому сенсі на значний масштаб аналітичного розгляду, і при цьому, перебуваючи в очікуванні Інформаційно-аналітичного звіту про діяльність ВРП у 2024 році, хотілося б завершити розпочатий в березні цього року цикл науково-практичних матеріалів, присвячених різним аспектам формування та діяльності ВРП, статтею про особливості застосування органом державної влади практики ЄСПЛ, яка, вочевидь, застосовується інституцією певною мірою специфічно.

Вступні положення аналізу

В якості основного індикатору піднятої проблеми виступає практика ВРП у дисциплінарних провадженнях стосовно суддів посередництвом якої можна визначити наскільки у діяльності інституції ураховуються європейські цінності та стандарти, а тому і наскільки діяльність членів органу державної влади, а тому і самого органу гармонізує з такими стандартами.

Насамперед, відзначимо певні технічні незручності аналітичної роботи із вкладкою «Акти Вищої ради правосуддя» сайту ВРП.

Відповідна частина сайту чи-то постійно генерує порядкові номери у таблиці актів й упорядковує останні у live режимі, чи-то робота сайту має свої особливості, однак одне й те саме рішення можна побачити на різних сторінках вкладки й під різними порядковими номерами таблиці (однак, не номерами самого акту). При цьому відповідні посилання, як правило, підв'язані під необхідне рішення, яке розміщується за однією адресою за виключенням принаймні одного випадку, коли посилання на рішення було змінено вже після його опублікування, а попереднє рішення вилучено із сайту. Проте це лише технічні особливості.

У цілому слід відмітити, що проведений аналіз показує, що при ухваленні рішень у дисциплінарних справах члени ВРП дійсно звертаються до практики ЄСПЛ і при цьому у різних ситуаціях. Поряд із цим кількість і характер відповідних посилань є досить неоднозначними.

Найбільш часто ВРП постановляють ухвали про залишення дисциплінарних скарг без розгляду та їх повернення скаргникам. Наприклад, лише у листопаді 2024 року таких ухвал було постановлено біля 190 (з урахуванням похибок визначення чіткої кількості, детермінованих окресленими раніше особливостями функціонування офіційного сайту ВРП).

Тим не менше, як відомо підставою для постановлення таких рішень виступає, зокрема відсутність у скарзі відомостей про ознаки дисциплінарного проступку судді (пункт 2); відсутність у скарзі посилань на фактичні дані (свідчення, докази) щодо дисциплінарного проступку судді (пункт 3); ґрунтування дисциплінарної скарги на доводах, що можуть бути перевірені виключно судом першої інстанції в порядку, передбаченому

процесуальним законом (пункт б) (ч. 1 ст. 44 закону «Про Вищу раду правосуддя» [1, ст. 44]).

Проте найбільш принциповими рішеннями виступають все ж таки рішення, що приймаються за результатами розгляду дисциплінарної справи, якими згідно з ч.2 ст.50 зазначеного закону виступають рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді або про відмову у притягненні до дисциплінарної відповідальності судді [1, ст.50].

У контексті піднятої проблеми нами проаналізовано відповідні рішення ВРП, ухвалені у листопаді, жовтні та вересні 2024 року, що при цьому демонструє певну картину і водночас наштовхує на питання щодо необхідності комплексного й ретельного аналітичного розгляду роботи інституції у цілому за весь рік.

Більше того, посилення ВРП на практику ЄСПЛ у ході розгляду дисциплінарних справ за якими ухвалено рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді або про відмову у притягненні до дисциплінарної відповідальності судді можна умовно поділити на такі види:

-посилання, пов'язані з процедурними питаннями розгляду ВРП дисциплінарної справи;

-посилання, пов'язані з процедурними питаннями розгляду справи судом й ухвалення ним рішення (тобто посилення, пов'язані з ознаками дисциплінарного проступку);

-посилання, пов'язані одночасно з процедурними питаннями розгляду ВРП дисциплінарної скарги та процедурними питаннями розгляду справи судом й ухвалення ним рішення.

Відомості за листопад 2024 року

Зокрема, як свідчать відомості офіційного сайту ВРП, у листопаді 2024 року незалежним конституційним органом державної влади та суддівського врядування ухвалено 10 рішень про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів, з яких лише 5, тобто 50%, містять посилення на практику ЄСПЛ.

Своєю чергою за цей же період ВРП ухвалило 5 рішень про відмову у притягненні до дисциплінарної відповідальності суддів

з яких 4, тобто 80% містять посилення на практику ЄСПЛ.

3-поміж 5 рішень про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів, які містять посилення на практику ЄСПЛ, у 3 з них відповідні посилення стосуються процедурних питань, пов'язаних з розглядом дисциплінарної справи інституцією. Зокрема йдеться про можливість притягнення особи до дисциплінарної відповідальності на основі відомостей про факти, встановлені у кримінальному провадженні, якщо такі відомості аналізуються під кутом зору правил службової етики (рішення першої ДП ВРП від 04 листопада 2024 року №3198/1дп/15-24 «Про притягнення судді Ленінського районного суду міста Полтави Новака Ю. Д. до дисциплінарної відповідальності» [2], а також рішення третьої ДП ВРП від 06 листопада 2024 року №3223/3дп/15-24 «Про притягнення судді Октябрського районного суду міста Полтави Блажко І. О. до дисциплінарної відповідальності» [3].

Своєю чергою у рішенні від 13 листопада 2024 року № 3300/3дп/15-24 «Про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді Окружного адміністративного суду міста Києва Вовка П.В.» ТДП ВРП також послалася на висновки ЄСПЛ щодо можливості притягнення особи до дисциплінарної відповідальності на основі відомостей про факти, встановлені у кримінальному провадженні, а також щодо можливості прийняття до уваги «доказів, отриманих з порушенням національного законодавства» [4].

У своєму рішенні від 13 листопада 2024 року № 3283/2дп/15-24 «Про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді Держинського районного суду міста Харкова Аркатової К.В.» друга ДП ВРП послалася на висновки ЄСПЛ стосовно юридичної визначеності, зокрема в частині «остаточного характеру судового рішення».

Ознаки дисциплінарного проступку у поведінці судді вбачалися скаргником у поновленні суддею процесуального строку, який, на думку скаргника, не міг бути поновлений у судовому порядку [5].

У рішенні ПДП ВРП від 18 листопада 2024 року №3324/1дп/15-24 «Про притягнення судді Звенигородського районного суду Черкаської області Саун Д.І. до дисциплінарної відповідальності» зроблено посилання на висновок ЄСПЛ щодо мотивування судового рішення [6].

Таким чином, з-поміж 5 рішень дисциплінарних палат ВРП про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів, ухвалених у листопаді 2024 року і які містять посилання на практику ЄСПЛ, лише два містять посилання на висновки, що тією чи іншою мірою стосуються характеру вчиненого суддею дисциплінарного проступку. У цілому це 20% від усіх рішень про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів, ухвалених у листопаді 2024 року.

Що ж стосується рішень дисциплінарних палат ВРП у справах, за результатами розгляду яких прийнято рішення відмовити у притягненні до дисциплінарної відповідальності судді, то у 2 з 4 орган державної влади послався на практику ЄСПЛ щодо деталізації мотивування судом свого рішення (рішення ДДП ВРП від 20 листопада 2024 року №3360/2дп/15-24 «Про відмову у притягненні до дисциплінарної відповідальності судді Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області Анісімової Н.Д.» [7] та від 27 листопада 2024 року №3440/2дп/15-24 «Про відмову у притягненні до дисциплінарної відповідальності судді Печерського районного суду міста Києва Остапчук Т.В.» [8]).

Своєю чергою у рішенні від 11 листопада 2024 року №3267/1дп/15-24 «Про відмову у притягненні до дисциплінарної відповідальності суддів Оболонського районного суду міста Києва Луценка О.М., Шевчука А.В. та припинення дисциплінарного провадження» ПДП ВРП послалася на практику ЄСПЛ щодо необхідності оцінки тривалості розгляду справи в залежності від конкретних обставин [9]. При цьому посилання на відповідне рішення на сайті ВРП було змінено, внаслідок чого перше посилання стало неактивним.

Водночас посилання на практику ЄСПЛ у рішенні ТДП ВРП від 13 листопада 2024 року

№ 3299/3дп/15-24 «Про відмову у притягненні суддів Київського апеляційного суду Ігнатюка О.В., Рудніченко О.М., Свінцицької О.П. до дисциплінарної відповідальності та припинення дисциплінарного провадження» пов'язується з якістю участі скажника (рівнем активності) у відповідному судовому процесі [10].

Відомості за жовтень 2024 року

У жовтні 2024 року ВРП ухвалено 10 рішень про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів, з яких 8, тобто 80% містять посилання на практику ЄСПЛ.

Своєю чергою за цей же період ВРП ухвалило 5 рішень про відмову у притягненні до дисциплінарної відповідальності суддів (включаючи рішення ТДП ВРП від 30 жовтня 2024 року № 3157/3дп/15-24, яке в одній частині є рішенням про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді, і водночас в іншій частині – про відмову у притягненні до дисциплінарної відповідальності) з яких лише 1, тобто 20% містять посилання інституції на практику ЄСПЛ.

Водночас з-поміж 8 рішень, які містять посилання на практику ЄСПЛ, у 4 такі послання пов'язані з можливістю ВРП розглядати в якості доказів вчинення дисциплінарного проступку суддею матеріалів, отриманих у рамках кримінального провадження, незалежно від допустимості способів отримання доказів, а також від того, чи ухвалено у відповідній кримінальній справі вирок, що набув законної сили. Це, зокрема рішення ДДП ВРП від 16 жовтня 2024 року № 3025/2дп/15-24 «Про притягнення судді Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області П'ятковського В.І. до дисциплінарної відповідальності» [11] та від 23 жовтня 2024 року № 3093/2дп/15-24 «Про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів Київського апеляційного суду Дзюбіна В.В., Паленика І.Г., Глиняного В.П., Сливи Ю.М.» [12], а також рішення ТДП ВРП від 16 жовтня 2024 року № 3015/3дп/15-24 «Про притягнення судді Комінтернівського районного суду Одеської області Доброва П.В. до дисциплінарної відповідальності» [13] та від 30 жовтня

2024 року № 3156/3дп/15-24 «Про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді Болградського районного суду Одеської області Висоцького С.О.» [14].

Не можна при цьому проігнорувати важливий висновок, відображений у рішенні ДДП ВРП від 23 жовтня 2024 року № 3093/2дп/15-24 «Про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів Київського апеляційного суду Дзюбіна В.В., Паленика І.Г., Глиняного В.П., Сливи Ю.М.».

Посилаючись на висновки ЄСПЛ у рішенні від 11 лютого 2003 року у справі «Ringvold v. Norway» (заява № 34964/97) дисциплінарна палата, зокрема зазначає, що гарантована §2 статті 6 Конвенції презумпція невинуватості застосовується до процедури, яка за своєю суттю є кримінальною, і в межах якої суд робить висновок про вину особи саме у кримінально-правовому сенсі і водночас додає: «Отже, зазначена гарантія не може бути поширена на дисциплінарні провадження, які згідно з пунктом 2 статті 6 Конвенції охоплюються поняттям спору щодо прав та обов'язків цивільного характеру (відповідно, стандарти доказування у дисциплінарній процедурі та у кримінальному провадженні істотно відрізняються).

Саме така правова позиція висловлена в постановках Великої палати Верховного Суду від 25 квітня 2018 року у справі № 800/547/17 (П/9901/87/18), від 22 січня 2019 року у справі № 800/454/17 (П/9901/141/18)» [12].

Однак з цього приводу слід зважати на кілька принципово важливих обставин.

По-перше, зазначені справи, що розглядалися ВП ВС, стосувалися питання про притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурорів, що здійснюється відповідно до закону «Про прокуратуру» і при цьому у межах дисциплінарного провадження, здійснюваного Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів.

По-друге, йдеться буквально про те, що «зазначена гарантія не може бути поширена на дисциплінарні й інші провадження, які згідно з §1 ст.6 конвенції охоплюються поняттям спору щодо прав та обов'язків цивільного

характеру», що можна розуміти як те, що Європейська конвенція з прав людини не поширює гарантію, визначену §1 ст.6 Конвенції, на інші провадження крім кримінальних, що, однак, не виключає того, що національне законодавство може встановлювати цю або подібні гарантії для відповідних проваджень. Інакше кажучи, Велика палата не констатувала, що певний дисциплінарний процес виходить з презумпції вини суб'єкта, щодо якого подано дисциплінарну скаргу, хоча прямо і не спростувала цього [Див.: 15; 16].

По-третє, з попереднім пов'язано те, що висновок ДДП ВРП згідно з яким «відповідно, стандарти доказування у дисциплінарній процедурі та у кримінальному провадженні істотно відрізняються» [12] є висновком самої ВРП, а не ВП ВС.

Водночас з приводу зазначеного слід також звернути увагу на досить нетривіальну для судових систем усіх країн Європи та світу, у тому числі для України, подію, яка відбулася 6 грудня 2024 року. Йдеться про ухвалення Консультативною радою європейських суддів, яка також акронімічно називається «КРЕС», чергового висновку, що присвячений якраз проблемам дисциплінарної відповідальності суддів (висновок №27 «Про дисциплінарну відповідальність суддів» [17]).

Адже, як відомо, висновки організації з одного боку відображають узагальнений аналіз специфіки і проблем функціонування судових гілок влади країн Європи, а з іншого боку – окреслюють безпосередні стандарти функціонування судових систем, у тому числі в аспекті їх взаємодії з іншими гілками влади.

У світлі піднятої вище проблеми, порушеної ДДП ВРП у рішенні від 23 жовтня 2024 року № 3093/2дп/15-24, необхідно звернути увагу на те, що у п.34 висновку КРЕС 27 (2024) підкреслюється, що усі загальні процесуальні гарантії, закріплені в ст.6 конвенції, застосовуються до дисциплінарних проваджень відносно суддів [17, п. 34].

З цього приводу можна було б поставити під сумнів охоплення цим висновком КРЕС презумпції невинуватості судді у межах дисциплінарного провадження саме як

«загальної гарантії», закріпленої в ст. 6 конвенції, проте у п. 35 зазначеного висновку, зокрема прямо зазначається, що суддя може бути притягнений до відповідальності за дисциплінарний проступок лише у тому випадку, якщо вчинення проступку буде доведено [17, п. 35] з чого вбачається, що не суддя повинен доводити невчинення (спростовувати вчинення) ним проступку, а саме дисциплінарний орган повинен встановити наявність чітких доказів, які доводять вчинення суддею такого проступку.

Тим не менше наведену позицію ВРП можна розцінювати як один із сигналів з приводу того як саме її члени підходять до розгляду дисциплінарних справ.

У цьому сенсі також слід зважати на систематичне посилення ВРП у своїх рішеннях на практику ЄСПЛ лише у суто «виправдовувальному» або «обвинувальному» ключах. Тобто відповідна практика ЄСПЛ застосовується не в якості дороговказу щодо усіх обставин дисциплінарної справи, а, переважно, лише в одному ключі, тобто однобоко. Хоча, очевидно, що стосовно певних обставин дисциплінарної справи відповідна практика може підкреслювати зниження рівня їх впливу на «неналежність» поведінки судді у конкретних умовах, і водночас відносно інших – посилювати або підкріплювати таку неналежність.

Що ж стосується інших чотирьох рішень про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів, ухвалених дисциплінарними палатами ВРП протягом жовтня 2024 року, то у їх змісті простежуються як загальні тенденції діяльності ВРП, так і окремі «гострі» моменти.

Зокрема, у рішенні ТДП ВРП від 02 жовтня 2024 року № 2879/3дп/15-24 «Про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді Жовківського районного суду Львівської області Мікули В.Є.» зроблено посилення на практику ЄСПЛ в частині розумності строків розгляду судової справи [18], а у рішенні цієї ж палати від 09 жовтня 2024 року № 2955/3дп/15-24 «Про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді Деснянського районного

суду міста Чернігова Кулініча Ю.П.» зроблено посилення навіть не на практику ЄСПЛ, а на висновок № 11 (2008) КРЄС у висновку щодо якості судових рішень у тому числі в частині практики ЄСПЛ [19], зокрема в частині мотивування судового рішення.

Привертає до себе увагу рішення ДДП ВРП від 16 жовтня 2024 року №3023/2дп/15-24 «Про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді Миколаївського окружного адміністративного суду Марича Є.В. (відрадженого до Київського окружного адміністративного суду)», в якому ВРП в якості підґрунтя для висновку про вчинення суддею дисциплінарного проступку (всупереч чіткої позиції з цього приводу і ВП ВС і міжнародних організацій та інституцій) використала скасування відповідного судового рішення в апеляційному порядку [20] (про що ми ретельно писали раніше. Див: Жигалкін І. Левіафан для судової системи. Periculum некоректного застосування ВРП ч. 2 ст. 106 закону «Про судоустрій і статус суддів». «Закон і Бізнес», від 15.08.2024 [21] та Жигалкін І. Двічі в одну справу. Перешкоди у забезпеченні неупередженості ВРП та відповідальність її членів. «Закон і Бізнес» від 18.11.2024 [22]).

Більше того, ця проблема також вкотре стала предметом уваги КРЄС. З цього приводу п.28 висновку КРЄС 27 (2024), зокрема встановлюється, що рішення судді, включаючи тлумачення закону, оцінку фактів та зважування доказів та/або відступ від усталеної судової практики не повинно спричиняти за собою дисциплінарну відповідальність за виключенням випадків злого умислу, навмисне невиконання обов'язків чи серйозного проступку. Крім того, у п.32 наведеного висновку, зокрема зазначається, що досадні скарги або ті, що стосуються виключно рішення судді або поведінки, здійсненої у ході слухання (тобто помилка у рішенні, процедурі, матеріальному праві), повинні бути відхилені як неприпустимі у найкоротші строки [17, пп.28, 32].

Посилання ж на практику ЄСПЛ в аналізованому рішенні ДДП ВРП зроблено в аспекті остаточного характеру судового рішення [20].

Водночас справа привертає до себе увагу не лише ігноруванням ВРП відповідних висновків ВП ВС і міжнародних організацій та інституцій, а й тим, що у даній справі суддею було визнано порушення, які були допущені через надмірне навантаження [20], що, водночас, піднімає іншу проблему.

Зокрема, якщо характер навантаження на суддю досить ретельно оцінюється членами ВРП у ході розгляду дисциплінарної справи в частині порушення суддею строків розгляду справи чи окремих клопотань і саме ця обставина часто визначає чи ухвалюється рішення про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності або про відмову у його притягненні до такої відповідальності, то чи є у такому разі необхідність чіткого відображення цієї обставини на рівні закону в якості пом'якшуючої при визначенні дисциплінарного стягнення, що підлягає застосуванню до судді, або такої, що взагалі виключає дисциплінарну відповідальність, для того, щоб члени ВРП у своїй роботі керувалися чіткими формально визначеними критеріями?

Однак очевидно, що для цього необхідно перш за все встановити норми суддівського навантаження, адже у протилежному випадку за членами ВРП зберігається можливість застосовувати відносні дані, що стосуються навантаження у межах суду, регіону і так далі, які часто не відображають характер навантаження у розрізі складності конкретних справ, й дозволяють «на око» оцінювати чи є навантаження конкретного судді незначним, нормальним чи надмірним.

Проте більш важливим у контексті цього рішення є те, що, всупереч вимогам, які висуваються ВРП до суддів в частині мотивування останніми ухвалюваних ними рішень, що, своєю чергою, часто є причиною притягнення суддів до дисциплінарної відповідності за неналежне мотивування таких рішень, сама інституція у аналізованому рішенні обмежилась посиланням на тезу по значне навантаження судді, не оцінивши належним чином цієї обставини в аспекті конкретних цифр.

Виходячи з логіки самої ВРП, цю обставину або не слід було визначати у мотивувальній частині взагалі (якщо вона не приймалася до уваги, оскільки не мала значення) або ж слід було дослідити, якщо вона вплинула на прийняття остаточного рішення.

З цього приводу КРЄС також зазначила, що дисциплінарні рішення повинні бути належним чином обґрунтовані, тобто повинні враховувати усі відповідні аспекти, порушені слідчим органом та суддею (п.36 висновку КРЄС 27 (2024) [17, п. 36], і при цьому всі пом'якшуючі та обтяжуючі обставини конкретного випадку повинні бути прийняті до уваги з метою чіткого визначення відповідальності судді з урахуванням конкретних обставин за яких було вчинено дисциплінарний проступок (п.41 висновку КРЄС 27 (2024) [17, п. 41]).

Своєю чергою у рішенні від 30 жовтня 2024 року № 3157/3дп/15-24 «Про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів Дергачівського районного суду Харківської області Нечипоренко І.М., Болибока Є.А., відмову у притягненні до дисциплінарної відповідальності суддів Харківського апеляційного суду Люшні А.І., Яковлевої В.С. (відрадженої до Київського апеляційного суду)» ТДП ВРП не стільки послалася на практику ЄСПЛ, скільки надала відповідь судді щодо його клопотання з приводу урахування у ході розгляду дисциплінарної скарги висновків ЄСПЛ у рішенні від 10.11.2022 у справі «Богомол проти України» [23].

Таким чином з-поміж 10 рішень про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, ухвалених дисциплінарними палатами ВРП у жовтні 2024 року, тільки 4, тобто 40% містять посилання на практику ЄСПЛ, що стосується актів, які містять ознаки дисциплінарних проступків. При цьому одне з них викликає запитання в частині мотивування, а в одному посилання на практику ЄСПЛ ініційоване самим суддею. Якщо відняти ці показники, тоді рівень підкріплення висновків ВРП правовими позиціями ЄСПЛ у відповідній категорії рішень складатиме 20%.

Своєю чергою у рішенні від 30 жовтня 2024 року № 3165/2дп/15-24 «Про відмову

у притягненні судді Центрально-Міського районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області Бутенко М.В. та припинення дисциплінарного провадження» ДДП ВРП послалася на практику ЄСПЛ щодо публічності судового слухання [24].

Відомості за вересень 2024 року

У вересні 2024 року дисциплінарними палатами ВРП ухвалено 9 рішень про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів, з яких 5, тобто 55%, містять посилання на практику ЄСПЛ.

Своєю чергою за цей же період дисциплінарні палати ВРП ухвалили 6 рішень про відмову у притягненні до дисциплінарної відповідальності суддів з яких 4, тобто 66,67%, містять посилання на практику ЄСПЛ.

З-поміж зазначених 5 рішень про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів, які містять посилання на практику ЄСПЛ, 1 стосується особливостей розгляду дисциплінарної скарги, зокрема можливості використовувати ВРП у ході такого розгляду в якості доказів рішення судів відносно судді, щодо якої розглядається дисципліна скарга (принцип «правової певності») (рішення ТДП ВРП від 11 вересня 2024 року № 2649/Здп/15-24 «Про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді Деснянського районного суду міста Києва Колегаєвої С.В.» [25]).

При цьому посилання на практику ЄСПЛ у 2 із 5 рішень про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності тією чи іншою мірою спрямовані на підкріплення висновків ВРП щодо характеру вчинених судьями дисциплінарних проступків.

Зокрема, у рішенні від 11 вересня 2024 року № 2656/2дп/15-24 «Про притягнення судді Печерського районного суду міста Києва Білоцерківця О.А. до дисциплінарної відповідальності» ДДП ВРП послалася на практику ЄСПЛ в частині рівності сторін судового процесу (скарга стосувалася порушення суддею процесуальних прав одного з учасників процесу) [26].

Своєю чергою, в рішенні від 11 вересня 2024 року № 2657/2дп/15-24 «Про притягнення

судді Господарського суду Рівненської області Церковної Н.Ф. до дисциплінарної відповідальності» ДДП ВРП послалася одразу на кілька висновків ЄСПЛ, зокрема таких, що стосуються мотивування судового рішення, законодавчу основу діяльності суду, авторитет судової влади і захисту права власності [27].

З-поміж інших рішень про притягнення до відповідальності суддів це рішення відзначається ретельністю дослідження обставин дисциплінарної справи, широким й водночас структурованим викладенням результатів їх аналізу, а також мотивуванням прийнятого рішення, що безпосередньо відобразилося на його обсязі та особливості стилістики викладення обґрунтування рішення. Проте і обраний вид дисциплінарного стягнення є досить суворим – тимчасове, строком на два місяці, відсторонення від здійснення правосуддя – з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді та обов'язковим направленням до Національної школи суддів для проходження курсу підвищення кваліфікації з питань застосування норм Господарського процесуального кодексу і суддівської етики та подальшим кваліфікаційним оцінюванням для підтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді [27].

Водночас у двох рішеннях про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів практика ЄСПЛ використана дисциплінарними палатами досить широко, зокрема як на підкріплення процедурних висновків, так і висновків щодо характеру вчинених судьями актів поведінки.

Зокрема, у рішенні від 04 вересня 2024 року № 2603/2дп/15-24 «Про притягнення судді Центрального районного суду міста Миколаєва Чулупа О.С. до дисциплінарної відповідальності» ДДП ВРП послалася на практику ЄСПЛ щодо тривалості розгляду справи, а також обрання пропорційного виду дисциплінарного стягнення відносно судді [28].

Своєю чергою у рішенні від 11 вересня 2024 року № 2658/2дп/15-24 «Про притягнення суддів Чуднівського районного суду Житомирської області Леська М.О., Дергачівського районного суду Харківської області Остропільця Є.Р.

до дисциплінарної відповідальності» ця ж дисциплінарна палата ВРП використала висновок ЄСПЛ стосовно можливості використання матеріалів кримінального провадження в якості доказів вчинення суддею дисциплінарного проступку, а також щодо необхідності мотивування судом ухвалюваних рішень [29].

Таким чином, з 9 рішень дисциплінарних палат ВРП про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів 4 (тобто 44,44%) містять посилання на практику ЄСПЛ в частині обґрунтування висновків ВРП щодо наявності у поведінці суддів ознак дисциплінарного проступку. При цьому окремі з цих рішень справді демонструють досить високий рівень мотивування або, принаймні, належну увагу ВРП, присвячену з'ясуванню та аналізу обставин дисциплінарної справи. Це ж показує і те, що члени ВРП наділені високим потенціалом високопрофесійного розгляду відповідних питань. Хоча при цьому таких рішень не так багато на тлі загального масиву рішень про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів.

Що ж стосується рішень про відмову у притягненні до дисциплінарної відповідальності суддів, ухвалених у вересні 2024 року, то, наприклад, у рішенні від 04 вересня 2024 року № 2602/2дп/15-24 «Про відмову у притягненні судді Іванківського районного суду Київської області Гончарука

О.П. до дисциплінарної відповідальності та припинення дисциплінарного провадження» ДДП ВРП зроблено посилання на практику ЄСПЛ, якою розкривається зміст права особи на суд, права бути почутим, а також обов'язку суду мотивувати свої рішення [30].

Відмовляючи у притягненні суддів Дніпровського районного суду м.Києва Марченко М.В., Левко В.Б., Курила А.В., судді Київського апеляційного суду Свінцицької О.П. до дисциплінарної відповідальності ПДП ВРП послалася, зокрема на практику ЄСПЛ щодо «достатності перегляду» судом рішень, ухвалених судами нижчестоящих інстанцій, а також щодо змісту права на суд (рішення від 16 вересня 2024 року № 2689/1дп/15-24) [31].

У рішенні від 18 вересня 2024 року № 2729/2дп/15-24 «Про відмову у притягненні до дисциплінарної відповідальності судді Франківського районного суду міста Львова Ванівського Ю.М.» ДДП ВРП послалася на висновки ЄСПЛ щодо тривалості розгляду справи судом [32], а у рішенні від 23 вересня 2024 року № 2765/1дп/15-24 «Про відмову у притягненні судді Господарського суду міста Києва Демидова В.О. до дисциплінарної відповідальності» ПДП ВРП звернулася до правових позицій ЄСПЛ стосовно дискреційних повноважень суду, способу і меж їх здійснення [33], що, як показала практика, є відносно рідким явищем для практики ВРП у тому числі і при ухваленні рішень про відмову у притягненні судді до дисциплінарної відповідальності.

Ракурс застосування ВРП практики ЄСПЛ і супутні висновки

У цілому з приводу окресленого вище необхідно констатувати, що в актуальних умовах звернення членами ВРП до практики ЄСПЛ при розгляді дисциплінарних справ, який завершується ухваленням рішень про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді або про відмову у притягненні до дисциплінарної відповідальності судді залишається досить фрагментарним і при цьому багато з випадків звернення до такої практики мають досить дискусійний характер.

Звісно, з цього приводу можна нарікати на тому, що у практиці ЄСПЛ не так багато справ, пов'язаних з дисциплінарними провадженнями. Проте, вважаємо, що насправді проблема полягає якраз у ракурсі розгляду дисциплінарних справ.

Річ у тім, що ЄСПЛ і Верховний Суд розглядають відповідні справи дещо ширше.

Зокрема, у випадку, якщо за захистом своїх прав та законних інтересів звертається фізична або юридична особа, оцінка обставин справи здійснюється у тому числі з урахуванням конвенційних зобов'язань України, а це означає, що відповідні відносини оцінюються як відносини скажника і держави.

З іншого боку, якщо за захистом звертається фізична особа, яка водночас наділена публічно-

правовим статусом, то, як ми зазначили раніше у тому числі посилаючись на висновки ЄСПЛ у справі «Олександр Волков проти України» (заява № 21722/11), справа також розглядається у контексті відносин «особа – держава». Хоча при цьому національне законодавство може вивести відносини, що складаються за участю публічного службовця та держави, за межі цивільного аспекту статті 6 конвенції [Більш детально див.: 34].

Тому проблема сучасної практики ВРП полягає не стільки у «обвинувальному» забарвленні її діяльності, про що свідчать окремі правові позиції інституції, висловлені в ухвалюваних нею рішеннях, а у визначенні конкретних, чітких й обґрунтованих критеріїв, які розмежовують дисциплінарний проступок та правомірну поведінку судді. Йдеться у тому числі про критерії достатності мотивування судами своїх рішень. Адже в одних випадках ВРП констатує достатність мотивування й зазначає, що суд не може надавати детальну відповідь на кожен аргумент учасника процесу, у той час як в інших випадках констатує недостатність мотивування.

В одних випадках ВРП вважає, що навантаження судді було достатньо великим, щоб порушити строки розгляду конкретних матеріалів, а в інших – що навантаження судді не було «надмірним», а тому не перешкоджало розгляду конкретного подання або справи у цілому.

У цій частині ми знову зіштовхуємося з проблемою визначення нормативів навантаження суддів.

Ця проблема є загальновідомою і у сутності стосується необхідності встановлення саме чітких норм навантаження, тобто ustalених показників, що виступають критерієм того чи дотримується суддя професійної дисципліни при виконанні обов'язків або ж порушує її. При цьому такий показник, вочевидь, не повинен бути «плаваючим». Інакше кажучи, якщо у зв'язку з «кадровим голодом» і водночас імперативністю положень про строки розгляду окремих клопотань і справи у цілому суди працюють у критичному режимі (що згодом може лише посилити проблему у силу

спричинення відтоку кадрів), забезпечуючи високі показники, це, закономірно, не повинно означати за «радянським прикладом», що тепер норматив підвищився. Це якраз повинно ілюструвати критичний стан роботи судової системи.

З проблемою відповідних норм водночас пов'язана проблема якості правосуддя, тобто формули «достатній час для якісного розгляду певного клопотання окремо і справи у цілому».

Однак проблема полягає у тому, що, з одного боку, як підкреслюють засоби масової інформації, «комплексного нормативного акту з питання нормативів ВРП наразі не ухвалено» [Див.: 35]. При цьому, як відомо, Рада суддів України забезпечує ведення Інтерактивної карти, яка відображає у тому числі інформацію про динаміку надходження справ та матеріалів до судів і водночас штатну чисельність суддів відповідних судів, визначену ВРП, фактичну чисельність суддів суду, а також необхідну чисельність суддів згідно нормативів [36].

Як демонструють відповідні відомості, по-перше, переважна більшість судів України відчуває серйозний «кадровий голод», а, по-друге, за актуального навантаження штатна чисельність більшості судів повинна перевищувати цифру, визначену ВРП для конкретного суду.

Водночас з іншого боку, незважаючи на окреслене вище, ВРП продовжує використовувати показники навантаження по судді, суду та регіону при визначенні чи є навантаження конкретного судді надмірним або ж не є таким. І при цьому що викликає найбільше запитань так це навіть не застосування такої методики всупереч її незатвердженню (варто погодитися, що ці обставини все одно можуть прийматися до уваги, оскільки мають важливе значення для вирішення дисциплінарної справи), а те, що різні дисциплінарні палати ВРП, розглядаючи дисциплінарні скарги, пов'язані з недотриманням суддями судів однакової категорії, наприклад, суддями місцевих загальних судів, можуть в одному випадку ухвалити рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді, а в іншому – про відмову у про притягнення до

дисциплінарної відповідальності судді, хоча при цьому у випадку з відмовою навантаження судді було меншим, ніж у випадку з притягненням судді до дисциплінарної відповідальності (щиро прошу вибачення у колег, однак саме ці справи охоплені аналізованим темпоральним проміжком практики ВРП: рішення ТДП Вищої ради правосуддя від 02 жовтня 2024 року № 2879/3дп/15-24 «Про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді Жовківського районного суду Львівської області Мікули В.Є.» [18] та рішення ПДП ВРП від 11 листопада 2024 року № 3267/1дп/15-24 «Про відмову у притягненні до дисциплінарної відповідальності суддів Оболонського районного суду міста Києва Луценка О.М., Шевчука А.В. та припинення дисциплінарного провадження» [9]).

Якщо ж у даному випадку йдеться про різний рівень складності клопотань та справ, що розглядалися суддями, то у такому разі на рівні встановлюваних нормативів необхідно не лише визначити нормативне навантаження судді, проте також і «пріоритет розгляду клопотань і справ певної категорії», а тому у сутності доопрацьовувати на рівні вітчизняного законодавства і правозастосовної практики змісту «права на суд», визначеного і гарантованого конвенцією. До того часу використання членами ВРП критерію «складності клопотання» чи «складності справи» у поєднанні з критерієм навантаження судді без належного визначення на нормативно-правовому рівні ані першого, ані другого, створює передумови для зловживання членами ВРП своїми повноваженнями і незабезпечення високих і насамперед однакових (уніфікованих) стандартів розгляду дисциплінарних справ відносно усього суддівського корпусу.

У цілому ж у світлі проведеного аналізу певною мірою інформативним й ілюстративним повинен стати Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність ВРП у 2024 році, якого очікуватиме не лише суспільство й суддівський корпус, проте і суб'єкти обрання (призначення) членів ВРП.

Саме цей документ багато у чому проллє світло на актуальний стан речей і загальний

вектор розвитку органу державної влади. Адже нагадаємо, що у силу кадрових та інституційних питань ВРП не змогла діяти «у повну силу» в 2023 році. Тому, як слідує з Інформаційно-аналітичного звіту про діяльність ВРП у 2023 році дисциплінарними палатами ВРП за результатами розгляду дисциплінарних скарг (ураховуючи дисциплінарні провадження, відкриті у попередньому періоді) ухвалено: 8 рішень про відмову у притягненні суддів до дисциплінарної відповідальності; 6 ухвал про закриття дисциплінарної справи; 6 рішень про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності [37, с. 23–24].

Водночас очікувати від звіту за 2024 рік занадто багато також не варто, оскільки найбільш цікаву, принаймні для суддівського корпусу, інформацію можна буде отримати лише із самих рішень ВРП. Звіт може показати лише загальні «логічні індикатори» проблем. Однак, як зазначали римляни: «Sapienti sat» (для розуміючого достатньо).

Це ж водночас піднімає проблему «юридичного аудиту» діяльності інституції у контексті сформованих її членами висновків і застосовуваних підходів у тому числі в аспекті їх характеру (безсторонньому або обвинувальному) та уніфікації чи вибіркості застосування.

Висновки

Узагальнюючи проведений розгляд, необхідно визнати, що початкова ідея проаналізувати певні особливості застосування ВРП у своїй діяльності висновків, сформованих ЄСПЛ, зокрема частоту їх застосування, а також характер використаних правових позицій, насправді, призвів до виникнення ще більшої кількості запитань, які виходять далеко за межі звичайного посилення ВРП на умовиводи, сформовані ЄСПЛ. Це, зокрема і питання безсторонності або ж обвинувального характеру діяльності ВРП, питання критеріїв визначення якісного навантаження суддів при встановленні обставин порушення процесуальних строків розгляду справ та окремих клопотань, питання визначення необхідної міри мотивування судових рішень та ін. Усе це підштовхує до

більш глибокого аналізу діяльності державної інституції.

На даному ж етапі осмислення піднятих проблем можна зробити такі висновки.

1. Питання юридичних можливостей ВРП застосувати у межах дисциплінарних проваджень щодо суддів висновки ЄСПЛ, зважаючи на спеціально-дозвільний тип правового регулювання діяльності ВРП, безпосередньо визначається рівнем дискреційних повноважень інституції, а також рівнем професійності самих членів ВРП.

Раніше ми окреслили характер вимог, що висуваються до кандидатів у члени ВРП [Див.: 34]), а також специфіку суддівського правозастосування і необхідність її розуміння членами ВРП [21; 38], що у сукупності визначають стандарт позитивної відповідальності члена ВРП [34].

При цьому слід констатувати, що ВРП діє у зовсім інших реаліях правового забезпечення як її діяльності, так і правового регулювання підстав та порядку притягнення судді до дисциплінарної відповідальності.

«Розпливчасті та оціночні» формулювання при визначенні підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, що охоплювалися абстрактним законодавчим формулюванням «порушення присяги», які були чинними під час функціонування ВРЮ і ставали предметом критики [39, с. 33], отримали значну конкретизацію у положеннях розділу VI «Дисциплінарна відповідальність судді» закону «Про судоустрій і статус суддів», які визначають як порядок притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, так і власне самі дисциплінарні стягнення, що можуть бути накладені на суддю у зв'язку з вчиненням дисциплінарного проступку [40]. У поєднанні з практикою ЄСПЛ це створює потужні скарги на суддів. Питання полягає лише в порядку та якості застосування самих висновків міжнародної судової інституції членами ВРП.

2. На даному етапі розвитку практики ВРП принципово важливим питанням виступає підтримання високого професійного рівня членів ВРП при розгляді дисциплінарних справ, що повинно втілюватися у всебічності,

ретельності та глибині аналізу обставин справи.

Досягнення цієї мети передбачає більш активне звернення до практики ЄСПЛ не просто на підтвердження власної заздалегідь сформованої позиції відносно конкретної справи, а задля вірної оцінки відповідних обставин і розвитку вже на рівні практики правозастосування методики кваліфікації таких обставин з огляду на підстави притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, визначені законом «Про судоустрій і статус суддів». Саме у такий спосіб шляхом узгодженого застосування положень національного законодавства і водночас практики ЄСПЛ створюється можливість ефективного запровадження європейських стандартів у діяльність ВРП в частині розгляду дисциплінарних справ.

3. Сьогодні практика ЄСПЛ застосовується ВРП досить фрагментарно.

По-перше, вона застосовується не у всіх рішеннях ВРП про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді або про відмову у притягненні до дисциплінарної відповідальності судді.

По-друге, у переважній кількості випадків застосування висновків ЄСПЛ останні застосовується при ухваленні відповідних рішень нейтрально або односторонньо, проте не комплексно.

Прикладом нейтрального застосування висновків ЄСПЛ виступають ситуації, коли ВРП посилаючись на правову позицію, скажімо, стосовно розумних строків розгляду клопотання або справи у цілому, ухвалює в залежності від конкретних обставин в одному випадку рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді, а у іншому – про відмову у притягненні до дисциплінарної відповідальності судді.

В інших випадках висновки ЄСПЛ застосовуються лише в аспекті наявності у поведінці судді ознак дисциплінарного проступку або ж їх відсутності (односторонність посилення). При цьому у кейсах пов'язаних з характером мотивування судового рішення ВРП при ухваленні рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді

посилається на загальну практику ЄСПЛ щодо необхідності мотивування судом ухвалюваного ним рішення, а при ухваленні рішення про відмову у притягненні до дисциплінарної відповідальності судді – на загальну практику ЄСПЛ і одночасно на висновки Міжнародної судової інстанції з приводу того, що суд не може надавати детальну відповідь на кожен аргумент учасника процесу. У такому випадку закономірно постає питання з приводу формально визначеної межі між належним і неналежним мотивуванням рішення суду, втіленого у конкретних критеріях.

Рідше при ухваленні рішення ВРП посилається одночасно на висновки ЄСПЛ, які у певній частині посилюють висновки про наявність таких ознак і при цьому водночас у іншій частині – для посилення висновку ВРП про їх відсутність (комплексне застосування практики ЄСПЛ).

По-третє, практика ЄСПЛ застосовується ВРП лише у контексті захисту прав скажника або, принаймні, крізь призму можливих порушень прав скажника, які водночас містять ознаки дисциплінарного проступку, незважаючи на те, що саме дисциплінарне провадження не орієнтоване на захист прав скажника. При цьому практика ЄСПЛ не застосовується ВРП відносно захисту «цивільних прав» судді, що є одним зі свідчень обвинувального характеру роботи інституції відносно суддівського корпусу.

4. У переважній більшості рішень як про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді, так і про відмову у притягненні до дисциплінарної відповідальності судді ВРП не посилається на принцип незалежності суду і на розкриття його змісту на рівні документів міжнародних організацій та інституцій. Хоча при цьому, ухвалюючи рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді, ВРП не ігнорує положень таких документів, а тому і не уникає посилання на їх зміст при розкритті, наприклад, обов'язку суду мотивувати власні рішення.

Також всупереч позицій відповідних організацій та інституцій, викладених у

відповідних документах, а також офіційних висновків ВП ВС, сформованих за результатом розгляду конкретних кейсів, відмічається продовження практики покладення в основу мотивування дисциплінарними палатами ВРП рішень щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності судді факту скасування судового рішення судом вищої інстанції.

5. Простежується закономірність, що при обранні дисциплінарною палатою ВРП відносно судді менш суворого виду дисциплінарного стягнення, наприклад у виді попередження (п.1 ч.1 ст.109 закону «Про судоустрій і статус суддів») мотивування рішення ВРП є меншим за змістом та обсягом, ніж при обранні більш суворого виду стягнення, як наприклад, про тимчасове (від одного до шести місяців) відсторонення від здійснення правосуддя – з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу судді та обов'язковим направленням судді до НШСУ для проходження курсу підвищення кваліфікації, визначеного органом, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів, та подальшим кваліфікаційним оцінюванням для підтвердження здатності судді здійснювати правосуддя у відповідному суді (п. 4 ч. 1 ст. 109 закону «Про судоустрій і статус суддів») або ж – подання про звільнення судді з посади (п. 6 ч. 1 ст. 109 закону).

З цього закономірно постає питання до мотивування рішення ВРП. Зокрема, чи можуть і чи повинні рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді якими на суддю покладається менш суворе дисциплінарне стягнення бути менш мотивованими, ніж рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді якими на суддю покладається дисциплінарне стягнення більш суворого характеру.

6. Аналіз досвіду застосування ВРП у своїх рішеннях висновків, сформованих ЄСПЛ, виявив ситуації покладення ВРП в основу мотивування своїх рішень таких категорій як «належне мотивування судового рішення» та «надмірне навантаження». При цьому згідно з наведеними нами окремими прикладами, використовуючи ці категорії, ВРП ухвалює

протилежні рішення, тобто подекуди, рівень навантаження судді не розглядається ВРП в якості обставини, що повинна спричиняти відмову у притягненні до дисциплінарної відповідальності судді, у той час як у інших справах щодо суддів з меншим навантаженням, менші показники навантаження розцінюються ВРП в якості «надмірного навантаження», що призводить до відмови у притягненні до дисциплінарної відповідальності судді.

Ці обставини закладають передумови для проведення якісного моніторингу діяльності ВРП посередництвом порівняльного аналізу мотивування нею рішень про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді та про відмову у притягненні до дисциплінарної відповідальності судді у схожих ситуаціях.

7. Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність ВРП у 2024 році має стати базовим документом для аналізу якісного змісту діяльності інституції. Хоча справжні висновки щодо ухвалюваних нею рішень, застосовуваних методик, а також рівня уніфікації практики в аспекті діяльності кожної дисциплінарної палати окремо за ухвалюваними нею рішеннями, усіх трьох дисциплінарних палат разом, а також пленарного складу ВРП щодо розгляду скарг на рішення дисциплінарних палат, ймовірно, можна буде зробити лише у ході комплексного незалежного зовнішнього аналізу відповідних рішень.

8. Також у світлі висновку КРЄС 27 (2024) не можемо, по-перше, не рекомендувати його до ознайомлення усій юридичній спільноті, адже він містить досить цікаві орієнтири розвитку європейських систем розгляду дисциплінарних справ стосовно суддів, а, по-друге, не можемо проігнорувати правову позицію, виловлену Радою з приводу інституційних проблем функціонування таких систем. Йдеться про те, що КРЄС, у сутності, поглибила висновки ЄСПЛ щодо об'єктивного сумніву з приводу безсторонності членів ВРЮ при ухваленні рішення по суті у справі про дисциплінарну відповідальність судді у тому разі, коли такі члени здійснювали перевірку у справі судді та направили подання про його звільнення, а згодом взяли участь у голосуванні щодо

рішення про звільнення судді з посади (див. п.115 рішення ЄСПЛ у справі «Олександр Волков проти України» (заява № 21722/11) [41, п.115], а також п.68 рішення ЄСПЛ у справі «Денісов проти України» (заяви № 76639/11) [42, п. 68]).

Пунктом 19 висновку КРЄС 27 (2024), зокрема встановлюється, що орган, який відповідає за порушення дисциплінарної процедури та розслідування справи, не повинен бути тим самим органом, що приймає рішення з дисциплінарного питання [17, п. 19], у той час як згідно з п.22 висновку члени дисциплінарного органу повинні бути виключені з попереднього розслідування дисциплінарної справи, оскільки таке дублювання функцій може поставити під об'єктивний сумнів безсторонність цих членів [17, п. 19].

Зазначене підводить до прикрого висновку, що незважаючи на колосальні організаційні та фінансові ресурси, витрачені на реформування ВРЮ, результатом чого стало створення ВРП, сучасний конструкт дисциплінарного провадження щодо суддів у всій специфіці його інституційної будови та процедурних особливостей функціонування, ймовірно, не ототожнився з еталонною моделлю, тобто, інакше кажучи, не набув усіх ознак відповідності європейським стандартам. Індикатором тому виступає, зокрема розгляд дисциплінарної справи відносно судді членами ВРП спочатку на рівні дисциплінарних палат, подальший розгляд скарги на рішення Дисциплінарної палати пленарним складом ВРП (із самовідводом членів ВРП, які розглядали справу на рівні дисциплінарної палати), а також повторний розгляд дисциплінарної справи пленарним складом ВРП у разі скасування Верховним Судом рішення ВРП, ухваленого за результатами розгляду скарги на рішення дисциплінарної палати ВРП (про що ми зазначали раніше [Див.: 22]). У цьому світлі засоби масової інформації навіть ототожнюють членів ВРП з дисциплінарними інспекторами [43]. Однак, навіть коли служба дисциплінарних інспекторів запрацює, вона все одно функціонуватиме у межах інституційної системи ВРП, яке, власне і формує її кадровий склад (див. положення

глави 6 розділу I «Загальна частина» закону «Про вищу раду правосуддя»[1, р. I, гл. 6]).

З цього закономірно випливають і проблема забезпечення безсторонності ВРП при розгляді дисциплінарної справи і висновки стосовно того чи виходить все ж таки у сучасних умовах орган державної влади у ході розгляду таких справ з обвинувального нахилу або все ж таких з позицій безсторонності.

Список використаних джерел

1. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21.12.2016 р. № 1798-VIII. Відом. Верхов. Ради України. 2017. № 7–8. Ст. 50 (із змінами).

2. Про притягнення судді Ленінського районного суду міста Полтави Новака Ю.Д. до дисциплінарної відповідальності: рішення ПДП ВРП від 04.11.2024 №3198/1дп/15-24 (дата звернення: 04.12.2024).

3. Про притягнення судді Октябрського районного суду міста Полтави Блажко І.О. до дисциплінарної відповідальності: рішення ТДП ВРП від 06.11.2024 №3223/3дп/15-24 (дата звернення: 04.12.2024).

4. Про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді Окружного адміністративного суду міста Києва Вовка П.В.: рішення ТДП ВРП від 13.11.2024 №3300/3дп/15-24 (дата звернення: 04.12.2024).

5. Про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді Держинського районного суду міста Харкова Аркатової К.В.: рішення ДДП ВРП від 13.11.2024 №3283/2дп/15-24 (дата звернення: 04.12.2024).

6. Про притягнення судді Звенигородського районного суду Черкаської області Сагун Д.І. до дисциплінарної відповідальності: рішення ПДП ВРП від 18.11.2024 №3324/1дп/15-24 (дата звернення: 04.12.2024).

7. Про відмову у притягненні до дисциплінарної відповідальності судді Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області Анісімової Н.Д.: рішення ДДП ВРП від 20.11.2024 №3360/2дп/15-24 (дата звернення: 04.12.2024).

8. Про відмову у притягненні до дисциплінарної відповідальності судді Печерського районного суду міста Києва

Остапчук Т.В.: рішення ДДП ВРП від 27.11.2024 №3440/2дп/15-24 (дата звернення: 04.12.2024).

9. Про відмову у притягненні до дисциплінарної відповідальності суддів Оболонського районного суду міста Києва Луценка О.М., Шевчука А.В. та припинення дисциплінарного провадження: рішення ПДП ВРП від 11.11.2024 №3267/1дп/15-24 (ще одне посилання) (дата звернення: 04.12.2024).

10. Про відмову у притягненні суддів Київського апеляційного суду Ігнатюка О.В., Рудніченко О.М., Свінціцької О.П. до дисциплінарної відповідальності та припинення дисциплінарного провадження: рішення ТДП ВРП від 13.11.2024 №3299/3дп/15-24 (дата звернення: 04.12.2024).

11. Про притягнення судді Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області П'ятковського В.І. до дисциплінарної відповідальності: рішення ДДП ВРП від 16.10.2024 № 3025/2дп/15-24. URL: (дата звернення: 04.12.2024).

12. Про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів Київського апеляційного суду Дзюбіна В.В., Паленика І.Г., Глиняного В.П., Сливи Ю.М.: рішення ДДП ВРП від 23.10.2024 №3093/2дп/15-24 (дата звернення: 04.12.2024).

13. Про притягнення судді Комінтернівського районного суду Одеської області Доброва П.В. до дисциплінарної відповідальності: рішення ТДП ВРП від 16.10.2024 №3015/3дп/15-24 (дата звернення: 04.12.2024).

14. Про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді Болградського районного суду Одеської області Висоцького С.О.: рішення ТДП ВРП від 30.10.2024 №3156/3дп/15-24 (дата звернення: 04.12.2024).

15. Постанова ВП ВС від 25.04.2018, справа №800/547/17 (П/9901/87/18) (дата звернення: 05.11.2024).

16. Постанова ВП ВС від 22.01.2019, справа №800/454/17 (П/9901/141/18) (дата звернення: 05.11.2024).

17. On the disciplinary liability of judges: Opinion № 27 (2024) of the Consultative Council of European Judges (Strasbourg, 6 December 2024) (access date: 12.12.2024).

18. Про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді Жовківського районного суду Львівської області Мікули В.Є.: рішення ТДП ВРП від 02.10.2024 №2879/3дп/15-24 (дата звернення: 05.12.2024).

19. Про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді Деснянського районного суду міста Чернігова Кулініча Ю.П.: рішення ТДП ВРП від 09.10.2024 №2955/3дп/15-24 (дата звернення: 05.12.2024).

20. Про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді Миколаївського окружного адміністративного суду Марича Є.В. (відрадженого до Київського окружного адміністративного суду): рішення ДДП ВРП від 16.10.2024 №3023/2дп/15-24 (дата звернення: 05.12.2024).

21. Жигалкін І. Левіафан для судової системи. *Periculum* некоректного застосування ВРП ч.2 ст.106 закону «Про судоустрій і статус суддів». «Закон і Бізнес», від 15.08.2024 (дата звернення: 29.11.2024).

22. Жигалкін І. Двічі в одну справу. Перешкоди у забезпеченні неупередженості ВРП та відповідальність її членів. «Закон і Бізнес», 18.11.2024 (дата звернення: 01.12.2024).

23. Про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів Дергачівського районного суду Харківської області Нечипоренко І.М., Болибока Є.А., відмову у притягненні до дисциплінарної відповідальності суддів Харківського апеляційного суду Люшні А.І., Яковлевої В.С. (відрадженої до Київського апеляційного суду): рішення ТДП ВРП від 30.10.2024 №3157/3дп/15-24 (дата звернення: 05.12.2024).

24. Про відмову у притягненні судді Центрально-Міського районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області Бутенко М.В. та припинення дисциплінарного провадження: рішення ДДП ВРП від 30.10.2024 №3165/2дп/15-24 (дата звернення: 05.12.2024).

25. Про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді Деснянського районного суду міста Києва Колегаєвої С.В.: рішення ТДП ВРП від 11.09.2024 №2649/3дп/15-24 (дата звернення: 05.12.2024).

26. Про притягнення судді Печерського районного суду міста Києва Білоцерківця О.А.

до дисциплінарної відповідальності: рішення ДДП ВРП від 11.09.2024 №2656/2дп/15-24 (дата звернення: 05.12.2024).

27. Про притягнення судді Господарського суду Рівненської області Церковної Н.Ф. до дисциплінарної відповідальності: рішення ДДП ВРП від 11.09.2024 №2657/2дп/15-24 (дата звернення: 05.12.2024).

28. Про притягнення судді Центрального районного суду міста Миколаєва Чулупа О.С. до дисциплінарної відповідальності: рішення ДДП ВРП від 04.09.2024 №2603/2дп/15-24 (дата звернення: 05.12.2024).

29. Про притягнення суддів Чуднівського районного суду Житомирської області Леська М.О., Дергачівського районного суду Харківської області Остропільця Є.Р. до дисциплінарної відповідальності: рішення ДДП ВРП від 11.09.2024 №2658/2дп/15-24 (дата звернення: 05.12.2024).

30. Про відмову у притягненні судді Іванківського районного суду Київської області Гончарука О.П. до дисциплінарної відповідальності та припинення дисциплінарного провадження: рішення ДДП ВРП від 04.09.2024 №2602/2дп/15-24 (дата звернення: 05.12.2024).

31. Про відмову у притягненні суддів Дніпровського районного суду міста Києва Марченко М.В., Левко В.Б., Курила А.В., судді Київського апеляційного суду Свінцицької О.П. до дисциплінарної відповідальності: рішення ПДП ВРП від 16.09.2024 №2689/1дп/15-24. URL: (дата звернення: 05.12.2024).

32. Про відмову у притягненні до дисциплінарної відповідальності судді Франківського районного суду міста Львова Ванівського Ю.М.: рішення Другої дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 18.09.2024 №2729/2дп/15-24 (дата звернення: 05.12.2024).

33. Про відмову у притягненні судді Господарського суду міста Києва Демидова В.О. до дисциплінарної відповідальності: рішення ПДП ВРП від 23.09.2024 №2765/1дп/15-24 (дата звернення: 05.12.2024).

34. Жигалкін І. Людина vs влада. Особливості застосування ВРП висновків ЄСПЛ відносно

скаржника, судді та держави у дисциплінарних провадженнях. «Закон і Бізнес», 12.12.2024 (дата звернення: 12.12.2024).

35. Мамченко Н. Для нової мапи судів потрібні затвержені ВРП нормативи кадрового і фінансового забезпечення судів. «Судово-юридична газета», 13.09.2024 (дата звернення: 08.12.2024).

36. Нормативи навантаження. Рада суддів України (дата звернення: 08.12.2024).

37. Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність Вищої ради правосуддя у 2023 році (дата звернення: 29.11.2024).

38. Жигалкін І. Дисциплінарне провадження v. принципи правосуддя. Узгодження контрольно-наглядових функцій ВРП з принципами незалежності та безсторонності суду (судді). «Закон і Бізнес», 14.05.2024 (дата звернення: 12.12.2024).

39. Судова реформа в Україні: поточні результати та найближчі перспективи (інформаційно-аналітичний огляд). Судова реформа в Україні: поточні результати та

найближчі перспективи: інформ.-аналітичні матеріали до Фахової дискусії на тему «Судова реформа 2010 р.: чи наближає вона правосуддя в Україні до європейських норм і стандартів?» (Київ, 4 квіт. 2013 р.). Київ: Центр Разумкова, 2013. С. 3–95.

40. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VII. Відом. Верхов. Ради України. 2016. № 31. Ст. 545 (із змінами).

41. Рішення ЄСПЛ від 09.01.2013 (остаточне 27.05.2013) (справа «Олександр Волков проти України») (заява № 21722/11). Офіц. вісн. України. 2013. № 89. Ст. 3307.

42. Рішення ЄСПЛ від 25.09.2018 (справа «Денісов проти України») (заяви № 76639/11). Офіц. вісн. України. 2019. № 5. Ст. 188.

43. Сприяння ухилинтам, нетверезим водіям та тяганина з ЄДРСР – засідання ДДП ВРП. «Закон і Бізнес», 11.12.2024 (дата звернення: 13.12.2024) (*Закон і Бізнес* (https://zib.com.ua/ua/164661-praktika_espl_v_roboti_vrp_statistichniy_analiz_z_neochikuvu.html)). – 2024. – 18.12).

Жигалкін І., суддя-спікер Господарського суду Харківської області, д.ю.н.

Людина vs влада

(Особливості застосування ВРП висновків ЄСПЛ відносно скаржника, судді та держави у дисциплінарних провадженнях)

Євроінтеграційний вектор розвитку України зобов'язує. Для держави це означає не просто юридично стати частиною сім'ї європейських країн, однак також розділити дух й вектор розвитку європейського права, а тому й імплементувати європейські цінності та стандарти у більшості сфер суспільного життя, насамперед у діяльності державних інституцій.

Тому «перезавантаження» існуючих або створення нових органів державної влади одним з яких виступає ВРП, спрямовується перш за все на досягнення цієї мети, а відповідні зміни покликані вивести оновлені чи нові інституції на новий якісний рівень функціонування, що забезпечуватиме впровадження відповідних

цінностей й стандартів у життя в конкретних практичних умовах.

Сьогодні дуже важливо, щоб члени ВРП усвідомлювали, що вони не є членами ВРЮ версії 2.0, і не приміряли на себе роль членів відповідної інституції, яка функціонувала у певних політичних та правових умовах, а являють собою суб'єктів публічної служби принципово нового органу державної влади, що функціонує у нових юридичних реаліях і для якого існують чіткі орієнтири роботи, визначені кращим досвідом діяльності аналогічних органів державної влади провідних європейських країн, практикою ЄСПЛ, а також останніми юридичними розробками у відповідній сфері. У протилежному випадку

життєздатність інституції, а також ідеї про необхідність її існування може стрімко загаснути, особливо зважаючи на практику окремих країн світу, у яких дисциплінарні провадження відносно суддів забезпечують адміністративні суди вищих судових інстанцій.

1. Позитивна юридична відповідальність суб'єктів публічної служби

Відповідальність виступає одним із головних драйверів еволюції суспільства і держави. Саме відповідальність сприяє підвищенню ціннісних стандартів суспільного життя, впровадженню державою засобів їх правового забезпечення, а також стимулює якісні зміни в самому інструментальному компоненті держави, зокрема у державному апараті як інституційній складовій механізму державного управління і регулювання суспільних відносин.

Мова йде не про філософські концепції та ідеї, а про конкретні прагматичні закономірності поступу суспільства і держави, які мають конкретний юридичний прояв на рівні правового регулювання конкретних суспільних відносин, а тому і про закономірності розвитку права.

Для того, щоб зрозуміти цю проблему необхідно у першу чергу поставити запитання що саме підштовхує суспільство і державу до еволюції? Чому сьогодні до державного управління висувуються якісно нові вимоги, що не висувалися до нього, скажімо, у 90-х роках ХХ століття? Тобто більш сурові вимоги. Чому сьогодні правові позиції Верховного Суду щодо застосування положень кодифікованих нормативно-правових актів є якісно глибшими, ніж позиції вищих судових інстанцій вітчизняної системи правосуддя на початку ХХ століття при відносно незначних змінах у відповідних актах? Чому законодавча база регулювання суспільних відносин збільшується, а саме регулювання таких відносин у зв'язку з цим стає більш якісним? Чому апарат держави є набагато розвиненішим, ніж на початку ХХ століття? І, нарешті, чому сьогодні громадяни все більше замислюються над переходом до використання альтернативних джерел енергії, над зменшенням обсягів шкідливих

викидів в атмосферу та на впровадженні новітніх технологій у всіх сферах суспільного життя? Чому сьогодні формуються чіткі суспільні запити на підвищення рівня життя, запровадження механізмів ефективного захисту суб'єктивних прав та інтересів, підвищення рівня якості отримуваних від держави послуг, якості механізмів забезпечення охорони здоров'я, функціонування механізмів участі у здійсненні державної влади? Чому виникають нові генерації суб'єктивних прав?

Звісно можна стверджувати, що багато з наведених суспільних запитів є результатом впливу «зовнішніх» факторів, зокрема таких як європейські стандарти і орієнтація України на імплементацію європейських цінностей у межах євроінтеграційного шляху розвитку держави, а також таких як сучасні екологічні виклики, проте не можна не визнавати того, що суспільство і держава змінюються у чому чітко простежується у тому числі прагнення до відповідних змін. При цьому держава і суспільство перебувають у тісному зв'язку між собою, що яскраво ілюструється власне в аспекті відповідальності держави перед суспільством і суспільства перед державою.

Потужний суспільний запит не завжди може бути проігнорований державою, адже у такому разі постає проблема легітимності публічної державної влади, що піднімає, зокрема питання її політичної відповідальності у здійсненні політики і прийнятті рішень в частині їх відповідності очікуванням суспільства, а тому суспільним і водночас національним інтересам [1, с. 44]. У контексті конкретної державної інституції це означає, що у разі, якщо вона не здатна забезпечити досягнення відповідної мети у межах визначеного їй поля діяльності, настає політична відповідальність, зокрема у формі достроково припинення повноважень відповідного органу [2, с. 62]. І навпаки держава навіть посередництвом апарату примусу не завжди може забезпечити досягнення певного результату, якщо її прагнення до такого результату не розділяється суспільством. У зв'язку з цим еволюція держави і суспільства відбувається за рахунок поєднання прагнень в основі яких лежить відповідальність.

У даному випадку йдеться про відповідальність не як про покарання за неналежну поведінку, а як про прагнення досягти найкращої або ж найоптимальнішої (най ефективнішої, найбільш виваженої чи найбільш раціональної) моделі побудови суспільних відносин, що відображається у порядку їх правового регулювання. Тобто певною мірою це прагнення досягти ідеалу в умовах перманентного розвитку суспільства та держави в аксіологічному, морально-етичному, економічному, політичному, правовому та іншому зрізах.

При цьому таке прагнення отримує втілення у правовому регулюванні конкретних суспільних відносин і юридично значимій поведінці конкретних учасників таких відносин. Одним із різновидів таких відносин виступають суспільні відносини за участю Вищої ради правосуддя, зокрема відносини, що складаються між ВРП (її членом або членами) та суддею у межах дисциплінарного провадження стосовно судді, а також між ВРП (її членом або членами) та судом, зокрема Верховним Судом, у зв'язку з оскарженням рішення ВРП про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності.

При більш конкретному і певною мірою «приземленому» погляді на цю проблему йдеться про диференціацію негативної і позитивної форм відповідальності ВРП та її членів, а також про взаємозв'язок між такими формами.

У сучасних юридичних дослідженнях відмічається, що ефективність дії права як соціально-правового регулятора поведінки людей у суспільстві певною мірою залежить від успішності реалізації, втілення у життя юридичної відповідальності [3, с.11]. Проте у даному випадку відповідальність не слід зводити виключно до покарання.

Варто погодитися із тим, що відповідно до загальноприйнятого у праві підходу відповідальність, дійсно, розглядається як різновид державного примусу, що застосовується до особи у зв'язку з вчиненням нею правопорушення [4, с. 56].

Таке бачення до недавнього часу отримувало закріплення у підручниках з теорії держави і

права як основне [5, с. 375]. При цьому такий вид відповідальності називають ретроспективною або ж негативною [6, с. 77] відповідальністю, тобто такою, що настає за раніше вчинене [7, с. 318; 4, с. 57].

Цей різновид юридичної відповідальності, зокрема у контексті її підстав і механізму реалізації розкривається у положеннях Цивільного, Господарського та Кримінального кодексів, а також Кодексу України про адміністративні правопорушення. Також у юридичній літературі можна зустріти думку, що конституційно-правова відповідальність має ретроспективний характер, тобто є відповідальністю за вчинене правопорушення [8, с. 304].

Водночас, як зазначають сучасні вчені-правники, зводити юридичну відповідальність лише до ретроспективної реакції держави на правопорушення та до застосування щодо правопорушника санкції, встановленої нормою права, є однобоким поглядом на проблему [9, с. 23].

Саме тому сьогодні як на рівні наукових досліджень, так і у практиці нормотворення та правозастосування все частіше обговорюються різні сторони так званої позитивної або ж «перспективної» [6, с. 78; 10, с. 11] чи також «проспективної» [4, с. 57] відповідальності, яка виникає з юридичного обов'язку суб'єкта здійснювати позитивні, корисні для суспільства функції [6, с. 78] й полягає у позитивному ставленні особи до своїх вчинків, розумінні важливості її поведінки для суспільства й прагненні здійснити її якомога краще [7, с. 318].

При цьому сьогодні у рамках концепції позитивної юридичної відповідальності можна умовно розмежувати загальний і спеціальний її аспекти.

Загальний аспект позитивної відповідальності стосується абсолютно усіх учасників правовідносин і втілюється в обов'язку діяти правомірно [11, с. 54], тобто дотримуватися встановлених норм [12, с. 19] за порушення яких може наставати відповідальність негативного характеру [11, с. 54].

Своєю чергою спеціальний аспект позитивної відповідальності стосується суб'єктів публічної

служби, тобто осіб, які несуть публічну службу у її розумінні в аспекті п. 17 ч. 1 ст. 4 Кодексу адміністративного судочинства України як діяльності на державних політичних посадах, у державних колегіальних органах, професійної діяльності суддів, прокурорів, військової служби, альтернативної (невійськової) служби, іншої державної служби, патронатної служби в державних органах, служби в органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування [13, ст. 4].

Цей аспект позитивної відповідальності сьогодні виходить на перше місце, оскільки, як зазначають О.Р. Дашковська, В.О. Яворський та К.Д. Безсонова, основний метод правового регулювання в демократичному суспільстві передбачає не тільки застосування юридичних санкцій, а насамперед, стимулювання правомірної поведінки учасників правовідносин [9, с. 23]. Водночас, як стверджує О.С. Бакумов, пріоритетними функціями юридичної відповідальності держави в позитивному аспекті виступає превентивна і гарантійна [14, с. 8].

Саме тому сьогодні у юридичних дослідженнях зазначається про те, що юридична відповідальність, наприклад, державних службовців втілюється у першу чергу у їх відповідальному [15, с. 12] або ж свідомо позитивному [4, с. 57] ставленні до своїх обов'язків. Це рівною мірою стосується усіх суб'єктів публічної служби для яких перспективна форма відповідальності як і для суб'єктів владних повноважень повинна стати ціннісною основою діяльності [10, с. 11].

У той же час слід урахувати те, що на відміну від загальної позитивної відповідальності, яка передбачає у цілому необхідність слідування учасниками правовідносин встановленим правилам поведінки, спеціальна, тобто професійна, позитивна відповідальність має дещо глибший характер.

Як зазначає В.В. Гаврилук, кожний вчинок людини є результатом обраного нею рішення в умовах морального вибору [16, с. 71]. При цьому відносно професійної позитивної відповідальності суб'єктів публічної служби гармонізують слова, висловлені Н.В. Галіциною

відносно матеріальної відповідальності держави у соціальній сфері. Як зазначила вчена, така відповідальність передбачає, зокрема орієнтацію на регуляторні рамки, але не «сліпе» слідування ним [17, с.32].

Позитивна юридична відповідальність суб'єктів публічної служби на відміну від негативної відповідальності має перманентний характер, оскільки є невід'ємною частиною правового статусу відповідних осіб у той час як до негативної (ретроспективної) юридичної відповідальності суб'єкт публічної служби притягається лише у випадку невиконання або неналежного виконання своїх службових повноважень.

Осмислюючи позитивну юридичну відповідальність у контексті суб'єктів публічної служби, у тому числі членів ВРП, слід урахувати те, що така відповідальність передбачає, зокрема високий рівень правосвідомості і правової культури особи, а також знання і розуміння нею права [18, с. 472], що також є невід'ємними елементами правового статусу суб'єктів публічної служби.

Іншими словами, можливість вступу особи на публічну службу детермінується у тому числі відповідністю кандидата певним вимогам у яких, власне, і знаходить відображення певний рівень правосвідомості і правової культури. Більше того, окремі види публічної служби передбачають наявність у кандидата юридичної освіти. Однією із них є публічна служба членів ВРП.

Вимоги, що висуваються до кандидатів у члени ВРП, безпосередньо характеризують необхідність володіння особою високим рівнем позитивної юридичної відповідальності. Частиною 1 ст. 1 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» встановлюється, що на посаду члена Вищої ради правосуддя може бути обраний (призначений) громадянин України, не молодший тридцяти п'яти років, який володіє державною мовою, має вищу юридичну освіту та стаж професійної діяльності у сфері права не менше п'ятнадцяти років, належить до правничої професії та відповідає критерію політичної нейтральності, а також критеріям професійної компетентності, професійної етики

та доброчесності [19, ст. 6]. Окреслені вимоги у сукупності визначають можливість стати членом ВРП лише юриста, який має високий професійний рівень, детермінований якісною теоретичною підготовкою та професійним досвідом, що, як вбачається, є вищим за середній рівень відповідних показників представників юридичної спільноти.

У зв'язку з цим і рівень позитивної професійної відповідальності членів ВРП повинен відповідати відповідним кваліфікаційним вимогам.

У цілому ж сьогодні до діяльності суб'єктів публічної служби висуваються специфічні вимоги, які полягають не просто у «сухому» слідуванні ними встановленим правилам, хоча саме це закладено в основу їх діяльності посередництвом спеціально-дозвільного типу її правового регулювання, що отримало закріплення у ст. 19 Конституції України [20, ст. 19], а у такому слідуванні відповідним правилам, яке найкращим чином забезпечує задоволення і захист прав людини [21], а також публічних інтересів [22, с. 16] як основної мети діяльності таких суб'єктів, особливо зважаючи на висловлювану у юридичних дослідженнях думку, що публічність інтересу визначається сукупністю інтересів приватного характеру [23, с. 151].

Необхідність же дотримання високого рівня позитивної юридичної відповідальності визначається вимогами, що висуваються до кандидатів, які водночас слугують певним бар'єром, що унеможливує або, принаймні, мінімізує ризик здійснення особами з високим професійним рівнем непрофесійної поведінки або поведінки, що не відповідає рівню їх професіоналізму (що повинно безпосередньо свідчити про неналежне виконання такою особою покладених на неї обов'язків).

В аспекті викладеного вище слід у цілому погодитися з висловлюваною у юридичній літературі позицією згідно з якою позитивна юридична відповідальність спрямована на зменшення проявів неправомірної поведінки шляхом стимулювання суб'єктів правовідносин до здійснення суспільно корисної поведінки [9, с. 24]. При цьому у контексті професійної

юридичної позитивної відповідальності характер такої поведінки, зокрема її якість, визначається вимогами, що висуваються до здійснюваної відповідним суб'єктом публічної служби діяльності, а також вимогами, що висуваються до здібностей такого суб'єкта.

Саме ці два критерії дозволяють найбільш повно визначити якість позитивної юридичної відповідальності у тому числі члена ВРП.

Вимоги, що висуваються до характеру здійснюваної суб'єктом публічної служби діяльності, при їх розгляді у відокремленні від інших критеріїв дозволяє лише диференціювати позитивну та негативну юридичну відповідальність, оскільки виконання відповідним суб'єктом необхідної поведінки є відповідальністю позитивною, у той час як її невиконання або неналежне виконання спричиняє негативну юридичну відповідальність.

Інакше кажучи, юридичний обов'язок суб'єкта публічної служби одночасно пов'язується і з позитивною і з негативною відповідальністю [15, с. 13].

Однак, осмислення позитивної юридичної відповідальності у контексті вимог, що висуваються до суб'єкта публічної служби для здійснення ним відповідної професійної діяльності, дозволяє не просто розмежувати позитивну та негативну юридичну відповідальність, а й встановити якісний рівень позитивної відповідальності, тобто якісний рівень дотримання відповідним суб'єктом вимог, що висуваються до такої діяльності, зокрема добросовісності виконання таким суб'єктом покладених на нього обов'язків. Адже як відомо, не завжди показники ефективності роботи суб'єкта публічної служби можуть бути вираховані. Виконання ним функціональних обов'язків лише свідчить про дотримання позитивної відповідальності і відсутність підстав для притягнення до негативної. Однак, характер вимог, що висуваються до такого суб'єкта, дозволяє визначити наскільки якісно і в узгодженні з кваліфікаційними вимогами, що висуваються до такого суб'єкта, ним виконуються професійні обов'язки. Це особливо важливо у сферах

юридичної діяльності де відсутні стандарти здійснення такої діяльності і водночас присутня дискреційна складова, що наділяє відповідну особу можливостями обирати варіанти поведінки, виступати ініціативним учасником правовідносин і самостійно організовувати і планувати зміст і послідовність виконання обов'язків. За відсутності конкретних показників ефективності діяльності такий підхід дозволяє принаймні у загальних рисах визначити через поведінку суб'єкта публічної служби чи відповідають його наміри у конкретних ситуаціях або у цілому очікуванням, які висувалися до відповідної особи при її вступі на службу і чи виправдовує така особа відповідні очікування.

З окресленого вище може скластися хибне враження, що у даному разі йдеться про певні перспективні аспекти діяльності суб'єктів публічної служби, проте насправді мова йде про сучасні стандарти їх діяльності, які отримують відображення у прикладних юридичних концепціях і, зокрема у практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) на рівні якої вони активно розвиваються, яка при цьому встановлює чіткі орієнтири не лише для розвитку правового регулювання суспільних відносин, що складаються за участю суб'єктів публічної служби, проте також і для сьогоденної практики правозастосування.

Сьогодні висвітлення окремих аспектів питання позитивної відповідальності як автономного феномену, а також у тому числі у контексті її зв'язку з негативною юридичною відповідальністю можна побачити у таких концепціях, що розробляються ЄСПЛ, як концепція «якості закону» (справи «Rekviényi v. Hungary» (заява № 25390/94) [24], «Серков проти України» (заява № 39766/05)) [25] та ін., «юридичної визначеності» (справи «Brumărescu v. Romania» (заява №28342/95) [26], «Chapman v. the United Kingdom» (заява №27238/95) [27] та ін.), «належного урядування» (справі «Рисовський проти України» (заява № 29979/04) [28] «Moskal v. Poland» (заява № 10373/05) [29] та ін.).

Усі ці концепції не лише активно розробляються вітчизняною юридичною

наукою, проте також є важливою складовою судової практики вищих судових інстанцій. Зокрема, як зазначає Л. А. Луць, принцип правової визначеності від початку не був зафіксований ані у джерелах міжнародного, ані національного права і його наповнення здійснюється саме ЄСПЛ [30, с. 25]. Так само і принцип належного урядування, як зазначає О. В. Стовба, змістовно наповнюється саме практикою ЄСПЛ [Див.: 31, с. 308–311].

Хоча, як стверджує М.Г. Хаустова, правова система України тяжіє до східноєвропейської правової традиції і перебуває у процесі повернення до сім'ї романо-германського права [32, с. 59], а ЄСПЛ характеризує нашу Державу як нову демократичну країну (див.: п.108 справи «Овчаренко та Колос проти України») (заяви №№27276/15 і №33692/15 [33, п. 108]) це жодним чином не повинно знижувати вимоги до позитивної юридичної відповідальності суб'єктів публічної служби, у тому числі до членів ВРП, особливо в умовах процесу активної імплементації європейських стандартів у всіх сферах суспільного життя.

Більше того, саме характер позитивної юридичної відповідальності відповідних осіб є одним з маркерів посилення інституційної спроможності нових або «перезавантажених» установ однією з яких власне і виступає ВРП.

2. Формування стандартів позитивної відповідальності членів ВРП

Досить високі вимоги, що висувуються до кандидатів у члени ВРП, а також сам порядок формування персонального складу інституції (ст.ст.5 та 6 Закону України «Про Вищу раду правосуддя») безпосередньо корелюють з характером цілей діяльності органу державної влади до яких відносяться, зокрема формування добросовісного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції і законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів (ч.1 ст.1 зазначеного закону) [19, ст. 1]. Саме тому у засобах масової інформації членів ВРП також називають «суддями над суддями» [34; 35; 36; 37], а народні депутати прямо зазначають, що «судді над суддями мають бути еталоном справедливості» [38, с. 174].

Якісний рівень позитивної відповідальності членів ВРП, зокрема у контексті дисциплінарних проваджень стосовно суддів, а також передумови для притягнення членів ВРП до негативної юридичної відповідальності визначаються декількома факторами.

2.1. Розуміння членами ВРП проблем судового правозастосування

Кваліфікаційні вимоги, що висуваються до кандидатів у члени ВРП, як ми зазначали, характеризують членство у ВРП як високопрофесійну юридичну діяльність.

Більше того, вимоги, що висуваються до характеру професійної діяльності або до досвіду відповідної професійної діяльності кандидатів на момент обрання у члени ВРП, що встановлюються ч. 1 ст.5 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» чітко демонструють необхідність розуміння членом ВРП предмету його діяльності, адже більшість членів ВРП (17 членів з 21) формується за рахунок діючих суддів або суддів у відставці (11 суддів від з'їзду суддів України, а також Голова Верховного Суду), адвокатів (два члени), прокурорів (два члени), науково-педагогічних та(або) наукових працівників (два члени).

З цього слідує презюмоване усвідомлення відповідними особами тієї обставини, що суд є суб'єктом правозастосування, який не творить норм права у традиційному сьогодні розумінні нормотворчості, а лише застосовує положення чинного законодавства, якість якого не залежить від суду і за що він у зв'язку з цим не може нести відповідальність. Тобто суд не є суб'єктом позитивної або негативної юридичної відповідальності за якість закону, а є інституцією, яка в окремих випадках повинна забезпечити правосуддя в умовах нечіткості законодавчих положень, прогалин у праві або ж колізій правового регулювання відповідних відносин нормами матеріального права.

Саме тому оцінка членами ВРП у межах дисциплінарного провадження поведінки судді у ході судового розгляду справи повинна здійснюватися з урахуванням специфіки розподілу ризиків якості закону між гілками державної влади та окремими інституціями у межах цих гілок.

Більше того, відповідні вимоги, що висуваються до кандидатів у члени ВРП, презюмують усвідомлення членами ВРП змісту принципу незалежності та самостійності суду як суб'єкта здійснення правосуддя, що втілюється у можливості притягнення судді до негативної юридичної відповідальності за прийняте ним рішення лише якщо у такому випадку суд діяв умисно або з грубою необережності [Див.: 39].

Проблеми діяльності суду в умовах неоднозначного рівня якості закону [40; 41], а також дискусійної оцінки з боку ВРП поведінки суду щодо порядку застосування таких положень [39; 42] ми досить детально розглядали у інших працях, які знаходяться у публічному доступі. Тому з цього приводу лише зазначимо, що така оцінка повинна відповідати вимогам до професійних якостей, що висуваються до кандидатів у члени ВРП, а тому і до осіб, які набувають статусу члена ВРП.

2.2. Історичні сподівання щодо діяльності ВРП

До діяльності Вищої ради юстиції (правопередник ВРП) виникало відносно багато питань як від вітчизняних експертів, так і від міжнародних організацій, починаючи від відносно незначного представництва суддів в інституції і завершуючи можливостями зловживання прокуратурою через представництво у ВРЮ впливом на суддівський корпус. Також міжнародних експертів занепокоїли зміни законодавства 2010 року, якими ВРЮ було наділено можливостями витребування у суду копій справ до прийняття рішень по ним, звільнення суддів з посад за розпливчастими і оціночними формулюваннями, що розкривали формулу «порушення присяги», призначати суддів на адміністративні посади і якими суддів водночас було позбавлено права «бути почутим» при розгляді відносно них дисциплінарних скарг. Такі зміни були охарактеризовані, зокрема як перетворення ВРЮ у каральний для суддів орган [43, с. 31–33].

Це важливо розуміти сьогодні у першу чергу законодавцю та членам ВРП у контексті

європейського вектору розвитку правової системи України для того, щоб не повторювати помилок минулого.

Ураховуючи викладене вище, реорганізація ВРЮ у межах глобальної судової реформи шляхом її перетворення у ВРП з корегуванням порядку формування інституції та модифікацією її повноважень [44]. Цим же було зафіксовано суспільний запит на високу якість роботи членів ВРП, у тому числі в аспекті рівня професіоналізму саме у дисциплінарних провадженнях відносно суддів.

Зважаючи на досвід судової реформи і розширення повноважень ВРЮ після 2010 року, що стало предметом критики, очевидно, що очікування від перетворення ВРЮ у ВРП полягали не в украленні каральної функції ВРП, а у підвищенні якості її роботи за напрямком дисциплінарних проваджень для того, щоб судді, які допустили порушення закону, були притягнені до дисциплінарної відповідальності, а ті судді, дії яких не містять ознак дисциплінарного проступку як підстави притягнення до дисциплінарної відповідальності, не ставали предметом безпідставних переслідувань і незаконного впливу.

2.3. Якщо ВРП – суд, тоді член ВРП – суддя?!

Розглядаючи дисциплінарну справу стосовно судді і вирішуючи питання про притягнення або про відмову у притягненні судді до дисциплінарної відповідальності, ВРП може виконувати функцію суду (див.: п.90 рішення ЄСПЛ у справі «Олександр Волков проти України» (заява № 21722/11)) [45].

У той же час Закон України «Про Вищу раду правосуддя» не містить уніфікованої норми стосовно правового статусу члена ВРП, зокрема чи є він державним службовцем або службовцем публічної служби з особливим правовим статусом. Лише системний погляд на положення Закону визначає статус члена ВРП як статус судді, незважаючи на те що до складу ВРП, як ми зазначали, входять у тому числі адвокати, прокурори, а також науково-педагогічні та (або) наукові працівники закладів

юридичних вищих навчальних закладів і наукових установ відповідно.

Зокрема, як зазначається у ч.7 ст.20 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» члени Вищої ради правосуддя у своїй діяльності та поза її межами повинні дотримуватися встановлених для судді етичних стандартів як складової професійної етики члена Вищої ради правосуддя. Частиною 3 ст. 21 цього закону, встановлюється, що члену Вищої ради правосуддя, який не є суддею, надається відпустка та допомога на оздоровлення відповідно до Закону України «Про судову стрію і статус суддів», а згідно з п. 3 ч. 1 ст. 24 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» підставою для звільнення члена Вищої ради правосуддя з посади є допущення поведінки, що підриває авторитет та суспільну довіру до правосуддя та судової влади, у тому числі недотримання етичних стандартів судді як складової професійної етики члена Вищої ради правосуддя [19, ст.ст. 20, 21, 24].

Окреслене, при цьому, має важливе значення на шляху до розв'язання на науковому рівні проблеми правового статусу ВРП у межах дисциплінарного провадження, зокрема чи виступає інституція нейтральним та безстороннім судом або судом-обвинувачем у відповідній процедурі.

2.4. Практика ЄСПЛ як дороговказ

Члени ВРП при здійсненні повноважень у межах дисциплінарних проваджень не йдуть «наосліп», адже, по-перше, як правило, мають досить великий обсяг практичної роботи у зв'язку з чим презюмовано є або, принаймні, повинні бути високопрофесійними фахівцями у сфері права, які розуміють правову природу судочинства та проблеми судового правозастосування, а, по-друге, ураховуючи євроінтеграційний вектор розвитку України, вони мають чіткий орієнтир у вигляді практики ЄСПЛ, яка дозволяє визначити як загальний вектор розвитку вітчизняної правової системи, так і зорієнтуватися у порядку вирішення конкретних практичних питань на підставі вже сформованих ЄСПЛ висновків щодо проблем нормативно-правового регулювання

окремих відносин у межах правової системи України, а також пов'язаних із ними проблем правозастосування.

Інакше кажучи, практика ЄСПЛ є тим конкретним практичним інструментом який дозволяє визначити рівень кореляції якості правового регулювання суспільних відносин і правозастосування в Україні із загальним вектором розвитку вітчизняної правової системи, а також міжнародними зобов'язаннями України, що безпосередньо впливають з Європейської конвенції з прав людини (далі – Конвенція).

Проте у такому разі постає питання яким чином, зокрема з якою метою ВРП може використовувати висновки ЄСПЛ у ході розгляду дисциплінарних скарг на суддів, якщо у даному випадку йдеться про взаємодію суб'єктів публічної служби (ВРП та судді) у межах певного виду адміністративного провадження?

2.4.1. Застосування ВРП практики ЄСПЛ у контексті прав скаржника

Для того, щоб визначити чи впливає практика ЄСПЛ на діяльність ВРП у межах розгляду дисциплінарної справи, зважаючи на міжнародні зобов'язання України і прагнення вітчизняних інституцій до зміцнення власної спроможності у межах євроінтеграційного розвитку України, необхідно зважати на зв'язки, які формуються за участю ВРП та іншими суб'єктами, що пов'язані з дисциплінарним провадженням, зокрема скаржником та суддею.

З цього приводу слід зазначити, що у контексті дисциплінарної скарги стосовно судді у ВРП виникають відносини зі скаржником в частині розгляду відповідної скарги, а також із суддею – у разі відкриття дисциплінарного провадження. Більше того, ураховуючи право судді на оскарження до суду рішення ВРП, ухваленого за результатами розгляду скарги на рішення дисциплінарної палати (ст.ст. 52, 54 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» [19, ст.ст. 52, 54]) при такому оскарженні ВРП також вступає у процесуальні правовідносини у тому числі за участі суду.

Поряд із цим у контексті відносини, що складаються між ВРП та скаржником, слід

констатувати, що оскільки належний розгляд скарги і реагування з боку ВРП на виявлені порушення суддею закону (якщо вони мали місце) не спричиняє безпосередньо наслідок у формі скасування відповідного судового рішення, то у цьому ключі досить складно стверджувати, що притягнення судді до дисциплінарної відповідальності захищає права заявника.

У даному випадку більше йдеться про забезпечення публічного порядку в частині підтримання визначеного професійного та морально-етичного рівня суддівського корпусу.

З цього приводу слід констатувати, що з самої назви «Європейська конвенція з прав людини» слідує орієнтація відповідних положень на захист прав людини або ж, як зазначається у висновках ЄСПЛ, також і прав юридичної особи, тобто у цілому переважно на захист прав фізичних та юридичних осіб.

У зв'язку з цим усі висновки, що формуються ЄСПЛ при розгляді відповідних категорій справ, стосуються відносин «особа – держава» і формуються саме у ключі здійснення відповідних «цивільних прав» особою і їх захисту в аспекті втручання у процес їх здійснення державою.

Дисциплінарне провадження не переслідує мету у формі захисту суб'єктивних у тому числі цивільних у розумінні Конвенції прав осіб, які подають дисциплінарні скарги. Такий меті слугують інші механізми, у тому числі механізм цивільно-правового захисту, зокрема судового.

З викладеного слідує, що у разі, якщо ВРП посилається у своїй практиці на висновки ЄСПЛ у контексті відносин «особа – держава», де в якості «особи» виступає відповідний учасник судового процесу, який у подальшому подав дисциплінарну скаргу (скаржник), а в якості держави – суд (суддя) і при цьому оцінюючи обставин, викладені у дисциплінарній скарзі, ВРП наводить відповідні висновки ЄСПЛ в аспект констатації допущення суддею дисциплінарного проступку, тоді очевидно, що за таких умов ВРП використовує відповідну практику, виступаючи переважно з обвинувальних позицій. Адже у такому

випадку ВРП застосовує відповідні висновки ЄСПЛ на підтвердження вчинення суддею дисциплінарного проступку, зокрема через порушення суддею, який діє у межах відповідної справи як суд, конвенційних зобов'язань України. Хоча при цьому слід ретельно досліджувати характер національного законодавства, яке може «обмежувати» суддю у його діях необхідністю вчинення у межах процесу акту поведінки, який імперативно визначений національним правом всупереч неузгодження з вимогами конвенції, а також зважати на наявність у скаржника можливостей використати процесуальні механізми захисту його прав, які спрямовані саме на захист його прав до чого, за загальним правилом, не може призвести дисциплінарне провадження.

2.4.2. Застосування ВРП практики ЄСПЛ у контексті прав судді

Водночас, що стосується відносин, які складаються між ВРП та суддею у межах дисциплінарного провадження, а також між ВРП та судом у разі оскарження до суду рішення ВРП, ухваленого за результатами розгляду скарги на рішення дисциплінарної палати, то у такому разі також існує можливість «активації» практики ЄСПЛ.

Така активація відбувається на стороні судді посередництвом двох взаємопов'язаних елементів, які при цьому можуть виступати окремими підставами для застосування положень конвенції. Ними виступають «право на повагу до приватного і сімейного життя» (ст. 8 конвенції), а також «право на справедливий суд» (ст. 6 конвенції) загроза порушення яких існує у ході розгляду ВРП скарги судді на рішення дисциплінарної палати, а також подальшого розгляду судом справи внаслідок оскарження відповідного рішення ВРП.

У такий спосіб приватно-правовий елемент у межах публічно-правових відносин, що складаються між суб'єктами публічної служби, або, принаймні, вплив таких відносин на приватно-правовий компонент статусу їх учасника поширює на відповідні відносини положення конвенції, що прямо визначає необхідність урахування членами ВРП практики

ЄСПЛ у своїй роботі у межах дисциплінарних проваджень щодо суддів.

Аналізована концепція є відносно новою для ЄСПЛ і сьогодні розвивається на рівні кейсів, пов'язаних з притягненням суб'єктів публічної служби у межах національних правопорядків до різного роду відповідальності (дисциплінарної, політичної тощо).

Важливим для правопорядку України виступає кейс «Олександр Волков проти України» (заява №21722/11), в якому ЄСПЛ, вирішуючи питання прийнятності скарги, зокрема зазначив, що трудові спори між державними службовцями та державою можуть бути поза межами цивільного аспекту ст. 6 Конвенції у разі виконання двох сукупних умов. По-перше, держава у своєму законодавстві повинна чітко виключити можливість доступу до суду для відповідних посад або категорій працівників, про яких йдеться. По-друге, таке виключення повинно бути виправдане об'єктивними підставами в інтересах держави (пункт 87).

Також Судом визнано, що звільнення заявника з посади судді вплинуло на широке коло його стосунків з іншими людьми, включаючи стосунки професійного характеру. Схожим чином, воно мало наслідки і для «кола його близьких», оскільки втрата роботи мала відчутні наслідки для матеріального добробуту заявника та його сім'ї. Крім того, причина звільнення заявника, а саме порушення присяги судді, говорить про те, що під впливом опинилась і його професійна репутація (п.166) [45, п.87, 166].

Також у справі «Овчаренко та Колос проти України» (заяви №27276/15 і № 33692/15) ЄСПЛ, зокрема зазначив, що трудові спори *per se* не виключаються зі сфери «приватного життя» у розумінні ст. 8 конвенції. Існують певні типові аспекти приватного життя, на які можуть вплинути такі спори внаслідок звільнення, пониження, відмови у доступі до професії або застосування інших подібних несприятливих заходів. До цих аспектів входить (i) «внутрішнє коло» заявника, (ii) можливість заявника встановлювати та розвивати відносини з іншими людьми та (iii)

соціальна і професійна репутація заявника. У таких спорах існують два напрямки, за якими, як правило, виникають питання, пов'язані з приватним життям: або через підстави вжиття оскаржуваного заходу (у такому випадку Суд застосовує підхід, заснований на підставах), або, у деяких справах, через наслідки для приватного життя (у такому випадку Суд застосовує підхід, заснований на наслідках) (див. рішення у справі «Денісов проти України» [ВП], заява №76639/11, п.115, від 25.09.2018). Під час застосування підходу, заснованого на наслідках, Суд визнає застосовність ст.8 конвенції лише за умови, якщо ці наслідки є дуже серйозними та значною мірою впливають на приватне життя заявника (там само, п. 116) [33, п. 85].

Своєю чергою у п.52 рішення ЄСПЛ у справі «Денісов проти України» Суд, зокрема зазначив, що межі застосування «цивільного» аспекту були суттєво розширені щодо публічно-трудова спорів, сфери, яка має безпосередній стосунок до цієї справи. У згаданому рішенні у справі «Vilho Eskelinen and Others v. Finland» Суд, враховуючи існуючий стан справ у Договірних державах, і з огляду на міркування щодо недопущення дискримінації щодо державних службовців у порівнянні з працівниками приватного сектору, встановив презумпцію, що ст. 6 Конвенції застосовується до «звичайних трудових спорів» між державним службовцем та державою і що саме Уряд держави-відповідача матиме довести, що відповідно до національного законодавства державний службовець не мав доступу до суду і такий виняток з прав, гарантованих статтею 6 конвенції, був виправданим (там само, п. 62). На підставі принципів, встановлених в рішенні у справі «Vilho Eskelinen and Others v. Finland», ст. 6 Конвенції застосовується до трудових спорів щодо суддів, які були звільнені з посади судді (див., наприклад, згадане рішення у справі «Олександр Волков проти України», пп.91 та 96, рішення у справах «Куликов та інші проти України», заява № 5114/09 та 17 інших, п.118 та 132, від 19.01.2017, «Sturua v. Georgia», заява №45729/05, п.27, від 28.03.2017, та «Kamenos v. Cyprus», заява №147/07, п.88, від 31.10.2017) [46, п.52].

Таким чином, з окресленого слідує, що наявність у судді при розгляді дисциплінарної скарги стосовно нього, суб'єктивного цивільного права на приватне життя, яке забезпечує у тому числі можливість заявника встановлювати та розвивати відносини з іншими людьми та мати соціальну і професійну репутацію і при цьому порушення якого може спричинити негативні наслідки для «внутрішнього кола заявника» у формі (як вбачається з п.166 рішення ЄСПЛ у справі «Олександр Волков проти України» [45, п. 87, 166]) зниження рівня матеріального добробуту сім'ї у зв'язку з втратою звільненої особи заробітку виступає одним із факторів, що визначають можливість поширення на суддю у тому числі у межах дисциплінарного провадження щодо нього гарантій, визначених положеннями конвенції.

Крім того, як зазначають вітчизняні вчені правники, дисциплінарна відповідальність державних службовців, що настає за неналежне виконання особою службових обов'язків [47, с. 87], є інститутом трудового права [48, с. 24–25], яке є приватною галуззю права, оскільки регулює приватні відносини.

Окреслене визначає досить специфічну систему правовідносин за участю ВРП та її членів, що безпосередньо впливає на характер застосування інституцією практики ЄСПЛ у своїй роботі.

Зокрема у відносинах, що складаються між ВРП та суддею у межах дисциплінарного провадження ВРП виступає суто у якості органу державної влади у той час як суддя виступає в якості особи правовий статус якої складається з двох складових, а саме правового статусу суб'єкта публічної служби (публічно-правовий компонент правового статусу), а також правового статусу суб'єкта приватного права цивільні права якого перебувають під захистом конвенції (приватно-правовий компонент правового статусу) [49].

У такій ситуації певною мірою можна стверджувати, що суддя, принаймні в частині приватно-правового компоненту свого правового статусу, є «малою людиною» у розумінні висновків Великої палати Верховного Суду, викладених у постанові від 11.07.2024 у

справі №990/156/23 (п. 61) [50] у той час як ВРП – «великою державою». Тому в цьому ключі до ВРП у межах дисциплінарних проваджень є застосовними слова Р.Б. Гісберта, згідно з якими національні суди, використовуючи специфічні механізми, визначені положеннями їх національних правових систем, повинні імплементувати європейські параметри в ході вирішення спорів [51, с. 600].

Своєю чергою при розгляді скарги на рішення ВРП (ст.35 та 52 Закону України «Про Вищу раду правосуддя») Верховним Судом, який згідно з ч.3 ст.22 Кодексу адміністративного судочинства, якому як суду першої інстанції підсудні справи щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Вищої ради правосуддя [13, ст. 22], відповідна специфіка правових статусів зберігає актуальність.

Окреслене має важливе значення при наданні відповіді на питання можливості ВРП виступати у дисциплінарних провадженнях із суто обвинувальних позицій або з презумпції вини судді у вчиненні дисциплінарного проступку. Адже, незважаючи на те, що дисциплінарне провадження має свої особливості однією з яких є те, що і орган державної влади, який розглядає дисциплінарну справу, і суб'єкт відносно якого подано дисциплінарну скаргу, виступають суб'єктами публічної служби, у межах правового статусу судді завжди міцно поєднуються публічно-правова і приватно-правова складові, які іноді неможливо розглядати незалежно одна від одної.

Приватно-правовий компонент правового статусу судді змушує ВРП виважено підходити, по-перше, до застосування практики ЄСПЛ, яка, очевидно, повинна застосовуватися не лише в аспекті захисту прав скаржника (оскільки дисциплінарне провадження не переслідує безпосередньо таку мету), проте також і в аспекті захисту прав судді (в частині приватно-правового статусу), а, по-друге, до обрання виду дисциплінарного стягнення, яке може бути застосоване до судді, оскільки при порушенні принципу пропорційності воно може спричинити протиправні наслідки для приватно-правового компоненту правового статусу судді, що спричинить можливість

застосування ним у тому числі міжнародних механізмів захисту.

У контексті позитивної відповідальності членів ВРП сьогодні це означає необхідність ретельного аналізу обставин дисциплінарної скарги для достеменного встановлення факту наявності або відсутності у поведінці судді ознак дисциплінарного проступку і за їх наявності – для обрання пропорційного виду дисциплінарного стягнення.

У випадку ж порушення цього принципу положення Конвенції вже активуються на захист «цивільних прав» судді.

У такому випадку, незважаючи на те, що у сутності, йдеться про відносини за участю двох суб'єктів публічної служби, в якості «держави» у відповідних відносинах виступає ВРП у той час як суддя є особою, яка в частині приватно-правового компоненту свого правового статусу наділена відповідними гарантіями положеннями конвенції у силу існування у межах її правового статусу приватно-правового елементу [49].

У цьому ключі може здатися дискусійним питання можливості застосування положень конвенції до абсолютно всіх дисциплінарних проваджень щодо суддів. Адже, наприклад, у справі «Олександр Волков проти України» Суд прийняв до уваги «відчутні наслідки для матеріального добробуту заявника та його сім'ї» [45, п. 166], а у справі «Овчаренко та Колос проти України») ЄСПЛ, зокрема прямо зазначив, що під час застосування підходу, заснованого на наслідках, Суд визнає застосовність ст.8 конвенції лише за умови, якщо ці наслідки є дуже серйозними та значною мірою впливають на приватне життя заявника (там само, п.116) [33, п. 85].

З цього мало б слідувати, що положення конвенції і відповідна практика ЄСПЛ повинні застосовуватися лише до випадків звільнення судді, проте не у дисциплінарних провадженнях, в яких накладаються дисциплінарні стягнення, передбачені пп.1—5 ч.1 ст.109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», а саме: 1) попередження; 2) догана; 3) сувора догана; 4) подання про тимчасове (від одного до шести місяців) відсторонення від здійснення правосуддя [52, ст. 109].

Однак проблема полягає у тому, що на момент розгляду дисциплінарної скарги ВРП наперед невідомий результат її розгляду. Тому відповідні висновки ЄСПЛ, сформовані при розгляді справ, пов'язаних у тому числі зі звільненням суддів, повинні застосовуватися ВРП при розгляді усіх дисциплінарних скарг. У протилежному випадку ВРП буде свідомо йти на ризик недотримання гарантій, визначених конвенцією для забезпечення цивільних прав особи, якою в дисциплінарному провадженні виступає суддя.

З викладеного безпосередньо слідує не просто можливість ВРП застосовувати в своїх рішеннях практику ЄСПЛ відносно суддів, проте також і необхідність цього.

2.4.3. Застосування ВРП практики ЄСПЛ у контексті прав держави

Чи може суд порушити «цивільні права» держави, гарантовані конвенцією?

Спроба відповісти на це питання приводить до положення ч. 2 ст. 2 Цивільного кодексу України, якою в якості учасника цивільного правовідношення визначено у тому числі державу Україну [53, ст. 2]. З цього закономірно слідує, що можливість держави бути учасником, скажімо, відносин власності визначає ймовірність порушення суддею цивільних прав держави, у тому числі гарантованих конвенцією. Хоча слід зважати на те, що категорія «цивільні права» розглядається ЄСПЛ у контексті положень конвенції дещо ширше, ніж у ЦК України, і не зводиться до розуміння суб'єктивних цивільних прав, які визначені кодексом.

Поряд із цим, у тому випадку, якщо дисциплінарна скарга не стосується порушень «цивільних прав» учасника судового процесу у межах якого, на переконання скаржника, суддею допущено дисциплінарний проступок, або третіх осіб, то у такому разі посилання ВРП на практику ЄСПЛ повинно супроводжуватися обґрунтуванням обставин посилання, тобто визначенням відносно висновку про порушення яких цивільних прав таке посилання наводиться.

У цьому сенсі окрема практика ВРП змушує більш глибокого замислитися над піднятим питанням.

В якості прикладу можна навести рішення першої дисциплінарної палати ВРП від 18.11.2024 №3324/1дп/15-24 «Про притягнення судді Звенигородського районного суду Черкаської області Сакун Д.І. до дисциплінарної відповідальності».

У дисциплінарній скарзі, зокрема зазначалося, що 16.02.2021 Верховна Рада внесла зміни до ст.21 КпАП, в якій зазначено, що її положення не застосовуються до правопорушення, передбаченого ст.130 КпАП. Вказані зміни набрали чинності із 17.03.2021. На думку скаржника, суддя Сакун Д.І. не могла застосовувати положення ст.21 КпАП до вказаного у справі №694/1505/21 правопорушення, оскільки таке правопорушення було вчинено у серпні 2021 року, тобто після набрання чинності змін до ст.21 КпАП. Такі дії судді, на думку скаржника, становлять грубе порушення закону, що призвело до негативних наслідків у вигляді:

- збитків бюджету в розмірі 17 тис. грн., які порушник мав би сплатити як штраф;

- невиконання завдань КпАП щодо виховання особи, яка вчинила таке правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим порушником, так і іншими особами;

- підриву авторитету та довіри до судової влади, оскільки такі дії судді сприймаються суспільством так, ніби водій «домовився» в суді.

Зокрема, як встановлено дисциплінарною палатою, ч.1 ст.21 КпАП (у редакції, чинній на день вчинення Особа 1 правопорушення) визначено, що особа, яка вчинила адміністративне правопорушення, крім посадової особи та особи, яка вчинила правопорушення, передбачені чч.2-4 ст.126 та ст.130, звільняється від адміністративної відповідальності з передачею матеріалів на розгляд громадської організації або трудового колективу, якщо з урахуванням характеру вчиненого правопорушення і особи правопорушника до нього доцільно застосувати захід громадського впливу.

Отже, як на день вчинення Особа 1 правопорушення (15.08.2021), так і на

день винесення суддею Д.Сакун постанови (11.11.2021) у справі №694/1505/21 приписи ч.1 ст.21 КпАП чітко й однозначно вказували на заборону їх застосування в разі вчинення особою адміністративного правопорушення, передбаченого ст.130 КпАП.

При цьому дисциплінарною палатою робиться посилання на практику ЄСПЛ: «У рішенні у справі «Бендерський проти України» ЄСПЛ нагадав, що відповідно до практики, яка відображає принцип належного здійснення правосуддя, судові рішення мають достатньою мірою висвітлювати мотиви, на яких вони базуються. Межі такого обов'язку можуть різнитися залежно від природи рішення та мають оцінюватися в світлі обставин кожної справи. Конвенція не гарантує захист теоретичних та ілюзорних прав, а гарантує захист прав конкретних та ефективних. Право може вважатися ефективним, тільки якщо зауваження сторін насправді «заслухані», тобто належним чином вивчені судом (пункт 42)». І за результатами розгляду справи формується, зокрема, висновок: «ураховуючи викладене, перша дисциплінарна палата ВРП уважає, що в діях судді Сакун Д.І. наявний склад дисциплінарного проступку, передбаченого підпунктом «б» пункту 1 частини першої статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (внаслідок недбалості незазначення в судовому рішенні мотивів прийняття або відхилення аргументів сторін щодо суті спору)» [54].

Проте у такому випадку постає проблема.

Судом розглянута справа щодо вчинення особою правопорушення, передбаченого ст.130 КпАП, тобто «Керування транспортними засобами або суднами особами, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції». Вочевидь, адміністративні матеріали розглядалися судом за поданням відповідними підрозділами Національної поліції. У таких відносинах у контексті окресленої вище конструкції «особа – держава», в якості «особи» виступає суб'єкт, щодо якого складено матеріали про вчинення адміністративного

правопорушення, а в якості «держави» – відповідні підрозділи НП, якими складено відповідні матеріали і передано на розгляд суду.

Як вбачається, судом звільнено особу від адміністративної відповідності.

Однак в обґрунтування прийнятого першою дисципліною палатою ВРП рішення члени ВРП послалися на практику ЄСПЛ в основі якої лежать положення конвенції, спрямовані на захист прав людини.

З цього слідує, що або звільнення особи, щодо якої складено матеріали про вчинення адміністративного правопорушення, від адміністративної відповідальності порушують права цієї ж особи або ж в якості «особи», чії цивільні права порушені «невмотивованим» рішенням виступають органи Нацполіції або держава Україна в цілому.

Якщо такою особою не є суб'єкт, відносно якого складено матеріали про вчинення адміністративного правопорушення (а у даному випадку навряд чи можна стверджувати про існування права «бути притягненим до адміністративної відповідальності» або права на «чітке обґрунтування рішення про звільнення від адміністративної відповідальності»), особливо, якщо така особа не ініціювала його перегляд або подачу дисциплінарної скарги на відповідного суддю), то в якості такої «особи» чії цивільні права порушені повинні розглядатися або органи Нацполіції або держава Україна у цілому.

Однак у такому разі у відповідному рішенні дисциплінарної палати ВРП слід було б навести аргументи на користь визначення «цивільно-правового» характеру права органів

Національної поліції або держави Україна на вмотивоване рішення або ж на стягнення штрафу у 17 тис. грн., що б і виступало основою для посилання на відповідну практику ЄСПЛ. У протилежному випадку посилання на практику ЄСПЛ не несе жодного змістовного навантаження, оскільки наводиться у відриві від цивільного права, порушення якого розглядається ВРП в якості підстави для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. При цьому, як вбачається зі змісту дисциплінарної скарги, скаржником

не були ані органи НП, ані суб'єкт, наділений повноваженнями представляти державу Україна в судах.

Однак це, водночас, нашою метою є питання наскільки часто і як саме інституція, реформування якої повинно було призвести до впровадження європейських стандартів у тому числі у дисциплінарні провадження відносно суддів, використовує висновки ЄСПЛ у своїй роботі. Однак це вже тема для іншого матеріалу.

Висновки

Підсумовуючи викладене, необхідно визнати, що в умовах сьогодення перед членами ВРП стоять досить складні завдання, і саме залежно від того, на яких функціональних напрямках роботи публічні службовці ставитимуть акценти, а також як саме розв'язуватимуть практичні питання при виконанні професійних обов'язків, залежить вектор розвитку усієї інституції.

Не можна не визнавати, що дисциплінарні провадження відносно суддів складають питому вагу всіх питань, що входять до кола повноважень ВРП, адже це прямо слідує з характеру завдань органу державної влади, визначених ст. 3 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», не кажучи вже про те, що ці завдання знаходяться «у топі» переліку (пп.3, 4 та 5 ч.1 зазначеної статті закону), що ніби натякає на їх основоположному значенні у роботі ВРП [19, ст.3]. Проте це зовсім не визначає спосіб розгляду дисциплінарних справ.

Інакше кажучи, якщо ВРП є квазісудовим органом державної влади, який в окремих випадках у координації з іншими органами взагалі виконує функцію суду відносно суддів традиційної судової системи, а члени ВРП у зв'язку з цим є судьями, необхідно розуміти варіації характеру діяльності інституції. Тобто, незважаючи на певне поєднання в органі державної влади судових і водночас контрольно-наглядних функцій, такий орган може виступати при розгляді дисциплінарних справ інституцією, покликаною розглядати відповідні справи неупереджено, тобто нейтрально відносно учасників дисциплінарного провадження, або ж «обвинувально».

Незважаючи на те, що для дисциплінарного провадження відносно судді не властива повноцінна змагальність учасників процесу, однак суддя щодо якого розглядається дисциплінарна справа, має право бути почутим, все одно кожен член ВРП й інституція у цілому при розгляді таких проваджень повинна виходити або з презумпції невинуватості або з презумпції вини судді, щодо якого подано дисциплінарну скаргу. Це обумовлюється самою «обвинувальною» природою підстави дисциплінарного провадження.

На перший погляд може здатися, що це умовність або дрібниця, проте для ВРП, суддівського корпусу і правової системи України це означатиме чи виступає ВРП у дисциплінарних провадженнях безстороннім судом, який прагне з'ясувати істину або ж обвинувальною інституцією, яка «йде від зворотного», тобто відповідає не на запитання «чи вчинив суддя дисциплінарний поступок?», а на запитання «чи є обставини, які свідчать, що суддя не вчинив дисциплінарного поступку?». З цього слідує і те, чи буде ВРП за характером своєї діяльності відносно суддів органом державної влади, основними завданнями якого є забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування добросовісного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції і законів України, а також професійної етики в діяльності (ч.1 ст.1 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» [19, ст. 1]) або ж органом, основним завданням якого є обмеження незалежності суддівської системи і здійснення тиску на суддівський корпус, зокрема і на користь політичної кон'юнктури замість справедливості.

Члени ВРП відіграють у відповідному процесі головну роль, адже саме залежно від діяльності кожного із них й більшості у цілому визначається характер діяльності усієї інституції.

У зв'язку із цим сьогодні існує необхідність кожному з них зосередитися на власній позитивній відповідальності.

У першу чергу це стосується відповіді на питання чи виступає ВРП інституцією, яка у

межах дисциплінарних проваджень повинна виходити з презумпції невинуватості судді або ж з презумпції його вини. Це принципове питання з огляду на те, що переважна більшість дисциплінарних порушень можуть бути вчинені лише з умислу або грубої недбалості судді.

Водночас очевидно, що на актуальному етапі розвитку ВРП, який все ж таки можна назвати «перехідним» у контексті співвідношення між особливостями функціонування органу державної влади до його реформування, а також результатом, до якого реформа повинна була призвести, існує необхідність встановлення зовнішніх відносно інституції контрольно-наглядових механізмів, наприклад, парламентського контролю. Цей аспект піднятої проблеми було розглянуто нами раніше [див.: 49], а про її важливість свідчить у тому числі законопроектна робота. Адже вже 29.11.2024 у Верховній Раді було зареєстровано законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення правового регулювання діяльності Вищої ради правосуддя» (№12265), яким з-поміж іншого пропонуються механізми відкликання членів ВРП суб'єктами їх обрання (призначення) (див. пропонувані зміни до ст.24 Закону України «Про Вищу раду правосуддя») [55], що, в сутності, є концепцією «зовнішнього юридичного аудиту» діяльності інституції, який хоча і має фрагментарний характер, оскільки спрямовується на конкретного члена ВРП, проте в основі якого лежить характер роботи усєї інституції і ролі у його визначенні конкретного члена органу державної влади. Це вже може відкрити можливість заміняти *de facto* «суддів-обвинувачів» серед членів ВРП на «безсторонніх суддів».

Однак до запровадження таких змін члени ВРП мають широкі можливості самостійно визначати акценти у роботі органу державної влади, у тому числі і в частині нейтральності чи обвинувального нахилу його діяльності у межах дисциплінарних проваджень, якщо тільки законодавець оперативними кроками не конкретизує методики роботи у цьому напрямку.

Список використаних джерел

1. Середюк В. В. Відповідальність держави як елемент поняття «правова держава». Часопис Київ. ун-ту права. 2015. № 1. С. 42–45.
2. Петренко П. Д. Відповідальність суб'єктів державного управління як критерій розмежування політичних і адміністративних посад. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2018. Т. 29 (68), № . С. 60–64.
3. Каленіченко Л. І., Слинко Д. В. Процесуальна складова юридичної відповідальності. Вісник ХНУВС. 2018. № 4 (83). С. 11–18.
4. Шульга А. М. Юридична значуща поведінка: «негативна» і «позитивна» відповідальність. Право і безпека. 2012. № 1 (43). С. 55–58.
5. Загальна теорія держави і права / М. В. Цвік та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
6. Берлач Н. А. Перспективи розвитку позитивної юридичної відповідальності в демократичному суспільстві. Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2012. №1. С. 77–81. (дата звернення: 25.11.2024).
7. Ситник Г. П., Зубчик О. А., Орел М. Г., Штельмашенко М. Г. Політико-правове забезпечення публічного управління та адміністрування: підруч./ за ред. Г. П. Ситника. Вінниця: ФОП Кушнір Ю. В., 2020. 504 с.
8. Ткаченко Ю. В. Конституційно-правова відповідальність як вид юридичної відповідальності. Правова доктрина – основа формування правової системи держави: матер. міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України та обговоренню п'ятитом. моногр. «Правова доктрина України» (Харків, 20–21 лист. 2013 р.). Харків: Нац. акад. прав. наук України. Харків, 2013. С. 304–307.
9. Дашковська О. Р., Яворський В. О., Безсонова К. Д. Позитивна юридична відповідальність: загальнотеоретична характеристика. Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія ПРАВО. 2021. Вип. 64. С. 21–25.
10. Мельник Ю. П. Визначення поняття «політична відповідальність»: наукові погляди

та підгоди до його тлумачення. Південноук. правничий часопис. 2020. № 2. С. 9–13.

11. Кальян О. С., Мисак О. І. Юридична відповідальність: проблеми системного розуміння. Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія ПРАВО. 2019. Вип. 59, т. 1. С. 51–54.

12. Дубовой А. С., Загребельна Н. А. Теоретичні аспекти визначення змісту юридичної відповідальності в системі права. Legal Bulletin. 2023. № 2 (8). С. 17–23.

13. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. Відом. Верхов. Ради України. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446 (із змінами).

14. Бакумов О. С. Юридична відповідальність як елемент правового статусу держави: теоретико-правові аспекти. Акт. пробл. держави і права. Одеса, 2019. Вип. 83. С. 3–13.

15. Дідач В. І. Відповідальність державних службовців як поняття правової науки. Держава та регіони. 2020 № 4 (70). С. 11–16.

16. Гаврилюк В. В. Відповідальність: політико-філософська, юридичні, моральні аспекти. Наук. часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2020. Вип. 28. С. 67–75.

17. Галіцина Н. В. Матеріальна відповідальність держави в соціальній сфері. Вісн. Запорізьк. нац. ун-ту. Юридичні науки. 2020. № 1. С. 27–34.

18. Соломчак Х. Б. Позитивна правова відповідальність людини: філософсько-правовий вимір. Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутр. справ. Серія юридична. 2013. № 3. С. 469–479.

19. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21.12.2016 р. № 1798-VIII. Відом. Верхов. Ради України. 2017. № 7–8. Ст. 50 (із змінами).

20. Конституція України: станом на 05.12.2024 р. Відом. Верхов. Ради України. 1996. № 30. ст. 141 (зі змінами).

21. Акімов О. О. Основні принципи державно-управлінської діяльності у системогенезній динаміці. Державне управління: удосконалення та розвиток: електрон. наук. фахове вид. 2019. № 12. (дата звернення: 15.11.2024).

22. Власенко В. П. Суб'єкти публічного права: інтерпретаційні аспекти нормативних

положень міжнародних правових актів та законодавства України. Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія ПРАВО. 2023. Вип. 78, ч. 1. С. 14–19.

23. Раїмов Р. І., Пасічник А. В. Особливості публічного інтересу. Юрид. наук. електрон. журн.: електрон. наук. фахове вид. 2018. №2. С. 150–153. (дата звернення: 01.11.2024).

24. Judgment of the European Court of Human Rights of 20.05.1999 (case of Rekvényi v. Hungary (application № 25390/94)). (access date: 06.11.2024).

25. Рішення Європейського суду з прав людини від 07.10.2011 р. (справа «Серков проти України») (заява № 39766/05). (дата звернення: 04.11.2024).

26. Judgment of the European Court of Human Rights of 28.10.1999 (case of Brumărescu v. Romania (application № 28342/95)). (access date: 05.11.2024).

27. Judgment of the European Court of Human Rights of 18.01.2001 (case of Chapman v. the United Kingdom (application № 27238/95)). (access date: 06.11.2024).

28. Рішення Європейського суду з прав людини від 20.10.2011 р. (остаточне 20.01.2012) (справа «Рисовський проти України») (заява № 29979/04). Офіц. вісн. України. 2013. № 12. Ст. 488.

29. Judgment of the European Court of Human Rights of 15.09.2019 (final 01.03.2010) (case of Moskal v. Poland (application № 10373/05)). (access date: 06.11.2024).

30. Луць Л. А. Принцип правової визначеності: сучасний стан та перспективи. Юрид. наук. електрон. журн.: електрон. наук. фахове вид. 2023. № 8. С. 21–27. (дата звернення: 30.01.2024).

31. Стовба О. В. Принцип «належного урядування»: практика Європейського суду з прав людини. Юрид. наук. електрон. журн.: електрон. наук. фахове вид. 2024. № 2. С. 308–311. (дата звернення: 30.01.2024).

32. Порівняльне правознавство: підруч. / Погребняк С. П. та ін.; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2012. 272 с.

33. Рішення Європейського суду з прав людини від 12.01.2023 р. (остаточне 12.04.2023 р.)

(справа «Овчаренко та Колос проти України») (заяви № 27276/15 і № 33692/15). Офіц. вісн. України. 2023. № 74. Ст. 4216.

34. Трішичева А. А судді над судьями хто? Юридична газета онлайн. (дата звернення: 06.11.2024).

35. Федоренко А., Стрельцов В. Судді над судьями: чому не змогли обрати усіх членів Вищої ради правосуддя – спец репортаж. (дата звернення: 20.11.2024).

36. Чижик Г. Три сценарії майбутнього нинішньої судової реформи. Lex Inform. (дата звернення: 20.11.2024).

37. Судді над судьями. Кого президент Зеленський обере до Вищої Ради Правосуддя. Українська правда. (дата звернення: 31.08.2024).

38. Юрчишин Я. Така бажана і така рідкісна справедливість. Українські основи: зб. есеїв. Харків: Фоліо, 2022. С. 173–175.

39. Жигалкін І. Дисциплінарне провадження в. принципи правосуддя. Узгодження контрольно-наглядових функцій ВРП з принципами незалежності та безсторонності суду (судді). Закон і Бізнес, 14.05.2024. (дата звернення: 25.11.2024).

40. Жигалкін І. На фундаменті розмитості критеріїв. Диференціація «немайнового» і «майнового» спорів у справах про банкрутство (неплатоспроможність). Закон і Бізнес, 23.03.2024. (дата звернення: 25.11.2024).

41. Жигалкін І. Окрема ухвала у господарському процесі: «амальгама» проблем на перетині галузей права. Закон і Бізнес, 30.04.2024. (дата звернення: 25.11.2024).

42. Жигалкін І. Левіафан для судової системи. Regiculum некоректного застосування ВРП ч. 2 ст. 106 Закону «Про судоустрій і статус суддів». Закон і Бізнес, 15.08.2024. (дата звернення: 25.11.2024).

43. Судова реформа в Україні: поточні результати та найближчі перспективи (інформаційно-аналітичний огляд). Судова реформа в Україні: поточні результати та найближчі перспективи: інформ.-аналітичні матеріали до Фахової дискусії на тему «Судова реформа 2010 р.: чи наближає вона правосуддя в Україні до європейських норм і стандартів?» (Київ, квітень 2013 р.). Київ: Центр Разумкова, 2013. С. 3–95.

44. Червоненко В. Старт судової реформи: 10 ключових новацій. BBC News Україна. (дата звернення: 06.11.2024).

45. Рішення Європейського суду з прав людини від 09.01.2013 р. (остаточне 27.05.2013 р.) (справа «Олександр Волков проти України») (заява № 21722/11). Офіц. вісн. України. 2013. № 89. Ст. 3307.

46. Рішення Європейського суду з прав людини від 25.09.2018 р. (справа «Денісов проти України») (заяви № 76639/11). Офіц. вісн. України. 2019. № 5. Ст. 188.

47. Корнута Л. М. Дисциплінарна відповідальність державного службовця в Україні: теоретичний та практичний аспекти. Акт. пробл. держави і права. Одеса, 2011. Вип. 62. С. 84–90.

48. Владовська К. П., Трач А. В. Актуальні проблеми інституту дисциплінарної відповідальності державних службовців. Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія ПРАВО. 2020. Вип. 61, т. 1. С. 21–25.

49. Жигалкін І. Двічі в одну справу. Перешкоди у забезпеченні неупередженості ВРП та відповідальності її членів. Закон і Бізнес, 18.11.2024. (дата звернення: 01.12.2024).

50. Постанова Великої палати Верховного Суду від 11.07.2024, судова справа № 990/156/23. (дата звернення: 05.11.2024).

51. Gisbert R. B. Judicial Independence in European Constitutional Law. European Constitutional Law Review. 2022. Vol. 18. P. 591–620.

52. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VII. Відом. Верхов. Ради України. 2016. № 31. Ст. 545 (із змінами).

53. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Відом. Верхов. Ради України. 2003. №№ 40–44. Ст. 356 (із змінами).

54. Про притягнення судді Звенигородського районного суду Черкаської області Сакун Д.І. до дисциплінарної відповідальності: рішення Першої дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 18.11.2024 №3324/1дп/15-24. (04.12.2024).

55. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо удосконалення правового

регулювання діяльності Вищої ради правосуддя: проектзакону, зареєстрований 29.11.2024 за №12265. (дата звернення: 02.12.2024) (Закон

і Бізнес (https://zib.com.ua/ua/164569-osoblivosti_zastosuvannya_vrp_visnovkiv_espl_vidnosno_skarzh.html). – 2024. – 12.12).

Козьяков С., кандидат юридичних наук, адвокат

Чи може впровадження штучного інтелекту стати частиною судової реформи?

Цей рік, можливо, вже став рекордним за кількістю висловлювань відповідальних за судову реформу посадовців щодо кадрових проблем в українських судах.

Ось свіжа заява голови Вищої ради правосуддя (ВРП) Григорія Усика: «Наразі кількість суддів, які звільняються, значно перевищує кількість кандидатів на посади суддів, яких спроможна провести через конкурсні процедури Вища кваліфікаційна комісія суддів України і рекомендувати до призначення Вища рада правосуддя. Відповідно збільшується навантаження на тих суддів, які працюють. За таких умов украї проблематично забезпечити доступ громадян до правосуддя. Якщо не дотримані процесуальні права осіб, не забезпечений ефективний повний усебічний і відкритий судовий розгляд справ, то довіри до судової гілки влади досягти не вдасться».

А в повідомленні Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ВККС) про оголошення конкурсу на вакантні посади в місцевих судах застосовано ще жорсткіше формулювання: «Катастрофічний брак суддів у місцевих судах». За офіційною статистикою ВККС (яка є найточнішою), кількість суддів у місцевих судах має становити 4956. Водночас вакантних посад станом на 9 грудня 2024 року – 1197 (24%). Кількість посад суддів апеляційних судів має становити 1357. А вакантних посад – 745 (54%!). Непроста ситуація склалася навіть у Верховному суді. Суддів має бути 196, але за шість років після першого конкурсу в цьому суді наявні вже 43 вакантні посади (22%). Це призводить до перевантаження суддів, затримок у розгляді справ, зниження якості правосуддя, збільшення можливості політичного тиску та корупційних ризиків,

що врешті-решт спричиняє втрату довіри до судової системи.

З урахуванням прогнозу розвитку подій ВККС 11 грудня 2024 року оголосила новий добір кандидатів на посади суддів місцевих судів на безпрецедентну кількість вакансій – 1800.

З огляду на складність і тривалість процедур добору нових суддів, що залежать від злагодженості роботи ВККС, ВРП та офісу президента, очікувати швидкого вирішення проблеми було б занадто оптимістично. Тим часом є інші – технологічні – інструменти, що дають змогу спростувати й прискорювати робочі процеси суддів, їхніх помічників та членів і членкинь у колегіальних органах суддівського врядування. Це – інструменти штучного інтелекту (ШІ).

Страхи суддів

Інформація, що міститься у відкритих джерелах багатьма мовами, демонструє, що судді в різних країнах світу за ставленням до ШІ розділилися на декілька груп:

-ті, хто нічого не знає про ШІ, крім того, що чув це словосполучення, й навіть безпідставно боїться, бо «він [ШІ] може колись замінити суддю»;

-ті, хто нічого не знає про ШІ, але вже активно користується ним не лише в побуті, а й на роботі;

-ті, хто не тільки чув, а й спробував користуватися новими модними інструментами генеративного ШІ на кшталт ChatGPT, Copilot та інших;

-ті, хто активно сприяє впровадженню розробок ШІ в професійне життя.

Представників першої групи ми не критикуватимемо хоча б тому, що вони не

підозрюють, що вже належать до другої групи. Принаймні це можна сказати про українських суддів, що ВЖЕ офіційно зафіксовано, навіть міжнародними організаціями.

Хоч як дивно, це стосується використання деяких важливих технологій із елементами ШІ, що давно врегульовано законами України. Це, наприклад, Єдиний державний реєстр судових рішень (ЄДРСР), який діє вже багато років і використання якого передбачене Законом «Про доступ до судових рішень» і здійснюється Державною судовою адміністрацією (ДСА).

Це також процедура знеособлення в тексті електронного примірника судового рішення або окремої думки судді відомостей, що не можуть бути розголошені відповідно до вимог законодавства, за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення з подальшою вибірковою візуальною перевіркою результатів такого маскуванню. Цю процедуру також здійснює ДСА. Важливо звернути особливу увагу на те, що ЄДРСР разом із процедурою знеособлення судових рішень внесено до бази даних Ресурсного центру кіберюстиції та ШІ Європейської комісії з ефективності правосуддя Ради Європи (СЕРЕЈ).

Вважаємо, що до цієї бази даних необхідно включити також щонайменше процедуру автоматизованого розподілу судових справ між суддями, яка діє в Україні з 2010 року. Є також автоматизований розподіл дисциплінарних скарг між членами ВРП та справ між членами ВККС у процедурах кваліфікаційного оцінювання, конкурсних та інших процедурах.

З 2021 року у Верховному суді (ВС) створена й використовується База правових позицій Верховного суду, яка завдяки оновленням 2023 року використовує можливості ШІ для пошуку релевантної практики ВС та ЄСПЛ.

Відео про те, як створювали цю інноваційну розробку, можна переглянути тут.

Ключова особливість Бази полягає в можливостях повнотекстового пошуку. Так, до неї можна завантажити текстовий документ значного обсягу або певний текстовий фрагмент (декілька абзаців, сторінку, декілька сторінок) – і База під наявний текст у цьому документі підбирає релевантну практику ВС

(практика ВС, відповідно до національного законодавства, має враховуватися під час розгляду таких справ).

База функціонує з відкритим доступом, і скористатися нею може кожен, хто має доступ до Інтернету, а не тільки помічники суддів і самі судді. За деякими даними, 2024 року відбувається чергове вдосконалення Бази, й на цьому етапі досліджується можливість використання вже генеративного ШІ. Він є необхідним для того, щоб із повного тексту судового рішення ВС генерувати ключовий висновок у конкретній справі.

Також у ВС для потреб перекладу практики Європейського суду з прав людини створено власний перекладач із англійської мови на українську й навпаки, який навчено на офіційних перекладах рішень ЄСПЛ, виконаних Міністерством юстиції України. Цей перекладач враховує особливості термінології, яку використовує ЄСПЛ, а також її перекладу, допомагає вирішувати, зокрема, проблему коректності перекладу.

Отже, вже понад 15 років Україна впевнено застосовує ШІ в судочинстві та процедурах органів судової влади. Ба більше, можна стверджувати, що запровадження цих систем стало результатом успішних реформ у частині електронного судочинства.

А що в інших країнах?

На сьогодні можна стверджувати, що більшість інструментів ШІ для правосуддя класифікуються за двома критеріями: ті, які заощаджують робочий час, і ті, які зменшують навантаження на суддів.

Чилі. В цій країні судді вже користуються програмним забезпеченням Dragon Naturally Speaking (голос-у-текст), яка дає їм можливість ухвалювати рішення, перетворюючи аудіо в текст у режимі реального часу. Він також працює з попередньо записаними аудіофайлами.

Платформа Oficina Judicial Virtual (OJV) дає змогу вносити судові позови та письмові документи в електронному вигляді в будь-якому місці та в будь-який час для всіх юрисдикцій країни та всіх рівнів юрисдикції.

Експерти стверджують, що ШІ вже широко застосовується в юридичному секторі Бразилії як звичний інструмент для юристів у моніторингу справ і проведенні правових досліджень прецедентного права.

Бразильська система правосуддя розгортає серію інструментів ШІ саме для того, щоб допомогти зменшити величезну кількість справ.

Станом на 2019 рік у судовій системі Бразилії налічувалося 80 мільйонів судових процесів, тоді як діючих суддів було лише 18 тисяч. Тобто кожен суддя за рік мав опрацювати 4440 позовів. До того ж, на відміну від ЄДРСР України, в Бразилії у відкритому доступі не було централізованої бази даних судових рішень. А отже, суди працювали зі значними проблемами в управлінні потоками документів.

Щоб вирішити ці проблеми, Національна рада юстиції Бразилії дозволила 92 судам, які вона адміністративно контролює, розробити власні моделі ШІ, що призвело до неузгодженості ІТ-систем у судах по всій країні. Адже суди створили й використовували щонайменше вісім різних систем управління процесами.

Опитування, проведене 2021 року, виявило, що ініціативи переважно зосереджені на структуруванні даних і автоматизації робочих процесів для підвищення ефективності судових служб.

Національна рада юстиції Бразилії створила національну платформу SINEPSIS, яка використовується для зберігання та розповсюдження ШІ, розроблених або рекомендованих судовими органами Бразилії. Верховний федеральний суд також використовує чат-бот Victor, який аналізує та класифікує справи.

Ще один інструмент ШІ, який вже використовується в судовій системі Бразилії, створений для спрощення розпізнавання образів у юридичних текстах (зазвичай у документі PDF), які використовує Верховний федеральний суд.

А ще в країні з населенням 214 мільйонів понад 1,3 мільйона юристів чекають на розгортання системи Codex, яка збиратиме та

зберігатиме дані електронних судових процесів по всій країні. Це те, що в Україні існує вже більш як 15 років...

За кількістю справ, які перебувають на розгляді, та нерозглянутих справ Індія дуже нагадує Бразилію. Однак ситуація в цій країні ще складніша, оскільки тут використовуються 22 офіційно визнані мови, а отже, надання судових послуг рідними мовами громадян є постійною проблемою.

Відділ ресурсів ШІ Національного центру інформатики (NIC) активно працює над модернізацією судової системи. Служба нейронного машинного перекладу підтримує переклад судових процесів усіма 22 індійськими мовами, щоб покращити роботу й доступність індійських судів. Цей інструмент допомагає проводити понад 18 тисяч засідань районних судів щодня.

NIC також створив інструмент транскрибування судових процесів, який підтримує індійські мови, а також рішення для судового пошуку та узагальнення судової практики.

Інструмент ШІ, відомий як AI Saransh, призначений для генерування резюме судових справ. Інструмент пропонує два основні типи резюме. Екстрактивне резюме виділяє ключові частини тексту з оригінального вмісту на основі попередньо визначених показників, не змінюючи тексту. Натомість абстрактне резюме генерує нові речення та фрази, аби передати найважливішу інформацію, створюючи короткі виклади, які є природнішими та ближчими до людських очікувань.

У Сінгапурі створено систему генеративного ШІ, яка відповідає на запитання на основі попередньо завантажених даних. Система здатна інформувати учасника судового процесу, як діяти згідно з його вимогами, та вказувати на відповідні вебсайти та форми.

Китай, як і Україна, має проблеми з виконанням судових рішень. Натомість він запровадив системи, що відстежують активи сторін спору, дотримання судових наказів і сприяють заморожуванню або арешту активів. Наприклад, таку систему ШІ використовує Інтернет-суд Ханчжоу для автоматичної

перехресної перевірки національних баз даних. Це значно підвищило ефективність виконання судових рішень і зменшило кількість випадків невиконання.

В Апеляційному суді дев'ятого округу США (Флорида) використовуються цифрові репортери для моніторингу аудіозаписів судових засідань і створення офіційних письмових стенограм. Вони можуть працювати віддалено та спостерігати за кількома залами суду одночасно.

Увагу розвитку диджиталізації правосуддя та застосуванню інструментів ШІ приділяють на найвищому державному та політичному рівні й у Європі.

Щороку, починаючи з 2020-го, в Європейському Союзі готують Звіт про верховенство права, в якому систематично й об'єктивно аналізують зміни у сфері верховенства права в усіх державах-членах. Водночас в аналітичних розділах стосовно якості правосуддя висвітлюють зусилля з розвитку електронного правосуддя та, зокрема, інструментів ШІ. У Звіті про верховенство права за 2024 рік наявна така інформація не лише по кожній країні-члену ЄС, а й по чотирьох країнах-кандидатах.

У Раді Європи (РЕ) якістю правосуддя опікується Європейська комісія з ефективності правосуддя (СЕРЕЈ), яку саме й було створено через надмірне завантаження позовами Європейського суду з прав людини, аби зменшити таке навантаження, підвищивши ефективність і якість правосуддя в державах-членах.

В опублікованому 16 жовтня 2024 року звіті «Європейські судові системи – звіт про оцінку СЕРЕЈ – Цикл оцінки 2024 (дані за 2022 рік)», містяться достовірні дані й аналітика функціонування судових систем 44 європейських держав (зокрема й України) та двох держав-спостерігачів (Ізраїлю та Марокко), що дає змогу виміряти ефективність і якість цих систем.

Опитувальник СЕРЕЈ для Звіту не фокусується окремо на інструментах ШІ як таких, як зазначено в розділі «Інформаційно-комунікаційні технології». А втім, він

містить ґрунтовну загальну аналітику та зразки деяких просунутих функцій у різних інструментах, які можуть включати успішні спроби їх упровадження. Це, наприклад, функції перетворення мовлення в текст або «автоматичне створення стенограми з аудіозапису» судових засідань. Наприклад, у Звіті зазначено, що перетворення мовлення в текст є вже в 12 державах-членах РЕ. Автоматичне транскрибування із записів у текст здійснюється у восьми державах.

У базі даних Ресурсного центру з кіберюстиції та штучного інтелекту СЕРЕЈ зазначені вище та інші інструменти ШІ класифікуються за такими видами:

- Пошук, рецензування документів і повномасштабні дослідження.
- Вирішення спорів онлайн.
- Прогнозування результатів судових процесів.
- Підтримка ухвалення рішень.
- Анонімізація текстів судових рішень.
- Сортування, розподіл і робочий процес.
- Запис, транскрибування та переклад.
- Інформаційні та допоміжні послуги.

Замість висновків

...Отже, вже сьогодні в багатьох країнах (зокрема й в Україні) розроблено різноманітні інструменти ШІ, що ефективно використовуються для оптимізації робочих процесів у судах. До сприяння розвитку судових систем в надзвичайно прагматичному плані залучено й міжнародні організації, до складу яких входить Україна. Й ця робота активізується дедалі більше щомісяця. Можемо з певним оптимізмом зазначити, що важливих успіхів в Україні досягнуто саме завдяки спільній роботі, наприклад, Верховного суду з проектом EU Project Pravo-Justice у згаданому на початку цього тексту проекті.

Слід звернути увагу також на проєкт нової концепції Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (ЄСІКС), розробленої спільними зусиллями Державної судової адміністрації, Вищої ради правосуддя, Міністерства цифрової трансформації України за політичної підтримки Комітету Верховної Ради

України з питань правової політики та програм USAID «Справедливість для всіх» – USAID Justice for All Activity та EU Project Pravo-Justice.

Це означає, що використання надійних інструментів ШІ (особливо національних розробок) може стати як оптимістичним складником національної стратегії судової реформи, так і прикладами окремих успішних проєктів у судах та органах суддівського врядування.

Про те, як розвиток ШІ визначається в державних документах рівня стратегій і політик, як регулюється законами та підзаконними актами, хто може стати агентами змін і хто може завадити впровадженню ШІ в діяльність українських суддів, – у наступній статті (*Дзеркало тижня* (<https://zn.ua/ukr/reforms/chi-mozhe-vprovadzhennja-shtuchoho-intelektu-stati-chastinoju-sudovoji-reformi.html>)). – 2024. – 18.12).

Отрош І., громадський активіст, кандидат юридичних наук

Міфологічне мислення: теорія «якісного» судді від членів ВРП О. Кваші та Р. Маселка

Дана стаття присвячується стислому аналізу маніпулювання деякими членами Вищої ради правосуддя поняттями патріотизму та національної свідомості в контексті оцінки доброчесності та професійної етики кандидатів на посаду судді та діючих суддів.

Нещодавно член ВРП Оксана Кваша у своїй публікації вказала, що «денацифікація» України – це одна з проголошених російським диктатором цілей розв'язаної війни проти нашої держави. Тож Україні не потрібний знеособлений, «денацифікований» суддя, який відповідає лише чітко визначеним юридичним фікціям», та що «нейтрально-байдуже ставлення судді до необхідності збереження української національної ідентичності підриває засади державної та національної безпеки України».

Такий висновок член ВРП зробила, висловлюючи власне бачення офіційно ще не затвердженого ВРП показника недоброчесності (відвідування суддею/ кандидатом на посаду судді без нагальної потреби анексованого Криму, інших тимчасово окупованих територій та держави-агресора), зокрема, зазначивши, що «стандарти доброчесності судді повинні включати патріотизм та прояв активної громадянської позиції».

Одіозний член ВРП Роман Маселко підтримав таку позицію О.Кваші щодо «денацифікованого судді».

Викликає подив, що члени державного органу – ВРП, О.Кваша та Р.Маселко, вживають поняття «патріотизм» через застосування термінів, якими оперує ідеологічна пропаганда держави-агресора, а саме «денацифікація». При цьому, ці особи визначають патріотизм судді України виключно через відчуття приналежності до конкретної нації (української), а відсутність такого відчуття, на їхню думку, характеризує суддю як знеособленого та такого, якого Україна не потребує.

Для кожного громадянина України зрозумілим є питання опікування державою питаннями підняття національного бойового та патріотичного духу під час повномасштабного вторгнення РФ на територію України. Автор статті не буде аналізувати конкретні аспекти та мету таких дій в контексті проведення державної політики, в тому числі, здійснення виправданої контрпропаганди.

У даній публікації автор проаналізує законність та обґрунтованість позиції вказаних членів ВРП шляхом ведення дискурсу та надання відповіді на логічні та послідовні питання.

Що таке патріотизм та активна громадянська позиція для судді?

Стаття 2 закону «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської

ідентичності» визначає, що одним з основних завдань державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності є формування у громадян України активної громадянської позиції на основі поваги до прав людини, духовних цінностей українського народу, національної самобутності, оборонної свідомості та громадянської стійкості; патріотизму.

Відповідно до ч.2 ст.5 вказаного закону одним з основних принципів, що визначають порядок формування державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, є зокрема, патріотизм – спрямування державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності на формування громадянської стійкості, протидію проявам дискримінації, корупції, колабораціонізму, сепаратизму, пропаганди тоталітарних режимів.

Стаття 1 вказаного закону також надає визначення поняттям:

– «українська громадянська ідентичність» – стійке усвідомлення громадянином України, закордонним українцем свого політико-правового зв'язку з Україною, українським народом та громадянським суспільством;

– «українська національна ідентичність» – стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями.

– «громадянська стійкість» – здатність особи виявляти свою національну та громадянську ідентичність у повсякденному житті і в умовах негативних зовнішніх впливів.

Отже, концепт «патріотизм» сформульований у законі як принцип державної політики, який спрямований на формування громадянської стійкості, протидію проявам дискримінації, корупції, колабораціонізму, сепаратизму, пропаганди тоталітарних режимів.

Якщо звернутись до Філософського енциклопедичного словника під редакцією В. Скуратівського (Київ: Інститут філософії

ім.Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. – С. 471. – 742 с.), можна знайти таке визначення патріотизму: «любов до батьківщини, відповідальність за її долю і готовність служити її інтересам, а в разі потреби самовіддано боронити здобутки свого народу; соціально-політичний і моральний принцип, що в загальній формі виражає вищезазначені почуття та емоційні стани. П. як соціально-психологічне почуття має широку гаму проявів: від гордості за досягнення Вітчизни (в науці, економічній діяльності, спорті і т.д.), поваги до історичного минулого, дбайливого ставлення до народної пам'яті, збереження та опанування національними і культурними традиціями до гіркоти переживань за невдачі і втрати рідної країни, страждань через її біди.

В умовах життя суспільних систем з жорстким домінуванням інтересів панівних груп, за авторитарних форм управління державою принцип П. зазнає впливу офіційної ідеології, внаслідок чого часто набуває спотворених форм потрактування: любов до Вітчизни зводиться до відданості існуючій державно-політичній системі».

Таким чином, можна надати таке філософсько-правове визначення концепту «патріотизм» у демократичній державі: любов до батьківщини, відповідальність за її долю і готовність служити її інтересам, що передбачає відчуття української національної та громадянської ідентичності, протидію проявам дискримінації, корупції, колабораціонізму, сепаратизму, пропаганди тоталітарних режимів.

Присяга судді (урочиста присяга Українському народові здійснювати правосуддя від імені України) та вимога закону до кандидата на посаду судді – бути громадянином України, по суті, передбачають, що суддя повинен бути патріотом своєї держави, оскільки присягає народу України вершити правосуддя від імені держави Україна.

Суддя-патріот повинен відчувати свою приналежність до українського народу та громадянського суспільства України. Водночас, суддя повинен бути патріотом саме держави та Українського народу, який складається з великої кількості націй, а не патріотом окремої

нації, яка проживає на території відповідної держави, так як громадянина-патріоту (а тим паче, судді) одночасно ставиться вимога щодо протидії проявам дискримінації та пропаганди тоталітарних режимів (однією з ознак тоталітарних режимів є ідеологія щодо виключності/ переваги певної нації).

Стаття 69 закону «Про судоустрій і статус суддів» визначає, яким вимогам має відповідати кандидат на посаду судді, зокрема, це – компетентність та доброчесність.

Закон не розкриває поняття, що таке доброчесність у формі єдиного визначення концепту, однак ст.62 вказаного закону визначає критерії, які входять до цього поняття через твердження, які суддя має зазначити у декларації доброчесності:

-відповідність рівня життя судді наявному у нього та членів його сім'ї майну і одержаним ними доходам;

-своєчасне та повне подання декларацій особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та достовірність задекларованих у них відомостей;

-невчинення корупційних правопорушень;

-відсутність підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності;

-сумлінне виконання обов'язків судді та дотримання ним присяги;

-невтручання у правосуддя, яке здійснюється іншими суддями;

-проходження перевірки суддів відповідно до закону «Про відновлення довіри до судової влади в Україні» та її результати;

-відсутність заборон, визначених законом «Про очищення влади».

Декларація доброчесності судді може містити інші твердження, метою яких є перевірка доброчесності судді.

Отже, закон визначає поняття доброчесності через обсяг цього поняття, а саме сукупності тверджень, які мають міститись у декларації доброчесності та яким має відповідати суддя.

Серед таких тверджень немає окремого зазначення патріотизму чи активної громадської позиції як елементів доброчесності.

Стаття 56 закону «Про судоустрій і статус суддів» визначає коло обов'язків судді,

зокрема: справедливо, безсторонньо та своєчасно розглядати і вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства; дотримуватися правил суддівської етики; подавати декларацію доброчесності судді та декларацію родинних зв'язків судді; подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; систематично розвивати професійні навички (уміння), підтримувати свою кваліфікацію на належному рівні, необхідному для виконання повноважень у суді, де він обіймає посаду; звертатися з повідомленням про втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя до Вищої ради правосуддя та до Генерального прокурора упродовж 5 днів після того, як йому стало відомо про таке втручання; підтверджувати законність джерела походження майна.

З огляду на встановлені законом обов'язки судді та викладене філософсько-правове визначення концепту «патріотизм» у демократичній державі, логічним є висновок, що неухильне дотримання суддею законів України, якісне відправлення правосуддя, справедливий, безсторонній та своєчасний розгляд і вирішення судових справ, які не допускають дискримінації щодо учасників судового розгляду; дотримання правил суддівської етики, в тому числі прояв стриманості та виваженості у висловленні власних поглядів; невчинення корупційних, дисциплінарних чи кримінальних правопорушень – і буде свідченням патріотизму судді!

Закон не дає визначення поняття «активної громадянської позиції» (далі – АГП), водночас зазначає, що така позиція формується на основі поваги до прав людини, духовних цінностей українського народу, національної самобутності, оборонної свідомості та громадянської стійкості, патріотизму.

У політологічній та правовій літературі поняття АГП формулюють як поєднання 2 складових – сумлінне виконання громадянських обов'язків (сплата податків, захист Вітчизни, неухильне додержання законів тощо) та активна реалізація громадянських прав в контексті участі у керуванні державою, зокрема, у таких

формах: участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах; голосування на виборах; висування своєї кандидатури на виборах до органів державної влади та органів місцевого самоврядування; участь у політичних партіях та громадських організаціях, участь у зборах, мітингах, демонстраціях; участь у страйку тощо.

Логічно, що елементом демократичного держави є розвиток громадянського суспільства, члени якого будуть усвідомлено та активно брати участь у громадсько-політичному житті країни чи територіальної громади.

Правовий статус судді й АГП

Чи дозволяє правовий статус судді можливість для нього мати таку ж активну громадську позицію як і будь-якому іншому громадянину?

Стаття 127 Конституції та ст.54 закону «Про судоустрій і статус суддів» забороняє судді належати до політичних партій, профспілок, виявляти прихильність до них, брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках. Перебуваючи на посаді, суддя не може бути кандидатом на виборні посади в органах державної влади (крім судової) та органах місцевого самоврядування, а також брати участь у передвиборчій агітації, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької чи творчої.

Водночас, суддя може брати участь у суддівському самоврядуванні; судді можуть утворювати громадські об'єднання та брати участь у них з метою захисту своїх прав та інтересів, підвищення професійного рівня; суддя може бути членом національних або міжнародних асоціацій та інших організацій, що мають на меті захист інтересів суддів, утвердження авторитету судової влади в суспільстві або розвиток юридичної професії та науки (ст.56 профільного закону).

Отже, закон встановлює певні обмеження щодо вираження активної громадської позиції суддею порівняно з іншими громадянами, зокрема, в контексті права на участь у мітингах,

страйках, політичних акціях; можливості брати участь у політичних партіях та громадських об'єднаннях, які не пов'язані із захистом прав суддів та утвердженням авторитету судової влади; права обиратися на виборні посади в органах державної влади (крім судової) та органах місцевого самоврядування.

Мета встановлення обмежень для судді

Стаття 129 Конституції визначає, що суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права. Однією з основних засад судочинства є рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом.

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод встановлює, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом.

Відповідно до Висновку №3 (2002) Консультативної ради європейських суддів щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності, зазначено таке.

Судді повинні виконувати свої обов'язки, уникаючи фаворитизму та проявів упередженості. Вони не повинні приймати рішення, беручи до уваги щось, що виходить за рамки застосування юридичних норм. Вони повинні демонструвати однакове ставлення по відношенню до всіх осіб (сторін, свідків, адвокатів тощо) без відмінностей, що ґрунтуються на неправомирних підставах або є несумісними з належним виконанням суддівських функцій (п.23).

Судді також повинні виконувати свої функції, керуючись принципом рівноправного ставлення до сторін, уникаючи будь-якої упередженості або будь-якої дискримінації, підтримуючи баланс між сторонами та забезпечуючи справедливий розгляд справи для кожної із сторін (п.24).

Судді не повинні бути ізольовані від суспільства, в якому вони живуть, оскільки судова система може тільки тоді функціонувати належним чином, коли судді не втрачають

відчуття реальності. Більш того, судді, будучи громадянами, мають основоположні права та свободи, які захищені, зокрема, Європейською конвенцією з прав людини (свобода думки, релігійна свобода тощо). Таким чином, вони повинні загалом вільно займатися позапрофесійною діяльністю на свій розсуд (п.27).

Тим не менше, така діяльність може становити загрозу їхній неупередженості та іноді навіть їхній незалежності. Тому необхідно знайти розумний баланс між ступенем участі суддів у житті суспільства та необхідністю бути й виглядати такими, що є безсторонніми та незалежними при виконанні своїх функцій. Останньою перевіркою має бути запитання, чи у певному соціальному контексті та з точки зору розсудливого, поінформованого спостерігача не займається суддя діяльністю, яка могла б об'єктивно піддавати ризику його незалежність або безсторонність (п. 28).

Кодекс суддівської етики містить аналогічні положення.

Суддя повинен здійснювати правосуддя незалежно, виходячи виключно з обставин, установлених під час розгляду справи, за своїм внутрішнім переконанням, керуючись верховенством права, що є гарантією справедливого розгляду справи в суді, незважаючи на будь-які зовнішні втручання, впливи, стимули, загрози або публічну критику (ст. 6).

Суддя повинен поважати людську гідність, яка є джерелом усіх прав і свобод людини та їх основою. Суддя під час здійснення правосуддя повинен не допускати дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, етнічного та соціального походження, майнового стану, стану здоров'я, місця проживання, мовних та інших ознак і не дозволяти цього іншим (ст. 9).

Суддя повинен виконувати обов'язки судді безсторонньо і неупереджено (ст.10).

Суддя повинен проявляти стриманість, виваженість, обачність та поміркованість у висловленні своїх поглядів і думок за будь-яких обставин. Суддя не може робити публічних заяв

та/або коментарів, які компрометують звання судді або підривають авторитет правосуддя (ст. 12).

Суддя має уникати поведінки, що може викликати сумнів чи створити враження про наявність у судді прихильності чи упередженого ставлення до учасників справи чи їх представників (ст.14).

Суддя має право брати участь у громадській діяльності, публічних заходах, якщо це не завдає шкоди статусу судді, авторитету суду та судової влади і не може вплинути на здійснення правосуддя (ст. 19).

З огляду на викладене, законодавець обмежує право судді на активну участь у суспільно-політичному житті держави (відповідно право займати активну громадянську позицію) з метою гарантування учасникам процесу права на справедливий суд, який передбачає обов'язок судді здійснювати правосуддя незалежно, виходячи виключно з обставин, установлених під час розгляду справи, керуючись верховенством права, не допускаючи дискримінації і не дозволяючи цього іншим, безсторонньо і неупереджено, проявляючи стриманість, виваженість, обачність та поміркованість у висловленні своїх поглядів і думок.

При цьому, як наголошує КРЄС, повинен бути забезпечений розумний баланс між ступенем участі суддів у житті суспільства та необхідністю бути й виглядати такими, що є безсторонніми та незалежними при виконанні своїх функцій.

Перевірка дотримання такого балансу може бути здійснення шляхом постановки запитання: чи з точки зору розсудливого, поінформованого спостерігача не займається суддя діяльністю, яка могла б об'єктивно піддавати ризику його незалежність або безсторонність?

Чи може суддя, який має активну громадянську позицію та патріотичну національну свідомість, у викривленому розумінні членів ВРП О.Кваші та Р.Маселка, забезпечити здійснення справедливого правосуддя з дотримання принципів неупередженості та рівності учасників справи?

Наприклад, якщо такий «активний національно свідомий» суддя здійснює розгляд:

1) цивільних/ господарських справ, в яких відповідачем є суб'єкт, зареєстрований на території рф, або сама рф (з урахуванням розгляду наразі судами значної кількості справ щодо відшкодування країною-агресором шкоди, завданої внаслідок збройної агресії);

2) кримінальних справ, де обвинуваченим є особа, яка не є патріотом України (державна зрада; колабораціонізм тощо);

3) будь-яких інших справ, в яких один з учасників процесу обґрунтовує власний інтерес українським загально-національним інтересом та українською національною свідомістю/ патріотизмом/ або ж навпаки є особою, яка на думку розсудливого спостерігача, не є патріотом України?

Іншими словами, чи не буде активна громадянська позиція судді, заснована на патріотизмі в контексті відданої любові виключно до української нації, свідчити про потенційне упереджене ставлення до тих учасників процесу, які не відчують української національної ідентичності та духу патріотизму або ж по своєму розуміють патріотизм та виявляють громадянську позицію, яка розділяє інше уявлення про розвиток української державності?

Чи повинен суддя – громадянин України, який має інше етнічне походження (наприклад, є за національністю вірменином, грузином чи євреєм), відчувати українську національну ідентичність (та чи є це взагалі можливим?), щоб вважатися патріотом України (у міфологічній парадигмі названих членів ВРП)? Чи є такий суддя «знеособленим» та «денацифікованим» (користуючись словником О.Кваші та Р.Маселка)?

Ризики зловживання з боку ВККС та ВРП

Чи створює розширене тлумачення показників критеріїв доброчесності та професійної етики ризик зловживання з боку ВККС та ВРП своїми повноваженнями і порушення прав суддів та підвищення корупційних ризиків власне членів ВККС та ВРП?

ВРП при реалізації своїх повноважень щодо затвердження Єдиних показників для оцінки

доброчесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді) повинна керуватись принципом належного урядування, розумності та пропорційності втручання у приватне життя кандидата на посаду судді/судді.

ВРП повинна враховувати, в першу чергу, саме ті вимоги до доброчесності, які чітко визначає закон – ст.62 закону «Про судоустрій і статус суддів» (які вказуються у декларації доброчесності). Крім того, ВРП повинна визначитись з обсягом понять «доброчесність» та «професійна етика» судді, де ці обсяги перетинаються.

Відповідно до Висновку № 17 (2014) Консультативної ради європейських суддів, зокрема, було надано такі рекомендації:

1) підстави та основні складові формального оцінювання (де таке існує) мають бути чітко й вичерпно визначені в законодавстві на рівні законів. Деталі можуть бути врегульовані підзаконними актами, які також підлягають опублікуванню.

2) джерела доказів, на яких ґрунтується оцінювання, мають бути достатніми та достовірними, особливо якщо доказ покладений в основу обґрунтування незадовільних результатів оцінювання;

3) незадовільні результати оцінювання не повинні (окрім виняткових обставин) мати можливість призвести до звільнення з посади. Це може відбутися лише в разі серйозного порушення дисциплінарних правил або кримінального законодавства, або якщо об'єктивний висновок, отриманий в результаті оцінювання однозначно підтверджує нездатність чи небажання судді виконувати свої обов'язки на мінімально прийнятному рівні. Ці об'єктивні висновки повинні надаватися за належною процедурою і ґрунтуватися на достовірних доказах.

З огляду на те, що невідповідність судді тим чи іншим критеріям доброчесності та професійної етики є підставою для звільнення судді/відмови у внесенні подання про призначення на посаду судді, що має наслідком втручання у право на повагу до приватного життя судді (ст.8 конвенції) в аспекті доступу до професії та впливу на особисту та професійну репутацію

судді/кандидата, – законодавче регулювання (в т.ч. підзаконні акти ВРП) таких критеріїв повинно відповідати вимогам щодо «якості закону», в тому числі вимогам щодо чіткості та передбачуваності в аспекті практики ЄСПЛ.

При цьому, невиправдане розширене тлумачення критеріїв добросовісності та професійної етики та їх показників, перенасиченість їх формулювань оціночними поняттями створює ризики зловживання членами ВККС та ВРП своїми повноваженнями в контексті довільного тлумачення та застосування відповідних норм, що матиме наслідком невиправдане втручання у право на повагу до приватного життя (зайняття посади судді є елементом такого права) судді/кандидата та підвищення корупційних ризиків власне для членів ВККС та ВРП.

Компетенція ВРП щодо оцінки поїздок до рф і ТОТ

Чи має ВРП компетенцію встановлювати показник недобросовісності – виїзд судді/кандидата на тимчасово окуповані території чи територію рф (без нагальної потреби) після початку збройної агресії рф та розглядати питання/ робити висновки щодо можливого вербування судді/ кандидата на посаду судді, який відвідував відповідні території?

О.Кваша у своїх публікаціях, посилаючись на позиції органів розвідки та контррозвідки, зробила висновок, що перебування суддів/кандидатів на посаду судді «на ТОТ України та/ або території рф з високою ймовірністю може призвести до ризиків здійснення підходів та вербувальних пропозицій з боку спецслужб держави-агресора під різними приводами».

На думку О.Кваші та Р.Маселка, такі дії судді/кандидата свідчать про його недобросовісність.

Досить дивним, є опікування ВРП питаннями, які не належать до її компетенції.

Адже, логічним є висновок щодо віднесення даного питання до предмету регулювання законодавця та в наступному можливості здійснення перевірки осіб, які виїжджали на такі території, органами розвідки/ контррозвідки та відповідними уповноваженими правоохоронними органами.

Так законодавець у період до повномасштабного вторгнення рф на територію України, не встановлював жодних обмежень для суддів/ кандидатів у судді щодо відвідування тимчасово окупованих територій України, в тому числі АРК.

Відповідно до ст.133 Конституції до складу України входять зокрема Автономна Республіка Крим.

Конституцією та законом «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» передбачено право на вільне пересування на території України – вільно та безперешкодно за своїм бажанням переміщатися по території України у будь-якому напрямку, у будь-який спосіб, у будь-який час, за винятком обмежень, які встановлюються законом.

Відповідно до ст.10 закону «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» громадяни України мають право на вільний та безперешкодний в'їзд на тимчасово окуповану територію і виїзд з неї через контрольні пункти в'їзду-виїзду за умови пред'явлення документа, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України.

Отже, законодавець не просто не встановив жодних обмежень для суддів/кандидатів на виїзд до тимчасово окупованих територій, але закріпив саме позитивне право на вчинення таких дій.

При цьому, усі ті органи розвідки/ контррозвідки, з якими листувалась член ВРП (згідно з її публікацією), могли звернутись до суб'єкту законодавчої ініціативи з пропозицією встановити відповідні законодавчі обмеження.

Крім того, вказані органи, які опікуються питаннями національної безпеки, мають відповідні повноваження щодо контролю та перевірки осіб, які виїжджали на тимчасово окуповані території, а отже саме вони можуть ініціювати питання та проводити передбачені законом заходи щодо виявлення будь-яких ризиків вербування громадян України.

Так само, у випадку вчинення суддею/ кандидатом дій, які є об'єктивною ознакою злочинів, передбачених розд.1 Особливої частини Кримінального кодексу (злочини проти

основ національної безпеки: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади; посягання на територіальну цілісність і недоторканність України; державна зрада; колабораційна діяльність; пособництво державі-агресору тощо), оцінку таким діям мають надавати саме правоохоронні органи, які наділені повноваженнями розслідувати відповідні злочини (та відповідно встановлювати вказані обставини).

Як наслідок, дуже дивною виглядає ситуація, коли ВККС та ВРП присвоюють собі неспецифічні повноваження (діють замість законодавця та правоохоронних органів/ органів розвідки/ контррозвідки) щодо виявлення ризиків підриву національної безпеки держави у зв'язку з можливістю вербування та застосовують до судді/кандидата показник недоброчесності/порушення етики – виїзд без нагальної потреби на територію ТОТ після 2014 року.

ВККС та ВРП забувають про положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Так відповідно до ст.2 Протоколу №4 до конвенції кожен, хто законно перебуває на території будь-якої держави, має право вільно пересуватися і вільно вибирати місце проживання в межах цієї території. На здійснення цих прав не можуть бути встановлені жодні обмеження, крім тих, що передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної чи громадської безпеки, для підтримання публічного порядку, запобігання злочину, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб.

Дозвіл закону України на безперешкодний в'їзд та виїзд з території АРК не може одночасно існувати із покладенням на особу негативних наслідків у вигляді звільнення з посади (позбавлення доступу до професії – втручання в право на приватне життя) у зв'язку з реалізацією такого законного права (трактуючи такі дії як порушення етики/доброчесності), так як фактично держава (в особі ВККС, ВРП) створює перешкоди у

реалізації конвенційного та конституційного права на свободу пересування.

Цікавою є судова практика з цього питання, зокрема, в контексті висновку ВС щодо спростування доводів ВРП про «відсутність громадянської позиції» в судді та оцінки «нагальності потреби виїзду».

У рішенні КАС від 04.04.2024 у справі № 990/2/24 (суд розглядав позов щодо незаконності відмови ВРП у внесенні подання про призначення судді на посаду у зв'язку з її поїздками до рф та АРК) та постанові ВП ВС від 20.06.2024 у вказаній справі, якою залишено в силі відповідне рішення КАС, суд відмітив:

1) Оцінюючи розвиток правового забезпечення оцінювання доброчесності суддів і кандидатів на посаду судді, Суд констатує, що переліки критеріїв доброчесності, індикаторів, що свідчать про їх недотримання, якими керувалися ВККС, ГРД, ГРМЕ, Етична рада та ВРП протягом 2016—2023 років, істотно різнилися між собою, час до часу змінювалися і доповнювалися, не були вичерпними).

2) Проаналізувавши правове забезпечення оцінювання доброчесності суддів і кандидатів на посаду судді, ВП ВС вимушена констатувати, що законодавство, яке врегульовує відносини у процедурі суддівської кар'єри, у питанні переліку критеріїв доброчесності та індикаторів, що свідчать про їх (не)дотримання, якими керуються ВККС, ГРД, ВРП, не є достатньо чітким і передбачуваним, а отже, не відповідає вимогам щодо «якості закону», як їх розуміє ЄСПЛ.

3) ВП ВС у постанові від 29.09.2022 у справі №9901/230/19 вже роз'яснювала, що легітимна мета вимірювання доброчесності полягає в здобутті доказів саме умисного порушення норм суддівської етики чи свідомого нехтування стандартами поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду, а також допущення поведінки, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя.

Натомість загальний висновок ВРП про відсутність чіткої громадянської позиції позивачки у зв'язку з поїздкою до Криму у 2014 році є абстрактним припущенням, оскільки не доведено якою саме була громадянська позиція

позивачки на той час. Зокрема, матеріали справи не містять будь-яких доказів того, що позивачка підтримувала агресивні дії російської федерації проти України або співпрацювала з окупаційною владою.

4) Суспільна оцінка російської федерації та всього, що з нею пов'язано, різко змінилася внаслідок повномасштабного вторгнення 24.02.2022. Однак ця обставина є ситуативною, непередбачуваною, і не повинна призводити до протилежної оцінки одних і тих самих вчинків, здійснених хоч і після початку збройної агресії російської федерації (2014), однак задовго до повномасштабного вторгнення. Особливо якщо таку оцінку здійснює державний орган.

5) Варто зазначити, що поняття «нагальна потреба» є оціночним, тобто чітко не визначеним. Як слушно зазначив суд першої інстанції, ВРП має право давати власне тлумачення таким поняттям, але до межі, яка не суперечить закону і основоположним правам та свободам людини, які захищені, зокрема, Конвенцією.

ВП ВС також погоджується з висновком суду першої інстанції про те, що в спірному випадку оцінка нагальності для позивачки потреби відвідувати діда повинна відбуватися з урахуванням права на повагу до сімейного життя, яке гарантується статтею 8 Конвенції та практики ЄСПЛ щодо цього питання.

6) З огляду на викладене ВП ВС висновує, що ВРП як орган держави, який повинен дотримуватися Конвенції, виявляючи повагу до права на сімейне життя, не мала підстав оцінювати правомірні дії позивачки, спрямовані на підтримання її сімейних зв'язків, як прояв недоброчесні.

Крім того, автор наголошує на тому, що нелогічним та незаконним (в контексті неможливості передбачити наслідки своєї поведінки на момент її здійснення) є застосування будь-яких індикаторів недоброчесності, які навіть ще не прийняті ВРП станом на початок грудня 2024 року, для оцінки поведінки судді/кандидата, яка мала місце у минулому – у період з 2014 до дати затвердження ВРП відповідних показників.

Слід також розуміти (на що вказав КАС та ВП ВС) психологічний момент щодо різного

сприйняття одних і тих же дій/подій, які мали місце в минулому, залежно від певного історичного моменту, в якому відбувається це сприйняття. Так поїздки до АРК до повномасштабного вторгнення сприймалися все ж з іншими конотаціями (менш негативними), ніж це відбувається після повномасштабного вторгнення. Це є логічним, однак оцінку тим чи іншим діям необхідно надавати з урахуванням саме того контексту, який мав місце на час вчинення таких дій.

Так непоодинокі випадки, коли колегія з 3 членів ВККС у 2018–2019 роках одногослосно приймала рішення про відповідність посаді судді, який здійснював такі поїздки, тоді як пленарний склад ВККС (у новому складі) у 2024 році одногослосно вирішував протилежне. Аналогічна ситуація склалась з ВРП, яка у попередньому складі вносила подання про призначення суддів, які здійснювали поїздки на територію ТОТ, однак ВРП у новому складі дозволяє собі переоцінювати ті самі факти і звільняти суддів за ті самі поїздки.

Вказане також свідчить про порушення принципу належного урядування, а саме непослідовності у діях органів державної влади ВККС та ВРП.

Також зауважимо, що у справі №990/2/24 оцінка громадянської позиції судді здійснювались Верховним Судом крізь призму відсутності доказів вчинення суддею будь-яких дій, які спрямовані на підтримку агресивних дій рф (в тому числі злочинів проти основ національної безпеки), а не у контексті самого факту виїзду судді до АРК та рф.

Водночас, на думку О.Кваші та Р.Маселка сам факт виїзду судді до АРК та рф (без нагальної потреби) після 2014 року свідчить про відсутність активної громадянської позиції та про те, що такий суддя є знеособленим та «денацифікованим»!

Висновки

Не заперечуючи потреби нашої держави в патріотичних суддях з громадянською позицією, позиція членів ВРП О.Кваші та Р.Маселка не витримує жодної критики, з огляду на вжиття ними поняття «патріотизм»

через застосування термінів, якими оперує ідеологічна пропаганда держави-агресора, а саме «денацифікація», та визначення патріотизму судді України виключно через відчуття приналежності до конкретної нації та зайняття ним якоїсь міфічної активної громадянської позиції, яка суперечить визначеному законом правовому статусу судді.

На думку автора, суддя-патріот повинен відчувати свою приналежність до українського народу та громадянського суспільства. Суддя повинен бути патріотом саме держави та Українського народу, який складається з великої кількості націй, так як громадянину-патріоту (а тим паче, судді) законом одночасно ставиться вимога щодо протидії проявам дискримінації та пропаганди тоталітарних режимів.

Неухильне дотримання суддею законів України, якісне відправлення правосуддя, справедливий, безсторонній та своєчасний розгляд і вирішення судових справ, який не допускає дискримінації щодо учасників судового розгляду; дотримання правил суддівської етики, в тому числі прояв стриманості та виваженості у висловленні власних поглядів; невчинення корупційних, дисциплінарних чи кримінальних правопорушень, і є свідченням патріотизму судді.

Законодавець обмежує право судді на активну участь у суспільно-політичному житті держави (відповідно право займати активну громадянську позицію) з метою гарантування учасникам процесу права на справедливий суд, який передбачає обов'язок судді здійснювати правосуддя безсторонньо і неупереджено, не допускаючи дискримінації, проявляючи стриманість, виваженість, обачність та поміркованість у висловленні своїх поглядів і думок.

Затвердження ВРП такого показника недоброчесності як виїзд судді/кандидата на тимчасово окуповані території чи територію рф (без нагальної потреби) у період після початку збройної агресії рф (2014) та до повномасштабного вторгнення (24.02.2022), та відповідно його застосування ВККС та ВРП є неправданим втручанням у право на повагу до приватного життя судді/кандидата на посаду судді, з огляду на: 1) встановлене законом України позитивне право на відвідування відповідних територій та заборону покладення на громадянина тягаря будь-яких негативних наслідків (тим паче, у формі позбавлення доступу до професії) за реалізацію законного права пересування територією України (ст.2 Протоколу №4 до Конвенції); 2) неможливість поширення дії підзаконного акту ВРП на правовідносини, які мали місце до затвердження такого акту.

Оцінка та перевірка ризиків вербування органами держави-агресора осіб, які перебували на тимчасово окупованих територіях, належить до виключної компетенції органів розвідки/контррозвідки та інших правоохоронних органів, на яких покладено функцію забезпечення національної безпеки України; та відповідно не належить до компетенції ВРП.

P.S. Автор публікації займає активну громадянську позицію у сфері захисту професійних прав суддів та відповідно забезпечення права громадян на справедливий суд. Автор веде активну боротьбу з міфологічним мисленням окремих членів ВРП, які намагаються демонізувати тих чи інших суддів через застосування маніпулятивних критеріїв оцінки доброчесності (*Закон і Бізнес* (https://zib.com.ua/ua/164440-mifologichne_mislennya_teoriya_yakisnogo_suddi_vid_chleniv_v.html). – 2024. – 4.12).

Отрош І., громадський активіст, кандидат юридичних наук

ВККС у пошуках доброчесності: софістика, класичний «макґафін» та світ абсурду

З 2016 року судді та суспільство спостерігають за тим, як члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів та Вищої ради правосуддя знаходяться у перманентному пошуку концепції та критеріїв доброчесності.

Чисті ідеї vs софістика

Потяг людини до розуміння «блага» та «справедливості» як чистих апріорних ідей у Платонівській філософії є одвічною рушійною силою життя людини і цивілізації в цілому.

Благо відповідає за системність, цілісність світу, ступінь пов'язаності смислів.

Справедливість завжди споріднена зі співрозмірністю.

Водночас, досягнення таких вічних ідей можливе лише за допомогою рефлексії, мислення та його інструментів (законів логіки, перш за все), – на відміну від світу речей (предметів матеріального світу), які можна пізнати завдяки органам чуття.

Ідея «доброчесності» так само є певною нематеріальною категорією, досягнути яку можна лише маючи певний моральний, духовний та професійний потенціал.

У книзі VI Діалогів Платона «Держава» філософ намагається дати відповідь на питання: хто повинен управляти державою? Відповідь: філософи. Адже саме вони знають суть речей і здатні як митці вбачати вищу істину та постійно її відтворювати – і таким чином встановлювати нові закони про красу, справедливість і благо та одночасно зберігати вже існуючі закони.

Справжній філософ – людина, якій притаманні такі якості як порядність, розсудливість, справедливість, благородність, правдивість (як рішуче неприйняття неправди, любов до істини), вроджена тонкість розуму, пасіонарна тяга до пізнання та до всього буття у цілому, мужність.

Для античності невігластво – основна причина зла.

Управляти державою можна лише після особистої трансформації і пізнання себе: пізнати себе – пізнати інших – пізнати державу. Пізнати себе – це пізнати свої забобони та обмеженість. Мудрість передбачає знання свого незнання. Людина повинна спочатку навчитись володарювати над собою (вільний той, хто володіє собою).

На противагу справжньому філософу – софісти

керуються виключно вподобаннями натовпу та намаганнями йому потурати, для них істинність знання є неважливою. Софісти оперують багатозначними поняттями, підмінами значень, порушеннями правил формальної логіки.

Застосування високих категорій по типу «доброчесності» та самостійне встановлення її критеріїв може мати місце виключно тоді, коли рівень розвитку посадових осіб державних органів, які беруть участь у відборі та оцінюванні суддів, буде відповідати високим стандартам як особистісних якостей, так і професійних здібностей.

Такий розвиток має включати життєвий досвід, порядність, розсудливість, правдивість, мужність. По суті, всі ті якості, які притаманні філософам за Платоном. І категорія «філософ» не є чимось абстрактним та непрактичним, вона не обмежується лише тими, хто отримав освіту на філософському факультеті. Ця категорія, по суті, відображає рівень розвитку особи, яка має право виконувати повноваження від імені держави.

Звичайно, це у певному розумінні – ідеальна людина.

Однак, якщо посадові особи державних органів відчують у собі моральне право оцінювати доброчесність інших, то їх якості повинні як мінімум бути на рівень вище середньостатистичних вимог до судді.

Жалюгідним є видовище, коли деякі члени ВККС та ВРП, які, як мінімум, не дотягують

до рівня розсудливої порядної людини з точки зору розсудливого спостерігача (підвищують голос у засіданнях, сприймаючи на власний рахунок будь-які зауваження суддів щодо незаконності процедури оцінювання, або проявляють мобінг у колективі), не говорячи вже про рівень юридичної кваліфікації та невміння вибудовувати причинно-наслідкові зв'язки, – оцінюють добросовісність суддів за якимись примарними критеріями.

Чи може така людина взагалі розуміти значення та осягнути суть ідеї «добросовісності»?

Чи може член ВККС/ВРП оцінювати певну поведінку та вважати її такою, що свідчить про недобросовісність судді, якщо він сам вчиняв такі ж недобросовісні дії?

Не будемо приділяти увагу загальновідомій та загальнодоступній інформації щодо характеристики і поведінки деяких членів вказаних органів.

Однак, чи не схожі деякі члени ВККС та ВРП на софістів, які не шукають істину, а виключно працюють на угоду активістам (натовпу), замість того, щоб намагались вибудовувати діалог з розсудливим спостерігачем та доносити до нього істину? Чи не оперують ці члени тими ж багатозначними поняттями, підмінами значень, порушеннями правил формальної логіки як і софісти Стародавньої Греції?

Отже, поки рівень особистої та професійної компетентності більшості членів ВККС та ВРП не буде відповідати найвищим стандартам, застосування ними оціночних категорій на кшталт «добросовісності» повинно бути зведеним до мінімуму, так як створює загрозу зловживання своїми повноваженнями (як мінімум у силу нерозуміння). Тому логічним є зведення їх повноважень під час оцінювання суддів до формального встановлення відповідності судді чітко визначеним законом вимогам.

Чи все добре у ВККС із принципом законності?

Якщо спостерігати за діяльністю ВККС та переглядати її засідання щодо оцінювання суддів, виникає стійке відчуття, що ти дивишся кримінальну драму «Фарго» братів Коен (1996 року).

Питання навіть не у конкретному сюжеті, а у зануренні у аналогічний цьому фільму світ абсурду, світ, у якому герої приймають безглузді рішення, заплутуються у власній дурості та не здатні прорахувати наслідки своїх дій та мислити перспективно; світ, у якому немає інтелектуального та етичного центру; світ, у якому «щось пішло не так».

Так нещодавно (16.12.2024) відбулось пленарне засідання ВККС щодо оцінювання відповідності посаді судді О.Дзюби.

Пленарний склад ВККС вирішив повторно оцінити суддю Господарського суду Харківської області О.Дзюбу.

У минулому (23.09.2019) суддя вже отримав рішення ВККС у складі колегії про його відповідність займаній посаді. Крім того, 17.12.2020 Вища рада правосуддя відповідно до закону №679-ІХ прийняла рішення про внесення подання Президенту про призначення Дзюби О.А. на посаду судді Господарського суду Харківської області.

Як відомо, 13.06.2024 Велика палата Верховного Суду у справі №9901/198/20 (справа судді Усатого В.) прийняла постанову, раз і назавжди поставивши крапку у питанні суб'єкту проведення оцінювання суддів на відповідність займаній посаді у період до 30.12.2023 (дня, коли набрали чинності зміни до п.20 розд.ХІІ «Прикінцеві та перехідні положення» закону №1402-VIII, внесені законом №3511-ІХ).

ВП ВС вказала, що «системний аналіз положень закону №1402-VIII, зокрема п.20 розд.ХІІ «Прикінцеві та перехідні положення» цього закону як до так і після внесення до нього змін, переконують ВП ВС у тому, що до набрання чинності законом №3511-ІХ оцінювання судді на відповідність займаній посаді та ухвалення остаточного рішення із цього питання належало до виключних повноважень колегії ВККС. Вирішення зазначеного питання ВККС у пленарному складі суперечить п.20 розд.ХІІ «Прикінцеві та перехідні положення» закону №1402-VIII, приписи якого мають імперативний характер і не підлягають розширеному тлумаченню». (п.108 постанови) Відповідно до ч.5 ст.13 закону №1402-VIII висновки щодо застосування норм

права, викладені у постановах Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права.

Вказана норма права є нормою матеріального права, яка встановлює обов'язок органів державної влади під час застосування певної норми права слідувати висновку ВС щодо порядку її застосування.

Під час засідання ВККС суддя подав клопотання про припинення оцінювання у зв'язку з наявністю правового висновку ВП ВС (у справі судді Усатого В.), вказавши, що його оцінювання на відповідність займаній посаді було завершено станом на дату ухвалення ВККС у складі колегії відповідного рішення про його відповідність посаді (23.09.2019).

Трансляція засідання відбувалась на офіційному Youtube-каналі ВККС.

ВККС відмовила у задоволенні клопотання та провела незаконне оцінювання судді, ухваливши рішення про невідповідність судді займаній посаді та про внесення подання про його звільнення.

У публікації автор попереджала, що ВРП своїм рішенням про звільнення Отрош І.М. з посади судді Господарського суду м.Києва (від 10.10.2024) фактично дала «зелене світло» членам ВККС щодо проведення незаконних пленарних розглядів у процедурі оцінювання на відповідність займаній посаді щодо суддів, які успішно пройшли оцінювання колегією ВККС до 30.12.2023 та які за висновками ВП ВС (у справі № 9901/198/20) не повинні проходити такий пленарний розгляд.

У зазначеному рішенні ВРП вказала на немотивованість(!) рішення ВП ВС (у справі судді Усатого В.).

І ось наслідок не змусив себе чекати.

По суті, мають місце дії, які вчиняються організованою групою осіб (членів ВККС та ВРП), які свідомо не застосовують обов'язковий для суб'єкту владних повноважень правовий висновок Верховного Суду, зловживають своїми повноваженнями та порушують гарантії суддівської незалежності шляхом піддання суддів незаконній процедурі оцінювання у

пленарному складі ВККС та, як наслідок, незаконному звільненню.

У зв'язку з чим це робиться – автор уже аналізувала у попередніх публікаціях (зокрема, щоб догодити активістам задля власного спокою та кар'єрних росту, отримати преференції для себе або своїх близьких осіб під час проходження конкурсу на посаду судді/до апеляційного суду у вигляді відсутності негативного висновку ГРД).

Члени ВККС і ВРП не тільки поклали свій «маленький» нігілізм та велику самовпевненість на принцип законності та правової визначеності, але і проігнорували поради європейських партнерів та організацій.

Так 16.11.2023 ВРП зверталась до Офісу Ради Європи, висловлюючи занепокоєння фактом продовження здійснення ВККС оцінювання щодо суддів, які отримали подання ВРП відповідно до закону №679-IX, наголосивши на тому, що «ВРП вже провела перевірку таких суддів на відповідність критеріям професійної етики та доброчесності, з урахуванням наданих ГРД висновків», – зазначила, що такі дії ВККС можуть мати наслідком:

-внесення фактично повторних рекомендацій ВККС щодо призначення суддів, які буде зобов'язана розглянути ВРП та внести повторні подання щодо призначення суддів, яких вже призначено Президентом України;

-або можливу непідтримку рішень колегій ВККС пленарним складом ВККС.

У зв'язку з викладеним, у вказаному листі ВРП просила Офіс РЄ «надати консультативну (експертну) допомогу у вирішенні правових питань».

Таким чином, вказаний лист ще раз підтверджує, що ВРП, звертаючись до Офісу РЄ в Україні, усвідомлювала правові наслідки можливого продовження ВККС оцінювання суддів, які вже отримали подання ВРП відповідно до закону №679-IX, а саме потенційне порушення правової визначеності та гарантій незалежності суддів.

У грудні 2023 року Офісом Ради Європи в Україні було надано Стислий аналіз до закону №679-IX та його застосування в контексті питань Вищої ради правосуддя,

в межах проєкту «Підтримка судової влади України в умовах війни та післявоєнного періоду», який імплементується управлінням програм співробітництва Ради Європи. Аналіз підготовлено міжнародним консультантом проєкту Герхардом Райснером (екс-президент Консультативної ради європейських суддів).

У вказаному аналізі експерт вказує на неможливість проведення щодо суддів, які отримали подання ВРП про призначення на підставі закону №679-ІХ, будь-яких подальших чи повторних процедур оцінювання ВККС, так як це буде порушенням принципу юридичної визначеності та гарантій незалежності суддів.

На той час ще не було постанови ВП ВС (у справі судді Усатого В.), і питання Офісу РЄ ставились з урахуванням на той момент хибного правозастосування щодо необхідності проведення пленарних розглядів ВККС за наявності негативного висновку ГРД.

Тобто, на думку європейських експертів, судді, які отримали позитивні рішення колегії ВККС про відповідність посаді та потім ще і подання ВРП про призначення (щодо суддів, які були призначені строком на 5 років) відповідно до закону №679-ІХ, – апріорі не можуть бути піддані повторним процедурам оцінювання на відповідність посаді.

Таким суддею є, зокрема, і суддя Дзюба О., щодо якого ВРП було внесено подання про призначення на посаду відповідно до закону №679-ІХ.

На все це автор уже звертала увагу у попередніх публікаціях, а наразі просто спостерігає за системністю дій ВККС і їх наслідками.

Виникає питання: чи можна вважати добросовісними членів ВККС та ВРП, які порушують принцип законності та ст.19 Конституції України, не застосовуючи обов'язкові правові висновки ВП ВС?

Непослідовність в діях ВККС

Очевидно, що члени ВККС вважають рішення ВП ВС у справі судді В.Усатого рішенням індивідуального характеру. Тут, звичайно, багато питань виникає щодо рівня професійної компетентності членів у розумінні

поняття «індивідуальне рішення» та «висновок щодо застосування норм права». Адже, будь-яке рішення суду, яке стосується оскарження акту індивідуальної дії, логічно, буде мати індивідуальний характер, однак це не виключає потенційної наявності у рішенні ВС висновку щодо застосування норми права, який таким же логічним чином матиме вже загальний характер для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують відповідну норму права.

Тобто, наявність А не спростовує наявності Б.

З точки зору логіки, висновок є формою мислення, за допомогою якої з одного або кількох суджень виводиться нове судження, що містить у собі нове знання. Будь-який умовивід складається із засновків (судження, з яких виводиться нове знання) та висновку (судження, виведене із засновків).

У рішенні у справі судді В.Усатого ВП ВС експліцитно викладено висновок щодо застосування норм права, зокрема, п.20 розд. XII «Прикінцеві та перехідні положення»; ст.88 закону №1402-VIII; п.3 ч.2 розд. II «Прикінцеві та перехідні положення» закону №679-ІХ.

Побачити та зрозуміти цей висновок нескладно навіть для студента юридичного факультету.

Але цікавим є навіть не це.

До червня 2024 року (до рішення щодо судді В.Усатого) ВП ВС була сформована інша судова практика щодо необхідності участі пленарного складу ВККС у процедурі оцінювання суддів на відповідність займаній посаді за наявності негативного висновку ГРД.

При цьому, було одне рішення КАС у справі судді Вільчинського О.В., яке відрізнялося від загальної судової практики.

Відповідно до рішення КАС від 07.12.2020 у справі №9901/577/19 позов Вільчинського О.В. до ВККС задоволено частково: рішення ВККС від 24.04.2019 №123/ко-19 визнано таким, що набрало чинності з 9.09.2019, в іншій частині у задоволенні позову відмовлено.

КАС, по суті, визнав, що рішення ВККС у складі колегії про відповідність судді займаній посаді набрало чинності з 09.09.2019 (у зв'язку з тим, що висновок ГРД був визнаний судом протиправним та скасований (09.09.2019), та

відповідно відсутній предмет розгляду для пленарного складу ВККС, повноважний склад якого відсутній протягом тривалого часу.

Тобто, КАС фактично виснував, що суддя Вільчинський О. В. не має проходити процедуру оцінювання у пленарному складі ВККС.

Питання співвідношення переважної маси судових рішень (позитивних для комісії) та одного (негативного для комісії, проте позитивного для судді Вільчинського О. В.) було предметом розгляду ВККС.

Рішенням ВККС від 12.10.2023 №110/зп-23 комісія вирішила винести на розгляд в засіданні ВККС у пленарному складі питання щодо підтримки рішення колегії ВККС «Про результати кваліфікаційного оцінювання судді Вінницького окружного адміністративного суду Вільчинського О.В. на відповідність займаній посаді» від 24.04.2019 №123/ко-19.

Мотиви комісії:

-«Є усталеними і обов'язковими для врахування комісією висновки Верховного Суду та його Великої палати щодо застосування норм матеріального права до обставин, які є тотожними із тими, що склалися у процесі оцінювання судді Вільчинського О.В.»;

-«Верховний Суд сформував усталений підхід стосовно того, що ГРД не є суб'єктом владних повноважень, не виконує жодної владної управлінської функції, а її висновок, прийнятий щодо судді, не є адміністративним актом (правовим актом індивідуальної дії), що в сукупності виключає можливість його оскарження суддею, щодо якого його було прийнято, до адміністративного суду»;

-«У зв'язку з викладеним, для забезпечення правової визначеності на виконання вимог абз.2 ч.1 ст.88 закону «Про судоустрій і статус суддів» комісія, заслухавши доповідача й обговоривши питання порядку денного, дійшла висновку про необхідність винесення на розгляд комісії в пленарному складі питання щодо підтримки рішення колегії ВККС про відповідність Вільчинського О.В. займаній посаді судді Вінницького окружного адміністративного суду, стосовно якого ГРД надано висновок про невідповідність критеріям професійної етики та доброчесності».

Тобто, незважаючи на позитивне рішення КАС щодо судді Вільчинського О.В., ВККС вирішила, що усталена та остання судова практика ВП ВС є важливішою та має більшу силу.

Прикро, що такий підхід застосовується виключно у випадку, коли «остання та усталена» практика ВП ВС ухвалена на користь комісії.

При зміні «останньої та усталеної» практики ВП ВС – комісія діаметрально змінює свій підхід, та називає цю «усталена та останню» практику ВП ВС «індивідуальним рішенням».

Саме так наразі ВККС тлумачить постанову ВП ВС у справі судді В.Усатого – як індивідуальне рішення, яке не може застосовуватись до інших суддів.

Отже, вбачається, що ВККС намагається змінити підхід до застосування правового висновку ВП ВС у подібних спорах: якщо такий висновок був на користь ВККС, Комісія тлумачила його як обов'язковий для всіх (навіть тих, хто має зворотне індивідуальне рішення); якщо ж такий висновок змінився (ВП ВС змінила раніше застосований підхід до вирішення справ) і став не на користь ВККС, комісія змінює підхід до його тлумачення та вважає його індивідуальним рішенням.

У справі «Рисовський проти України» Європейський суд з прав людини «... підкреслює особливу важливість принципу «належного урядування». Він передбачає, що в разі, коли йдеться про питання загального інтересу, зокрема, якщо справа впливає на такі основоположні права людини, як майнові права, державні органи повинні діяти вчасно та в належний і якомога послідовніший спосіб. Зокрема, на державні органи покладено обов'язок запровадити внутрішні процедури, які посилять прозорість і ясність їхніх дій, мінімізують ризик помилок... і сприятимуть юридичній визначеності у цивільних правовідносинах, які зачіпають майнові інтереси...».

Таким чином, має місце суперечлива, непослідовна поведінка членів ВККС та відповідно порушення принципу належного урядування (good governance).

Перманентні пошуки членами ВККС примарної доброчесності та віднайдення

примарних недоброчесних суддів нагадує пошуки «макгафіна» у художньому творі.

«Макгафін» – це певний предмет, навколо якого зав'язується сюжет літературного твору або кінофільму, який є мотивацією поведінки персонажів, однак суть якого так і не розкривається або який, врешті-решт, взагалі не має ніякого сенсу. Класичні приклади: діаманти в романі Ільфа та Петрова «Дванадцять стільців» (які так ніхто і не бачив); валіза містера Воллеса в фільмі Тарантіно «Кримінальне читиво» (вміст якої так і не показують).

В одному із інтерв'ю режисер Альфред Хічкок проілюстрував його за допомогою жартівливої історії: «У поїзді їдуть два пасажери. Один питає: «А що це там лежить на багажній полиці?» Інший відповідає: «Це ж макгафін». – «А що таке макгафін?» – «Ну

як же, це таке пристосування для ловлі левів у Гірській Шотландії». – «Але ж у Гірській Шотландії немає левів». – «Ну, значить, немає там ніякого макгафіна». Розумієте, макгафін – це те, чого взагалі немає».

Члени ВККС, шукаючи макгафін – примарну доброчесність, створили абсурдний світ, в якому не працюють закони формальної логіки та відсутній здоровий глузд; світ, у якому відсутнє перспективне мислення та у якому відверто дикі речі намагаються подати як норму.

У суддівському співтоваристві навіть є жарт: «Чекаємо, коли ВККС викличе В.Усатого на пленарне засідання для продовження оцінювання» (*Закон і Бізнес* (https://zib.com.ua/ua/164709-vkks_u_poshukah_dobrochesnosti_sofistika_klasichniy_makafin_.html). – 2024. – 19.12).

Лаврінок М., керівник аналітичного напрямку УГСПЛ

Зворотний бік законопроекту про множинне громадянство: застереження правозахисників

17 грудня 2024 року Верховна Рада України ухвалила в першому читанні президентський законопроект № 11469 від 07.08.2024. Його положення спрямовані на зміну концептуального підходу до правового регулювання інституту громадянства України. Якщо документ буде ухвалено у чинній редакції, мешканці окупованих територій та ВПО можуть втратити громадянство України. Що пропонують законотворці пояснює керівник аналітичного напрямку УГСПЛ М. Лаврінок.

В пояснювальній записці до законопроекту йдеться, що цілями та завданнями ухвалення цього документа є:

-актуалізація правового регулювання питань громадянства України з огляду на необхідність забезпечення національної безпеки та національних інтересів України, з метою збереження єдності української спільноти, зменшення негативних наслідків демографічної кризи в Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України;

-спрощення порядку набуття громадянства України та удосконалення регулювання правового статусу іноземців та осіб без громадянства, які в установленому законодавством України порядку проходять/проходили військову службу за контрактом у Збройних Силах України, Державній спеціальній службі транспорту, Національній гвардії України або є одним із подружжя такої особи, або є дитиною такої особи.

Множинне громадянство: що пропонується?

Законопроектом пропонується запровадити новий принцип законодавства України про громадянство: «визначення правового режиму одночасної належності громадянина України до громадянства (підданства) двох або більше держав з урахуванням забезпечення національної безпеки та національних інтересів України». В розвиток цього принципу положеннями законопроекту визначено випадки допустимості множинності

громадянства (підданства), одним з яких є набуття громадянином України громадянства (підданства) держав, включених до переліку держав, громадяни (піддані) яких набувають громадянство України у спрощеному порядку.

Відповідно до законопроекту визначаються окремі категорії іноземців, які є громадянами (підданими) держави, включеної до переліку держав, громадяни (піддані) яких набуватимуть громадянство України у спрощеному порядку. Вони для набуття громадянства України замість подання зобов'язання припинити іноземне громадянство матимуть право подавати декларацію про визнання себе лише громадянином України, яка засвідчуватиме що в разі набуття громадянства України у правових відносинах з Україною він визнає себе лише громадянином України. Такий перелік держав безпосередньо в законопроекті не визначений, натомість Кабінету Міністрів України доручається розробити та внести у двомісячний строк на розгляд Верховної Ради України проект закону України з переліком таких держав. Іноземець, який є громадянином (підданим) держави, включеної до згаданого переліку держав, замість зобов'язання припинити іноземне громадянство, матиме право подавати декларацію про відмову від іноземного громадянства та визнання себе лише громадянином України. Крім цього з нього зніматиметься зобов'язання повернути паспорт іноземної держави до її уповноважених органів.

Також законопроект виключає з переліку підстав для втрати громадянства України добровільне набуття громадянином України громадянства іншої держави, якщо на момент такого набуття він досяг повноліття. Замість цього підставою для втрати громадянства України пропонується визначити «добровільне набуття громадянином України громадянства держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом, або громадянства (підданства) держави, не включеної до переліку держав, громадяни (піддані) яких набувають громадянство України у спрощеному порядку, якщо на момент такого набуття він досяг повноліття».

Суспільну увагу привернули ті положення законопроекту, що стосуються запровадження принципу множинного громадянства. Варто зауважити, що у ратифікованій Україною Європейській конвенції про громадянство зазначається, що кожна держава може вільно вирішувати, які наслідки має у її національному праві факт набуття її громадянином іншого громадянства або його належності до іншого громадянства. Ця конвенція дає державам-учасницям право самим дозволяти чи забороняти множинне громадянство і визначати режим правового зв'язку між людиною та державою.

Наразі Конституція і Закон «Про громадянство України» передбачають принцип єдиного громадянства України.

Він виключає можливість існування громадянства адміністративно-територіальних одиниць України, а також означає, що громадяни України, які набули громадянство (підданство) іншої держави або держав, та іноземці, які набули громадянство України, у правових відносинах з Україною визнаються лише громадянами України. На уникнення випадків подвійного громадянства спрямовані й міжнародні угоди, укладені Україною з низкою держав.

В Конституційному Суді України триває розгляд справи за конституційним поданням 99-ти народних депутатів України щодо офіційного тлумачення статті 4 Конституції України в аспекті положення про те, що в Україні існує єдине громадянство. Потребу в офіційному тлумаченні статті 4 Конституції України народні депутати обґрунтували неможливістю вирішення порушених у даному конституційному поданні питань існуючими способами усунення правових колізій, існуванням різних правових точок зору на їх вирішення, а також поданням Президентом України проекту Закону № 6368 від 2 грудня 2021 року «Про внесення змін до Закону України «Про громадянство України» щодо підстав і порядку набуття та припинення громадянства України».

Намагання запровадити в Україні принцип множинного громадянства може розглядатися

як спроба держави вступити в змагання за людей, яких вона хоче (або не хоче) надалі вважати своїми громадянами. Йдеться про мешканців тимчасово окупованих територій, які набули громадянство РФ під примусом (або добровільно), про громадян України, які вже набули громадянство чи підданство інших держав або які от-от набудуть громадянство чи підданство держав, що надали їм тимчасовий захист, про громадян чи підданих інших держав, родини яких поколіннями зберігають українську ідентичність, і про військових добровольців з Білорусі, Грузії, Російської Федерації та інших держав, про іноземних політичних дисидентів (з тих же Білорусі, Грузії чи Російської Федерації), про майбутніх інвесторів, яких може привабити українська повоєнна економіка (і не високий рівень оподаткування доходів), про трудових мігрантів з держав, де рівень економіки гірший, ніж український, тощо. На тлі триваючої і схильної до поглиблення демографічної кризи, а також пов'язаних з цим суттєвих викликів для національної безпеки це намагання загалом виглядає раціональним, проте імплементація принципу множинного громадянства неодмінно породить нові супутні виклики, зокрема й безпекового характеру.

Як ухвалення закону в запропонованій редакції може позначитись на мешканцях ТОТ та ВПО?

Окремо варто звернути увагу на положення проекту Закону, що стосуються визначення підставою для втрати громадянства добровільного набуття громадянином України громадянства держави, визнаної Верховною Радою України державою–агресором або державою–окупантом, або громадянства (підданства) держави, не включеної до переліку держав, громадяни (піддані) яких набувають громадянство України у спрощеному порядку, якщо на момент такого набуття він досяг повноліття.

Законопроект, зокрема, визначає, що добровільним набуттям громадянства іншої держави вважаються всі випадки, коли громадянин України для набуття громадянства (підданства) іншої держави мав звернутися

із заявою чи клопотанням про таке набуття відповідно до порядку, встановленого національним законодавством держави, громадянство (підданство) якої набуто. Винятком є лише випадок, передбачений частиною шостою статті 5 Закону «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України».

Ця норма Закону «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» передбачає, що примусове автоматичне набуття громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території, громадянства Російської Федерації не визнається Україною та не є підставою для втрати громадянства України. Практика примусового автоматичного набуття громадянами України громадянства РФ застосовувалася лише на території Автономної Республіки Крим та м. Севастополь, вона полягала у визнанні РФ своїми громадянами всіх, хто мешкав на території цих адміністративно-територіальних одиниць України і не подав заяву про відмову від громадянства РФ.

В інших регіонах України, території яких були окуповані РФ, держава-окупант застосовувала практику примусової паспортизації. Вона передбачала поступове створення нелюдських умов проживання для громадян України, які залишалися на ТОТ і утримувалися від набуття російського громадянства. Крім того окупанти унеможлилювали реалізацію майнових і немайнових прав на ТОТ для ВПО, які перемістилися на територію, підконтрольну українській владі.

Ці обставини з часом призвели до майже тотальної примусової «паспортизації» мешканців ТОТ, а також певної кількості ВПО, які потребували реалізації майнових і немайнових прав на ТОТ. Цей спосіб примусового набуття громадянами України громадянства РФ передбачав подання заяв про набуття російського громадянства. Таким чином, формально, мешканці тимчасово окупованих територій Донецької, Запорізької, Луганської, Харківської і Херсонської областей, а також невизначена кількість ВПО, які набули

громадянство РФ через подання відповідних заяв, у разі прийняття закону і набрання ним чинності в запропонованій редакції можуть згодом вважатися такими, що набули громадянство РФ добровільно. Передбачені законопроектом винятки щодо застосування цієї підстави для втрати громадянства України не вирішують зазначену проблему.

Слід відзначити, що в пункті 11 Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, затвердженої Указом Президента України № 117 від 24 березня 2021 року, йдеться про розмежування цих різних практик: «Україна не визнає примусового або автоматичного набуття громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території, громадянства Російської Федерації,

розцінюючи це як акт примусу щодо громадян України та порушення міжнародного гуманітарного права».

Враховуючи, що ця Стратегія стосується винятково Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, де державою-окупантом застосовувалася практика саме примусового автоматичного набуття громадянства РФ, ми не можемо стверджувати, що ця норма сформульована свідомо, проте такий підхід до розмежування двох різних практик недобровільного набуття громадянства держави-окупанта видається доволі вдалим і, ймовірно, може бути застосований на законодавчому рівні (*УГСПЛ (https://www.helsinki.org.ua/articles/zvorotnyy-bik-zakonoproiektu-pro-mnozhyhne-hromadianstvo-zasterezhennia-pravozakhysnykiv/). – 2024. – 21.12).*

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:**

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

№ 12 (127) 2024

(01 грудня - 31 грудня)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів
Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»
Ідентифікатор медіа R30-01101

Комп'ютерна верстка:
Н. Крапіва

Підп. до друку 26.12.2024.
Формат 60x90/8. Обл.-вид. арк. 7,82.
Наклад 21 пр.

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3
siaz2014@ukr.net
Свідоцтво про внесення суб'єкта
видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 7871 від 28.06.2023 р.